

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı**

**DİSİPLİNLER ARASI ETKİLEŞİM BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ SİYASET
TEORİSİNDEKİ ALTERNATİF YENİ TOPLUMSAL HAREKET
AÇIKLAMALARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ**

Halil ÇAKIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN, 2015

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

DİSİPLİNLER ARASI ETKİLEŞİM BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ SİYASET
TEORİSİNDEKİ ALTERNATİF YENİ TOPLUMSAL HAREKET
AÇIKLAMALARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

Halil ÇAKIR

Danışman
Prof. Dr. Yaşar ERJEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN, 2015

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Disiplinler Arası Etkileşimler Bağlamında Çağdaş Siyaset Teorisindeki Alternatif Yeni Toplumsal Hareket Açıklamalarının Sosyolojik Analizi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel etik kurallara ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini onurumla doğrularım.

30/01/2015.

Halil ÇAKIR

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Halil ÇAKIR tarafından hazırlanan "Disiplinler Arası Etkileşim Bağlamında Çağdaş Siyaset Teorisindeki Alternatif Yeni Toplumsal Hareket Açıklamalarının Sosyolojik Analizi" başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

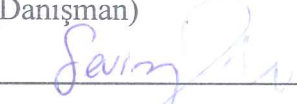
Üye

Prof. Dr. Yaşar ERJEM
(Danışman)

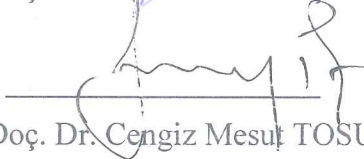
Üye

Yrd. Doç. Dr. Sevim ODABAS

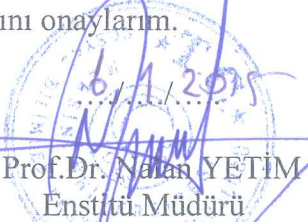
Üye

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Mesut TOSUN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

Onay

6/1/2015
Prof. Dr. Nalan YETİM
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Toplumsal hareketler, toplumların çatışmacı değişmesi hususunda başvurulan en önemli kavramsallaştırmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal hareketler üzerine geliştirilen kuramsal açıklamaların ise toplumsal hareketler tarihindeki iki önemli hareket dalgası etrafında toplandığını söylemek mümkündür: 1960'lara kadar eski toplumsal hareketler (İşçi hareketleri ve ulusal hareketler) ve 1960 sonrasında yeni toplumsal hareketler (çevreci hareketler, barış hareketleri ve etnik ve cinsel kimlik hareketleri). 1960'lara kadar devrimci bir değişme çizgisi içindeki homojen aktörlere mülk edilen toplumsal hareketler, 1960'lardan sonra karakteristik olarak reformcu bir çizgiye doğru evrilir ve farklılıkların görünür hale gelmesine çalışan kentli ve orta sınıf bir eylemci profiline müsebbibi olduğu eylemlilikler olarak nitelendirilir.

Yeni toplumsal hareketler, 1980'li yıllarla birlikte dünya gündemine giren küreselleşme ve enformasyon toplumu mefhumlarının etkisinde yeni bir görünüm kazanmıştır. Bu bağlamda hareketlerin açıklanmasında başvurulabilecek parametreler çeşitlenmiş ve disiplinler arası etkileşimleri tesis edebilecek teorik ve kavramsal yaklaşımlar, sosyolojik analizin gündemine gelmiştir. Bu çalışmada -toplumsal hareketleri de kapsayan- toplum, iktidar ve devlet sorunları üzerine bilgi üreten çağdaş siyaset felsefesindeki alternatif yeni toplumsal hareket açıklamaları olarak Michael Hardt ve Antonio Negri'nin İmparatorluk ve Çokluk yaklaşımları ile Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin post-yapısalcı iktidar analizinin kavramları temelinde şekillenen politik çözümlenmeleri ele alınmaktadır. Bu düşünürlerin teorik yaklaşımlarının, yakın dönemde meydana gelen toplumsal hareketlerdeki pratik yansımalarının ortaya konması amacıyla

ampirik bir örnek olarak Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) eylemleri analiz edilecektir.

Çalışmanın her aşamasında değerli düşüncelerini ve önerilerini benden esirgemeyen ve akademik heyecanından her zaman feyz aldığım değerli danışman hocam Prof. Dr. Yaşar ERJEM'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca lisans öğrenimim boyunca Sosyoloji bilimine yönelik ilgimi her zaman destekleyen ve meslektaşları olmaktan büyük onur duyduğum hocalarım Mersin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerine teşekkür ederim.

ÖZET

DİSİPLİNLER ARASI ETKİLEŞİM BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ SİYASET TEORİSİNDEKİ ALTERNATİF YENİ TOPLUMSAL HAREKET AÇIKLAMALARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

Bu çalışmada, disiplinler arası etkileşim bağlamında çağdaş siyaset felsefesindeki yeni toplumsal hareket açıklamalarının sosyolojik analizi, Amerikalı edebiyat profesörü Michael Hardt ve İtalyan felsefeci Antonio Negri'nin ve Fransız post-yapısalcı felsefeciler Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin teorik yaklaşımlarının yeni toplumsal hareketler paradigmasına getirdikleri eleştiriler ve katkıları bağlamında gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu düşünürlerin teorik yaklaşımlarının, yakın dönemdeki toplumsal hareketlerdeki pratik yansımalarının ortaya koyulması amacıyla ampirik bir örnek olarak Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) eylemleri analiz edilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, kavramsal ve kuramsal açıdan toplumsal hareketler ve genel anlamda toplumsal hareketler alanındaki güncel sorunları ihtiva eden literatür araştırması sunulmaktadır. Bu bölümde tarihsel bir bakış açısıyla toplumsal hareketlerin oluşumu, çeşitlenmesi ve günümüzde tartışılan kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, araştırmanın yöntemi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde toplumsal hareketlerin siyaset felsefesi ile sosyoloji disiplininin etkileşimi çerçevesinde hangi bağlamlarda analiz edilebileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin 'İmparatorluk' ve 'Çokluk' yaklaşımları, yakın dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketlerin açıklanması amacıyla ele alınmaktadır. Çalışmanın beşinci bölümünde ise, Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin felsefi görüşleri, hem toplumsal muhalefet anlayışına hem de örgütlenme mantığına yapmış olduğu katkılar bağlamında ele alınmaktadır.

Çalışmanın altıncı ve son bölümünde, Eylül 2011'de A.B.D.'de ortaya çıkmış olan Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) hareketi ele alınmaktadır. Bu hareket, son on yirmi yıllık dönemde ortaya çıkmış olan güncel hareketlerin karakteristik özelliklerini kendi bünyesinde toplaması bağlamında önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Toplumsal Hareketler, Çokluk, Rizom, Occupy Wall Street.

ABSTRACT

THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE ALTERNATIVE NEW SOCIAL MOVEMENT DESCRIPTIONS ON THE CONTEMPORARY POLITICAL THEORY IN THE CONTEXT OF INTERDISCIPLINARY INTERACTION

In this study, it is tried to investigate the theoretical approaches of Michael Hardt the American professor of literature with Antonio Negri the Italian philosopher and French post-structuralist philosophers Gilles Deleuze and Felix Guattari in the context of their critics and contributions to the new social movements paradigm in the sociological analysis of the alternative new social movement descriptions on the contemporary political theory in the context of interdisciplinary interaction. In addition, As an empirical example, Occupy Wall Street Movement is analysed with a view to stress the practical reflections of theoretical approaches of the theorists' mentioned above.

In the first chapter of study, it is introduced the literature review containing the recent studies and the recent issues in the social movements field. In the second chapter, it is investigated the social movements in conceptual and theoretical frame. In this chapter, it is examined the formation and diversification of social movements with a historical perspective and the theoretical approaches discussed in present.

In the third chapter, it is tried to figure out in which contexts the social movements can be analyzed in the frame of interaction of the political philosophy and sociology.

In the fourth chapter, Michael Hardt and Antonio Negri's "Empire" and "Multitude" approaches are examined in the purpose of explaining the recent social

movements. In the fifth chapter, the philosophical thoughts of Gilles Deleuze and Felix Guattari is examined the context of their contributions to both the societal opposition and the logic of organization.

In the sixth and last chapter, The Occupy Wall Street movement emerged in September 2011 in the USA is examined. This movement is important in the context of that it collected the characteristics of the recent social movements in the last 10-20 years.

Keywords: New Social Movements, Multitude, Rhizome, Occupy Wall Street

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER	7
I.1. Toplumsal Hareketlere Genel Bakış	7
I.1.1. Kavramsal Arka Plan	8
I.1.2. Tarihsel Arka Plan	11
I.2. Toplumsal Hareketlerin Oluşumu, Türleri Ve Açıklanması.....	14
I.3. Eski Toplumsal Hareketler	16
I.3.1. Gustave Le Bon: Kalabalıkların Gücü.....	18
I.3.2. Marksist Teori.....	20
I.4. Yeni Toplumsal Hareketler	22
I.4.1. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi.....	25
I.4.2. Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi	27
I.4.2.1. Alain Touraine: Post-Endüstriyel Toplumda Toplumsal Hareketler	28
I.4.2.2. Alberto Melucci: Çatışmanın Değişen Seyri.....	29
I.4.2.3. Manuel Castells Ve David Harvey: Ağ Toplumu Hareketleri Ve Asi Şehirler	31
I.5. Yeni Toplumsal Hareketlerin “Yeniliği” Üzerine İtirazlar.....	33
II. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	39
II.1. Araştırmanın Problem Tanımı	39
II.2. Araştırmanın Soruları	40

II.3. Araştırmanın Amacı Ve Önemi	41
II.4. Veri Toplama Teknikleri	42
II.5. Araştırmanın Sınırları	43
III. BÖLÜM: DİSİPLİNLER ARASI ANALİZİN OLANAKLARI: SİYASET	
FELSEFESİ VE SOSYOLOJİ EKSENİNDE TOPLUMSAL	
HAREKETLER	
III.1. İlkçağlardan Günümüze Toplumsal Problemlerin Ele Alınması	44
III.1. İlkçağlardan Günümüze Toplumsal Problemlerin Ele Alınması	46
III.2. Sosyolojik Düşüncenin Boyutları: Toplumsal Sorunların Sistemik Analizi..	49
III.3. Toplumsal Hareketlerin Disiplinler Arası Analizi	52
IV. BÖLÜM: MICHAEL HARDT VE ANTONIO NEGRI: İMPARATORLUK	
DÜNYASINDA ÇOKLUK HAREKETLERİ	
IV.1. Yeni Küresel İktidarın Doğası: “İmparatorluk”	55
IV.1. Yeni Küresel İktidarın Doğası: “İmparatorluk”	57
IV.1.1. İmparatorluğa Geçiş: Modernite Ve Ulus-Devletlerin Gerileyişi.....	60
IV.1.2. Küresel İmparatorluğun İşleyişi Ve Müdahale Hakkı	63
IV.1.3. Biyo-Politik Üretim Ve Maddi-Olmayan Emeğin Yükselişi.....	66
IV.2. Çokluk: Yeni Küresel Dünyada Toplumsal Muhalefetin Mimarı	69
IV.2.1. Hardt Ve Negri 'De Yeni Toplumsal Hareketlerin Eleştirisi.....	75
IV.2.2. Yeni Mücadele Dalgası: Ağ Örgütlenmesine Dayalı Çokluk Hareketleri	
.....	80
IV.2.3. Metropolün Yükselen Önemi: Kentsel Mücadelenin Mekânı Olarak	
Metropol.....	84
IV.2.4. Yeniden Modernliğin Eleştirisi: Anti-Moderniteden Alter-Moderniteye	
.....	88
V. BÖLÜM: GILLES DELEUZE & FELIX GUATTARI: SİYASETİN POST-	
YAPISALCI KURULUŞU	
V.1. Post-Yapısalcılık: İktidar Ve Direnişin Yeri Sorunu	94
V.1. Post-Yapısalcılık: İktidar Ve Direnişin Yeri Sorunu	96
V.2. Ağaç-Biçimli Düşünce: Dikey Felsefenin Hiyerarşik Kuruluşu.....	99

V.2.1. Arzu Ve Ödipal Bastırma: Modern Tahakkümün Yeri.....	102
V.2.2. Kapitalizm Ve Kapma Aygıtı Olarak Devlet	106
V.3. Şizoanaliz: Fark Ve Direnişin Yeri Olarak Arzu Politikası	111
V.3.1. Bir Örgütlenme-Biçimi Olarak Rizom (Köksap)	113
V.3.2. Savaş Makinası, Göçebelik Ve Yersizyurtsuzlaştırma.....	116
V. 3.3. Arzu Politikası: Kolektif Eylemin Estetiği.....	118
VI. BÖLÜM: OCCUPY WALL STREET: GÜNCEL HAREKETLERİN GÖRÜNEN	
TEMSİLİ	122
VI.1. İşgallerin Toplumsal Koşulları: Krizler Ve İflaslar	124
VI.1.1. Arap Baharı'nın Etkisi	127
VI.2. Wall Street İşgallerinin Özellikleri	128
VI.2.1. İşgallerin Politik Talepleri	129
VI.2.2. İşgallerin Örgütlenmesi.....	130
VI.2.2.1. İnternet Ve Sosyal Medya Kullanımı	133
VI.2.2.2. Kamusal Alanın İşgali	137
VI.2.3. Eylem Repertuarının Yeni Ögeleri	138
VI.2.3.1. Halk Mikrofonu.....	139
VI.2.3.2. Bir Protesto Biçimi Olarak Forumlar	140
VI.3. Güncel Toplumsal Hareketlerin Genel Özellikleri	141
SONUÇ.....	143
KAYNAKÇA	147

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
Bkz.	: Bakınız
DSF	: Dünya Sosyal Forumu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EZLN	: Ejército Zapatista de Liberación Nacional
LGBT	: Lezbiyen, Gay, Biseksüel ve Transgender Hareketlerinin Genel Adı
MBSB	: Makul Olma, Birlik, Sayı ve Kendilerine ve/veya Seçmenlerine Bağlılık
NGO	: Non-governmental Organizations
SMO	: Social Movement Organizations
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
UNESCO	:United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WEFA	: Immanuel Wallerstein, Arghiri Emmanuel, Andre Gunder Frank ve Samir Amin

GİRİŞ

Bu çalışma, toplumsal hareketlere ilişkin uzunca bir süredir kabul edilen “yeni” niteliğini, disiplinler arası bir bağlamda siyaset felsefesinde üretilen çağdaş siyaset teorisinde aramaktadır. Ortodoks olmayan siyasal eylemin en sık görülen biçimi olan toplumsal hareketler, çeşitli toplumsal dinamiklerin çoklu işleyişi sonucu dönüştürücü gücünü kaybetmiş, reformcu olmaya yönelmiştir (Giddens, 1982/2008). Bu bağlamda toplumsal hareketler, siyasal iktidarın eylemlerini denetlemenin en aşağıdan gelen yöntemlerinden birini teşkil eder. Toplumsal hareketlerin tarihi incelendiğinde hareketlere dinamizm kazandıran bu aşağıdanlığın boyutları açıkça görülebilir. Birkaç tanesini dile getirmek gerekirse, Fransız Devriminde burjuva sınıfı, 1968 hareketinde öğrenciler ve işçiler, 1848 Fransız işçi ayaklanmalarında yine işçiler, 1968 sonrası hareketlerde kadınlar, cinsel kimliklerini öne çıkaran insanlar, dini kimliklerini öne çıkaran insanlar, söz konusu dönemlere damgasını vurmuş toplum kesimleridir (Castells, 2004/2008).

Toplumsal koşullar göz önüne alındığında sınıf olgusunun açıkça görülebildiği toplumların değişmesinde işçi sınıfının, Marx’ın öngördüğü üzere, ön saflarda yer alması, bütünlüklü bir siyasal aktör olarak sınıfın toplumsal değişimdeki rolüyle açıklanabilmektedir. Sınıf siyaseti, homojen olduğu düşünülen sosyo-ekonomik bir toplumsal grubun söz konusu sosyo-ekonomik faktörlerden doğan bütünlüklü bir sömürü fikrinin üzerine planlı programlı bir toplumsal değişim çerçevesi koyar (Çetinkaya, 2008). 1960 sonrası yeni toplumsal hareketlerde ise işçi sınıfının elinden alınan değişim gücü, parçalı ve kısa vadeli hedeflere sahip daha küçük toplum kesimlerine atfedilmiştir. Elbette modern kapitalist toplum paradigması kendini yeni teknolojik, politik, ekonomik ve dahası kültürel gelişmelere oldukça hızlı bir biçimde adapte ettiğinden, bunun yanı sıra bu

gelişmelere yol açtığından ve bu gelişmeleri talep ettiğinden dolayı toplumsal değişme yakın dönemde çok hızlı cereyan etmektedir. Buna bağlı olarak sistemin karşısına çıkan sistem-karşıtlarının profili de oldukça hızlı bir biçimde evrimleşmektedir (Amin, Arrighi, Frank ve Wallerstein, 1991/1993).

Gerçekten de 1970'lerle birlikte dünyanın değişme hızı, önceki dönemlere göre çok daha artmıştır. Teknolojik gelişmelerin üretim alanıyla ve toplumsal alanla senkronize olması, özellikle bilgisayar ve iletişim teknolojisinin hayatlarımıza girmesi, Alvin Toffler (1980/2008)'in *üçüncü dalga* adını verdiği teknolojik devrim ile birlikte mümkün olmuştur. Bu dönemde esasen günümüzde daha belirgin bir biçimde gözlenebilen ve üretimin hizmet sektörüne doğru gerçekleştirdiği kayma ile sosyo-ekonomik ve sosyo-politik göstergeler, toplumsal hareketlerin geçirdiği dönüşüm üzerinde başat rol bir rol oynamıştır.

1980 sonrasında ise toplumları belirleyen en önemli husus, hiç kuşkusuz "küreselleşme" olgusunun yeniden tartışılır hale gelmesidir. Şöyle ki, tarih boyunca tüm toplumların göstermiş olduğu ve genel çerçeveden bakıldığında Batı'nın bir eğilimi olarak var olan küreselleşme, 1980 sonrasında billurlaşmaya başlamıştır (Tilly, 2004/2008). Tüm dünyayı saran bir "küresel köy" söylemi, uluslararası politikanın belirleyici unsuru haline gelmiştir. Burada küreselleşme olgusunun açık bir şekilde var olduğunu kabul etmek gerekir ki değişen dünya düzenini anlama çabası, çoğunlukla bu yönde vuku bulmaktadır (Giddens, 1990/2010).

1980 sonrası için yeni perspektiflere duyulan ihtiyaç, son on yıl gibi yakın bir dönemde dünyanın tanık olduğu ve çok büyük bir coşku yaratan hareketlerin ortaya

çıkmasıyla kendini göstermiştir. Bu hareketler, gerek kendilerini sunma biçimi gerekse ortaya attıkları talep ve iddialar ile yeni toplumun siyaset biçiminin de habercisi olmuştur. 1980 sonrası hareketlerin hem başlangıcı hem de esin kaynağı sayılabilecek ilk hareket, kuşkusuz karşı-küreselleşme hareketidir. Karşı-küreselleşme hareketi, dünya siyasetine iki büyük olay ile damgasını vurmuştur: 1999 ve 2001’de gerçekleştirilen Seattle eylemleri ile 2011’de gerçekleştirilen ve bugün hala devam eden Occupy Wall Street (Wall Street’i İşgal Et) eylemleri. Bu iki büyük eylem, dünya üzerinde büyük bir toplumsal karşılık bulmuş ve bugünlerde Ortadoğu ülkelerinde görülen Arap Baharı ile yakından ilişkilendirilmiştir (Yıldırım, 2013).

Karşı-küreselleşme hareketleri, bu çalışma bağlamında kavramsal açıdan daha ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır. İlk olarak hareketin güncel hareketlerin öncüsü ve ilk örneği olması bağlamında tarihsel bir açılış noktası olarak iş görmesine yol açmaktadır. Dahası ilerleyen bölümlerde görülebileceği gibi Hardt ve Negri’nin kavram seti ağırlıklı olarak karşı-küreselleşme (ya da alter-küreselleşme) hareketlerine gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda Füsun Kökalan Çımrın, *Karşı-küreselleşme Hareketlerinin Kuramsal Tartışmalarına Bir Katkı: “İmparatorluk” ve “Çokluk” Kavramlarının Değerlendirilmesi* (2009) başlıklı çalışmasında Hardt ve Negri’nin kavram setini, karşı-küreselleşme hareketini açıklama noktasında değerlendirmektedir. Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkmış olan ve büyük bir kısmı Batı referanslı örgütlenme biçimlerine sahip olan hareketler, 1980 sonrası için bir kez daha düşünmeyi gerektirecek cinsten bir farklılık yaratmıştır. Burada İşgal Et eylemleri ve Arap Baharı ile birlikte dile getirilmesi gereken diğer bir hareket de, Türkiye özelinde hareketleri incelemeye olanak veren Gezi Parkı eylemleridir. 2013 Mayıs’ında İstanbul’da başlayan eylemlerin, çok kısa bir sürede tüm ülkeye yayılması ve

örgütlenme ve eylem repertuarı bağlamında İşgal Et eylemleriyle oldukça benzer olması, toplumsal hareketlerin bugünü ve geleceği hususunda kapsayıcı açıklamaların yapılabileceğini göstermektedir (Kürkçügil, 2013).

Gerek sosyal teoriye ilişkin yukarıda değinilen paradigma değişimi ve gerekse yakın dönemde gündeme gelen ve kendinden önceki hareketlerden bariz bir farklılık gösteren güncel toplumsal hareketler, toplumsal hareketler literatüründe kavramsal ve kuramsal düzeyde yeni teorik perspektiflerin gündeme gelmesine vesile olmuştur. Özellikle karşı-küreselleşme hareketinin 2000’li yıllardan itibaren yoğun bir eylemliliğe girmesi, “toplumsal hareketlerde yeni bir soluk” yorumlarını beraberinde getirmiştir. Örneğin Manuel Castells, *Enformasyon Çağı* adını taşıyan üç ciltlik çalışmasının ikinci cildini toplumsal hareketlere ayırmış ve *Kimliğin Gücü* (1997) olarak adlandırdığı bu ciltte, Zapatistalar’dan karşı-küreselleşme hareketlerine, etnik ve dini hareketlere uzanan geniş bir analiz çerçevesinde toplumsal hareketlerin enformasyon teknolojisiyle birlikte aldığı yeni formları göstermeye çalışmıştır (Castells, 2004/2008). Söz konusu kitapta ağırlıklı olarak kimlik inşasını tartışan Castells, 2010 ve sonrasında Ortadoğu’da Arap Baharı, İspanya’da Öfkeliiler, Amerika Birleşik Devletleri’nde Occupy Wall Street hareketinin gerçekleştiği bir dönemde *İsyan ve Umut Ağları* (2012) adlı çalışması ile odak noktasını, bu hareketlerin örgütlenme ve yeni pratikleri yaratma yetisine yöneltmiştir.

Çok etmenli bir toplumsal değişme süreci, 2000’li yıllarda meydana gelen hareketlerin ele alınmasında farklı teorik yaklaşımları ve dahası farklı disiplinlerin ortak kavramları etrafında örgütlenen bir açıklama perspektifini gerekli kılmıştır. Bu durumun en önemli kanıtı, hareketlerin hiçbir ortak çıkarı paylaşmadığı düşünülen toplum kesimlerini bir araya getirmesidir. İdeolojik olarak tamamen zıt olabilen aktörler, ortak amaçlar için

birbirlerini olumlamakta, sürekli bir örgütlülüğü değil, düzensiz görünen biçimlerde eylemliliği önemsemektedir. Dolayısıyla bu yeni durumu açıklayabilmek noktasında yeni kavramlar devreye girmektedir. Örneğin Engin Sustam, *Küresel Kapitalizm Çağında Yeni Sosyal Hareketleri Okumak: Küresel Travma, Kriz Toplumu ve Favelaslar* (2009) başlıklı yazısında, toplumsal hareketler literatüründe görece yeni olan Michel Foucault, Giorgio Agamben, Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin kavramlarına başvurmuştur. Bu yazarların en belirgin özelliği, düşünce setlerini disiplinler arası bir bağlamda çoğunlukla sosyolojik gönderimleri oldukça açık bir teorik perspektif çerçevesinde oluşturmalarıdır. Bu tespitlerden hareketle bu çalışmada, 2000'li yıllarda ortaya çıkan ve son birkaç yılda olgunlaşan güncel hareketlerin genel karakteristiklerini açıklama noktasında yeni olanaklar sunan çağdaş siyaset teorisyenleri Hardt ve Negri ile Deleuze ve Guattari'nin düşünceleri Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) eylemleri ile örneklendirilerek ele alınacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, toplumsal hareketler alanında yapılmış güncel çalışmalar ve genel anlamda toplumsal hareketler alanındaki güncel sorunları ihtiva eden literatür araştırması sunulmaktadır. Bu bölümde tarihsel bir bakış açısıyla toplumsal hareketlerin oluşumu, çeşitlenmesi ve günümüzde tartışılan kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, araştırmanın metodolojik bağlamına değinilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde toplumsal hareketlerin siyaset felsefesi ile sosyoloji disiplinlerinin etkileşimi çerçevesinde hangi bağlamlarda analiz edilebileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin "İmparatorluk" ve "Çokluk" yaklaşımları, yakın dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketlerin açıklanması amacıyla ele alınmaktadır. Çalışmanın beşinci bölümünde ise, Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin felsefi görüşleri, hem toplumsal muhalefet anlayışına hem de örgütlenme mantığına yapmış olduğu katkılar bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmanın altıncı ve son bölümünde, Eylül 2011'de A.B.D.'de ortaya çıkmış olan Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) hareketi ele alınmaktadır.

I. BÖLÜM: YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

I.1. Toplumsal Hareketlere Genel Bakış

Toplumların değişmesine, halk kitlelerinin siyasal karar alma süreçlerine katılmalarına ve bunlardan bir kerte daha genel bir sorun olarak görünen “yönetenin yönetilenle olan ilişkisi”ne dair sosyal düşünce tarihinde sayısız fikir dile getirilmiştir. Siyaset Felsefesi geleneği içinde antik çağda Platon’un filozofların yönetimine dayanan Devlet’ine, yeniçağda Thomas Hobbes’un güçlünün iktidarına dayanan Leviathan’ına ve J.J. Rousseau’nun demokrasisine kadar ele alınan fikirler günümüz toplumlarının ve parlamenter demokrasilerin dayandığı temel olarak bilinmektedir.

Sosyal düşünce içinde yukarıda değinilen geleneğin dışında, yönetilen kesimlerin –tebaa, ulus, halk ya da sınıf- karar alma süreçlerine katılmak için mücadeleler verdiği bir tarihsel yön çizgisi daha kendini göstermektedir. Bu tarihsel yön çizgisi köle isyanlarının, devrimlerin ve toplumsal hareketlerin belirlediği bir toplumsal değişme nosyonuna işaret etmektedir. Sosyolojik düşünce bağlamında ise, tüm bu halk hareketleri, “Toplumsal Hareketler Sosyolojisi” kapsamında ele alınmaktadır (Türkdoğan, 2013). Toplumsal hareketler, toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişmesinin yollarından biri olarak sosyoloji biliminin önemli bir çalışma alanını teşkil etmektedir.

Modern demokratik toplumlarda politik süreçlerin halk tarafından denetlenebilmesinin ve gerek seçim yoluyla gerekse muhalefet eylemleri yoluyla bu süreçlere doğrudan katılımının, demokrasinin beslendiği en önemli kaynaklar olduğu kabul edilmektedir. Toplumsal hareketler, belirli bir sorun üzerinde rahatsızlık duyan ve bu

sorunun halka duyurulması, kamuoyuna sunulması ve sorunun çözümüne yönelik çaba gösteren çok sayıda insanın giriştiği eylemlilikler olarak çağdaş demokrasilerde politik katılımın önemli bir yöntemini teşkil etmektedir (Işık, 2011).

Toplumsal hareketler, sosyal problemlerin tanımlanmasında, ortaya koyulmasında, halka duyurulmasında ve çözümüne yönelik önerilerin getirilmesi konusunda oldukça önemli bir rol oynar. Toplum hayatında ortaya çıkan sorunların dile getirilmesi, farkındalığın oluşturulması ve çözümü için harekete geçilmesi için öncelikle sorunun taraflarının belirlenmesi, nedenlerinin ve çözümünün ortaya koyulması gerekmektedir. Toplumsal hareketler, genellikle toplumsal bir problemden rahatsızlık duyan çok sayıda insanın varlığıyla ortaya çıkar (Zastrow, 1991)

I.1.1. Kavramsal Arka Plan

Toplumsal hareketlerin kavramsallaştırılması üzerine literatürde pek çok farklı perspektif yer almakla beraber, bu perspektiflerin dayandığı temeller bağlamında söz konusu kavramsallaştırmaları birtakım üst başlıklarla ele almak mümkündür.

Toplumsal hareket kavramı, literatürde öncelikle diğer eylemlilik biçimlerinden ayırt edilmektedir. Bu bağlamda kamuoyu, çıkar grupları, baskı grupları, siyasal partiler gibi yapılanmaları ve suç örgütleri, çeteler, gençlik grupları gibi örgütlü ya da örgütsüz, yasal ya da yasadışı yapılanmalar ile toplumsal hareketler arasında kesin sınırların işe koşulduğunu söylemek mümkündür. Gordon Marshall (2009) 'a göre, toplumsal hareket kavramı, gelişigüzel ve kaotik olarak ortaya çıkan kolektif davranış

kavramından ayrı ele alınmalıdır. Kolektif davranıştan farklı olarak toplumsal hareket, sistemlidir, bir amaca hizmet eder ve örgütlüdür.

Yeni toplumsal hareketler teorisinin öncülerinden Alain Touraine, toplumsal hareketler, kolektif davranış ve mücadele kavramları arasında oldukça kullanışlı bir ayrım yapmaktadır. Touraine, kendi içinde anlaşılması gereken bir duruma verilen tepki olarak değerlendirilmesi gereken çatışma davranışlarını kolektif davranış olarak; değişimin faktörleri olarak analiz edilen çatışmaları mücadele ve çatışma davranışı temel kültürel kaynaklar üzerindeki toplumsal egemenlik ilişkilerini dönüştürmeye yöneldiğinde ancak bir tepki olarak ya da bir sonuç olarak ortaya çıkmadığında ise toplumsal hareket kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Touraine, böylesi bir ayrımın, kavramların çağdaş kullanımlarına uygun düştüğünü belirtmektedir (Touraine, 1999).

Kolektif davranışın çeşitli tanımlarına göre toplumsal hareketleri, kolektif davranışın özgül bir formu olarak ele almak mümkündür. Ancak yaygın olarak kullanılan kavramsallaştırmalarda kolektif davranış, “planlanmamışlık” özelliği ile ele alınmaktadır. Dolayısıyla toplumsal hareketlerin çağdaş demokrasilerin kurumsal siyasal yapısının dışında ve onu etkilemeye yönelik amaçlı eylemlerinden söz edebilmek için, planlanmamış olarak ortaya çıkan ve dağınık bir gelişme seyrine sahip olan kolektif davranış ile toplumsal hareket kavramları arasında net bir ayrım yapmak, bu çalışma bağlamında da ayrıca önem taşımaktadır (Marshall, 2009).

Toplumsal hareketler literatüründe kavramın ele alınması hususunda göze çarpan diğer bir ayrım ise, fail-fil ayrımıdır. Toplumsal hareket kavramını ele alan kimi yazarlar, hareketleri birer eylemlilik biçimi olarak ele alırken, kimi yazarlar ise toplumsal

hareket kavramını toplumsal muhalefet eylemlerinde bulunan grupları anlatmak amacıyla dile getirmektedir. Örneğin Charles Zastrow, toplumsal hareketi, bir sosyal durumu korumak ya da değiştirmek için bir araya gelmiş olan büyük bir insan grubu olarak tanımlar. Zastrow'a göre, bir toplumsal problemin varlığının kabul edilmesi için, büyük ya da etkili bir grubun var olan sosyal durumu halka duyurması gereklidir. Bir sosyal durumu halka duyuran gruplar, toplumsal hareket olarak karakterize edilir (Zastrow, 1991).

Charles Tilly, *Toplumsal Hareketler 1768-2004* başlıklı çalışmasında, toplumsal hareketlerin ele alınmasına ilişkin üç karışıklığı tespit etmektedir. Burada ele alınan ve çoğunlukla kavramların tanımları bağlamında tartışılan ayrımları, Tilly, hem kavramsal hem de sahaya yönelik gözlemlerinden hareketle şöyle özetlemektedir:

Analizciler ve eylemciler genelde “toplumsal hareket” kavramını ilgili tüm ortak halk eylemlerini ya da en azından destekledikleri ilgili tüm ortak halk eylemlerini kapsayacak şekilde gevşekçe genişletiyorlar. Örneğin feministler, geçmişi kapsayacak şekilde, 1750'den önceki yüzyıllarda yaşamış kadın kahramanları kadın hareketine katarken, çevreci eylemleri, çevre yararına nerede bir halk inisiyatifi varsa; onu, dünya çapındaki çevre hareketinin bir parçası sayıyorlar.

Analizciler, genelde, bir hareketin ortak eylemini, o eylemi destekleyen örgütler ve ağlarla karıştırıyorlar; hatta örgütlerin ve ağların o hareketi *oluşturduğunu* düşünüyorlar. Söz gelimi, çevre hareketini halkla, kişiler arası bağlantılarla ve katıldıkları kampanyalardan ziyade, çevrenin korunmasını destekleyen avukatlık örgütleriyle özdeşleştiriyorlar.

Analizciler genelde “hareketi” tek bir birleştirici aktör olarak görüp hem a) toplumsal hareketler içinde hep yürüyen sürgit manevrayı ve yeniden düzenlemeyi, hem de b) toplumsal hareketlerin değişen yapısını oluşturan eylemciler, seçmenler, hedefler, otoriteler, müttefikler, rakipler, düşmanlar ve seyircileri gizliyorlar (Tilly, 2004/2008: 21-22) (vurgular özgün metne ait).

Toplumsal hareketlere ilişkin kavramsal sınırlamaların etrafında yapılan tanımlamalara rağmen, yine de bir sosyal eylemin toplumsal hareket olarak tanımlanması için gerekli olan birtakım temel özelliklerin varlığından bahsetmek mümkündür. (Amin, vd., 1991/1993), toplumsal hareket kavramını kabul etmekle birlikte, ulusal ve dinsel hareketler ile toplumsal hareketler arasında özel bir ayırım yapmaktadır. Bu ayırımı çözümlenebilmek açısından toplumsal hareket teriminin yerine çok daha geniş bir kavram olan “sistem-karşıtı hareketler” tanımlamasını ikame etmektedirler. *Büyük Kargaşa: Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi* başlıklı çalışmalarının önsözünde bu duruma ilişkin şu görüşleri aktarırlar:

Biz, bu hareketleri çok geniş bir biçimde, sosyalist ya da işçi hareketleri olarak adlandırılmış olanları da, milliyetçi ya da ulusal kurtuluşçu hareketler olarak adlandırılmış olanları da, köylü, kadın, barış ya da çevre hareketleri olarak adlandırılmış olanları da ve hatta kimi dinsel hareketleri de dahil ederek tanımladık. Bunların hepsi, temel istemleri daha demokratik, daha eşit bir dünya idealine dönük oldukları ve bu özelemleri gerçekleştirmek için bilinçli bir mücadele yürüttükleri ölçüde bizi ilgilendiriyordu. (Amin, vd., 1991/1993: 6).

I.1.2. Tarihsel Arka Plan

Her toplumsal olgu gibi, toplumsal hareketler de bir gerçeklik olarak insanlık tarihi kadar eski bir duruma gönderme yapmaktadır. Toplumsal yapı ile bu yapıyı değiştirmeye yönelik fikirsel ve deneysel girişimler arasındaki gerginlik, tarih boyunca farklı biçim ve bağlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Antik Roma Cumhuriyeti’ne efendisine isyan ederek karşı gelen ve uzun bir dönem Roma’nın başını ağrıtan Trakyalı Spartacus, tarihte bilinen ilk köle isyanlarından birine öncülük etmiştir (Kürkçügil, 2013).

Toplumsal hareketlerin bugünkü anlamda ortaya çıkması, modern Batılı toplumun da ortaya çıkış koşullarına denk düşmesi nedeniyle öncelikle birtakım tarihsel olgulara dayanmaktadır. 1750'lerde İngiltere'de sanayileşmenin başlaması, beraberinde kentleşme gibi büyük değişiklikleri getirmiştir. Fransa'da sans-culotte'lerin hareketleri, Fransız Devrimi'ne güçlü katkılarda bulunmuştur (Yıldırım, 2013). Rönesans ve Reformasyon hareketleri de bilindiği gibi doğal hukuk teorileri ile insan hakları ve eşit yurttaşlık söylemlerinin bugünkü anlamında gelişmesi bağlamında toplumsal hareketlerin önemli kaynakları olagelmıştır (Amin, vd, 1991/1993).

Toplumsal hareketlerin sosyolojik bir olgu olarak ele alınması ise modern dönemin başlangıcı olarak kabul edilen Aydınlanma çağına, spesifik bir tarihi olay olarak da Fransız Devrimi'ne denk düşmektedir. Immanuel Wallerstein için Fransız Devrimi, toplumsal hareketlerin öz tarihi bağlamını oluşturmaktadır. O'na göre Fransız Devrimi'ne kadar dinsel başkaldırı hareketleri tarafından dile getirilen özgürlük, eşitlik ve kardeşlik taleplerini Fransız Devrimi kendine mal ederek hareketleri laikleştirdi. Ayrıca bu hareketlere çok büyük bir toplumsal meşruiyet kazandırdı ve son olarak bu idealleri tüm dünyada genel idealler haline getirdi (Wallerstein, 1992/2006). Fransız Devrimi'nin koşullarının hazırlandığı dönemin Fransa'sı ve devrimden sonra Fransız toplumunda baş gösteren kaotik ortam, sosyolojinin isim babası olarak bilinen Auguste Comte başta olmak üzere pek çok düşünürü Devrim'in hangi sonuçları yarattığı üzerine düşünmeye sevk etmiştir (Kongar, 2010). Fransız Devrimi ile ortaya çıkan yeni durum, kitlelerin toplumsal yapıya yönelik sistemli eylemliliklerinin nüve halinde kendini göstermesi ve bu eylemliliklerin incelenmesi ile toplumsal hareket kavramsallaştırmasının sosyal bilimlerde yer almasının önünü açmıştır (Amin, vd. 1991/1993).

“Toplumsal hareket” kavramının ilk kez kullanımı konusunda, ağırlıklı olarak dile getirilen düşünür Alman sosyolog Lorenz von Stein olmuştur. Charles Tilly’e göre *History of the French Social Movement from 1789 to the Present* (1789’den Günümüze Fransız Toplumsal Hareketlerinin Tarihi) isimli kitabında von Stein, terimi politik mücadelelerin bilimsel olarak tartışılmasına dahil etmiştir (Tilly, 2004/2008). Gordon Marshall ise yazılı bir kaynağa gönderme yapmamakla birlikte, kavramın ilk kez Saint-Simon tarafından kullanıldığını düşünmektedir. O’na göre, Saint-Simon toplumsal hareket kavramını, ilk defa 18. Yüzyılda Fransa’da gerçekleşen protesto hareketlerini anlatmak için kullanmıştır. Saint-Simon, bu kavramı önce Fransa’da başlayan ve ardından diğer ülkelere ulaşan protesto hareketlerini anlatmak üzere, “statükonun karşısına çıkan yeni siyasal güçlerin bir özelliği” olarak görmüştür (Marshall, 1999).

Fransız Devrimi’nin hemen sonrasında yine Fransa’da 1830 ve 40’larda yükselen işçi sınıfı hareketleri ve Avrupa genelinde milliyetçi-bağımsızlıkçı hareketler ile toplumsal hareketlerin ilk modern örnekleri ayırt edilmeye başlanmıştır. Bu hareketler, toplumsal hareketler literatüründe “Eski Toplumsal Hareketler” olarak ele alınan hareketleri meydana getirmektedir. Özellikle Marksizm’in teorik perspektifine yönelen eski toplumsal hareketler, her ne kadar milliyetçi ve dinci hareketleri de içeriyor olsa da, eski toplumsal hareketler literatürü neredeyse istisnasız olarak işçi sınıfı mücadelesinin bir iktidarla yer-yurt kazanmasına yönelmektedir. Böylelikle eski hareketler tartışması, ağırlıklı olarak sınıf tartışmalarıyla el ele yürümektedir.

1960’lara gelindiğinde ise toplumsal hareketler literatüründe köklü bir yenilik getirecek olan yeni toplumsal hareketlerin dünya sahnesine çıkışına tanık olmaktayız. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında, 1960’lı yılların sonlarına doğru gelişen öğrenci ve

işçi eylemleri, cinsiyet hakları eylemleri, savaş-karşıtı protestoların genel adı olarak bilinen 68 Hareketi bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemden sonra ortaya çıkan her toplumsal hareket, “yeni” olma özelliği taşıyacaktır (Çetinkaya, 2008).

Arato ve Cohen (1992), modern sivil toplumların gelişmesi ve yerleşmesi bağlamında ele aldıkları toplumsal hareketleri, insanların hareketlerinin günümüze kadar nasıl algılandığına ilişkin kuramsal ve tarihsel bir üçlü model etrafında tartışmaktadır (Downing, 2001). Bu modeller, hem hareketlerin yaşamış olduğu tarihsel ve toplumsal değişmelere hem de ilerleyen bölümlerde ele alınacak kuramsal yaklaşımlara işaret etmesi bakımından önem taşımaktadır. İlk modelde Arato ve Cohen, toplumsal hareketlere ilişkin küçümseyici tavra uygun olarak hareketleri akıl-dışı kargaşa olayları olarak gören klasik yaklaşımı tartışır. Toplumsal hareketlere oldukça seçkin bir biçimde yaklaşan klasik bakış açısı, sıradan insanların politikaya katılımı konusundaki şüpheler etrafında oluşmaktadır. Bu modele karşıt olan ikinci model ise, modern toplumlarda insanların toplumsal zenginliklere eşit bir şekilde ulaşma çabalarına vurgu yaparak hareketleri rasyonalize etmeye çalışır. Böylece toplumsal hareketler, planlı ve amaçlarına göre hareket eden kolektif aktörler olarak ele alınır. Üçüncü model ise, yeni toplumsal hareketlere gönderme yapar (Arato ve Cohen, 1992).

I.2. Toplumsal Hareketlerin Oluşumu, Türleri Ve Açıklanması

Toplumsal hareketlerin günümüzdeki biçimlerine yaklaşabilmek açısından kavramsal ve tarihsel olarak ele alınması kadar önemli olan bir konu da toplumsal hareketlerin oluşumları ve çeşitlenmeleri konusudur.

Toplumsal hareketlerin oluşumu ve gelişimine ilişkin olarak Malcolm Spector ve John Kitsuse'nin geliştirmiş olduğu, "sosyal bir problemin" çözümüne yönelik dört aşamalı model, özellikle hareketlerin dönüm noktalarını yaşadığı Kuzey Amerika bağlamını yeterince açıklamaktadır (Montgomery, 1999). Spector ve Kitsuse, toplumsal hareketlerin şu aşamalardan geçtiğini ileri sürmektedir: İlk aşamada hareketler dikkat çekmek istedikleri bir problemi halka duyurmaya çalışırlar (*Ajıtasyon*). Hareketler genellikle bu aşamada başarısızlığa uğrar. Hareketlerin önderleri bu aşamada genellikle düzen bozucu olarak algılanır. Eğer hareketler halkın desteğini kazanabilirse ikinci aşamaya ulaşır ve ilk aşamanın aksine hareketler ve önderleri provokatörler olarak değil yenilikçiler olarak algılanır (*meşrulaştırma ve dâhil etme*). Bu aşamada hükümetler devreye girerek hareketlere müdahale etmeye ve liderlerini kendi saflarına çekerek hareketlerin gücünü elimine etmeye çalışır. Hareketler, taleplerini hükümetlere başarılı bir şekilde kabul ettirebilirse, hedeflerine ulaşmaya yönelik yeterli olanaklara kavuşabilirler. Spector ve Kitsuse'ye göre resmi kuruluşların devreye girmesiyle birlikte hareketlerin talepleri, bürokratik duyarsızlığın kurbanı olur. Sorunlar, genellikle idari işlemlerin ağırlığı altında çözümsüz kalır (*Bürokratikleşme ve Gerileme*). Son aşamada ise hareketin dile getirdiği sorun kısmen çözülmüş olarak görünür ve hareketin önünde iki seçenek bulunur: başlangıçtaki hareket yeniden doğabilir ya da yeni bir hareket ortaya çıkabilir (*Hareketin Yeniden Doğuşu*) (Zastrow, 1991).

Toplumsal hareketlerin sınıflandırılması, gerek kavramsal gerekse kuramsal düzeyde hareketlerin açıklanması bağlamında önem taşımaktadır. Genel bir söyleyişle, toplumsal hareketleri; mücadele alanlarına göre çevreci hareketler, kadın hareketleri, tüketim-karşıtı hareketler ve işçi hareketi gibi; tarihsel dönemlerine göre 1960 öncesi ve

sonrasındaki kır ve kent hareketleri ve örgütlenme biçimlerine göre dikey örgütlenme ve yatay örgütlenme modeline sahip hareketler olarak kabaca incelemek mümkündür. Toplumsal hareketleri sınıflandırma hususunda ilk tipolojilerden birini geliştiren David Friend Aberle toplumsal hareketleri iki boyutu esas alarak sınıflandırmaya çalışmıştır. Hedeflenen değişimin nesnelere ve hedeflenen değişimin büyüklüğüne göre; toplumu tepeden tırnağa değiştirilmesi ve yenilenmesini amaçlayan *dönüştürücü hareketler*; mevcut düzenin belirli yönlerindeki eşitsizlik ve adaletsizliklerin değişmesine çalışan *reformcu hareketler*; daha çok dinsel mezhepleri ifade eden ve belirli bir insan grubunu (kendi üyelerini) toplumun moral bozukluklarından kurtarma hedefini güden *kurtarıcı hareketler* ve bireylerde birtakım tutum ve davranışları değiştirmeye çalışan *alternatif hareketleri* ayırt etmek mümkündür (Marshall, 1999).

Toplumsal hareketlerin sınıflandırılmasında kullanılan ve çağdaş toplumsal hareketler literatürünü de şekillendiren bir sınıflandırma biçimi de eski-yeni toplumsal hareketler ayrımıdır. Bu ayrım, bir yandan hareketlerin örgütlenme yapıları, mücadele alanları ve ortaya çıktıkları tarihsel ve toplumsal zeminlerde meydana gelen değişimleri ifade ederken, öte yandan 1960 sonrasında ortaya çıkan toplumsal hareketleri açıklamaya yönelik oldukça geniş bir teoriler silsilesine de gönderme yapmaktadır. Bu ayrım, ilerleyen başlıklarda daha yoğun bir şekilde ele alınacak ve çalışmanın üzerinde ilerleyeceği zemini teşkil edecektir.

1.3. Eski Toplumsal Hareketler

Eski toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, sanayi devrimi ile yükselen kapitalist üretim ekonomisi ve yeni Dünya düzeninin ortaya çıkardığı toplumsal düzenlemeler ve

çelişkiler ile açıklanabilir. Eski toplumsal hareketleri temsil eden iki hareket türü, sınıf hareketleri ve milliyetçi-ulusalcı hareketlerdir. Eski toplumsal hareketlerin sınıf hareketleri ve ulusalcı hareketlerde ortak olan belirli özellikler, her ikisinin de modernliği ortaya çıkaran tarihsel-politik gelişmeler ile olan organik bağı ve devlet iktidarını ele geçirmeye çalışmalarıdır (Amin vd, 1993).

Kapitalist gelişmenin Batılı şehirlerde üretimi ve nüfusu yoğunlaştırmasıyla bilindiği gibi, dünya ekonomisi hammadde ve işgücü ekseninde büyük bir rekabete sahne olmuştur (Başkaya, 2001). Küçük atölyelerle başlayan üretimin çitleme hareketleriyle daha kapsamlı hale gelmesi, topraklarından atılan köylülerin “emeklerinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan” işçiler olarak Batı şehirlerinde toplanması sonucunu doğurmuştur. Böylelikle dünya tarihinin gördüğü en uzun soluklu mücadelenin, sınıf mücadelesinin aktörleri iyiden iyiye ortaya çıkmaya başlamıştır (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1989/2004).

Kapitalist dünya piyasasının gelişmesi, yalnızca üretim ilişkilerini değil politik alanda devletlerin dünyadaki hareket alanını da kökten değiştirmiştir. 18. yüzyılda imparatorlukların gerileyişle birlikte büyük devletler, iktidar alanlarını daha küçük coğrafi alanlarda icra etmek zorunda kalmıştır (Türkdoğan, 2013). Bu bağlamda iktidarın meşruiyet kaynağı, tebaa ya da deniz-aşırı topraklar değil, belirli bir coğrafi alanla sınırlanmıştır. Bu bağlamda devletlerarası rekabet, her devletin elinde tuttuğu topraklardaki etnik unsurların kimlik kazanması ve devlet iktidarlarını ele geçirmek için mücadelesiyle yeni bir boyut kazanmıştır (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1989/2004).

Eski toplumsal hareketler, temelinde eşitlik talepleri olan bir mücadele içine girmişlerdir. Genellikle savundukları sınıf ya da ulusun ezildiği fikrinden yola çıkan bu hareketler, bu sınıf ya da ulusun haklarını aramak iddiasıyla eylemliliklerde bulunmuşlardır. Eski hareketler, sınıf ve milliyet gibi geniş ölçekli konular üzerinde durduklarından muhalefetleri, gizli ve sürekli bir yapıya sahiptir (Yıldırım, 2013).

Eski hareketler, devlet iktidarını ele geçirme mücadelesi içine girmişlerdir. Eşitlik taleplerinin giderilmesi amacıyla devleti hedef alırlar. Bu durum, eski toplumsal hareketlerin en temel özelliğidir ve aynı zamanda eski toplumsal hareketleri, yeni toplumsal hareketlerden ayıran en önemli özelliktir. Eski hareketler, toplumsal sistemi bütünüyle değiştirmeyi amaçlar. Bu nedenle bu hareketleri dönüştürücü (devrimci) hareketler arasında gösterebiliriz (Işık, 2011).

I.3.1. Gustave Le Bon: Kalabalıkların Gücü

Klasik teori, büyük oranda Gustave Le Bon'un kalabalıklar yaklaşımına dayanır ve toplumsal hareketin oluşumunda yığın psikolojisinin etkili olduğunu öne sürer (Çetinkaya, 2008). Le Bon'a göre, gelmekte olan modern çağ, *kitleler çağı* olarak kalabalıkların gücü tarafından şekillenecektir. Eski uygarlıkların istikrarlı varlığı yıkıcı kitle hareketleri tarafından yok edilmiş, gücünü yitirmekte olan gelenekler ve yöneticilerin yerini, düşünmek ve değerlendirmekte pek yetenekli olmayan kitlelere bırakmaktadır (Le Bon, 1997).

Gustave Le Bon'un kalabalıklar görüşü, bireylerin kitle içinde kendi iradeleri dışında davrandığını, kalabalık içinde kolektif bilinç ile hareket ettiğini iddia eder (Çalı,

2006). Bu bağlamda Le Bon, bir psikolojik grup olarak kitleden bahseder. Bu kitle, bireyin sağlıklı kararlar verebilmesinin önüne geçer ve akla yatkın değerlendirmelerin yerini kitlenin dayattığı inançlar alır. Bunun yanı sıra kitlenin tek tek bireyleri telkini, sürekli inançları değil, geçici hevesleri kapsar. Burada ise içgüdü devreye girer ve kitle yıkıcı davranışlara meyyleder. Le Bon, bu tespitten hareketle toplu cinnet vakalarının, linç girişimlerinin ve bazen de başarısız ayaklanma girişimlerinin, söz konusu içgüdünün kitlenin amaçlı eylemlerde bulunan bir toplumsal grup haline gelmekten alıkoyduğunu iddia eder (Le Bon, 1997).

Le Bon'a göre, kitleler, insanları yönlendirip toplumsal hareketlere sebep olur. Bireyler, yığın içinde içgüdülerine teslim olur ve aşırı eylemlerde bulunur. Yığınlar, her zaman yıkıcıdır. O'na göre, kitlelerin aşırılığı, bireylerin kitle içinde sağduyulu düşünme kaybetmesi sonucu, düşüncenin yerini inançlara bırakır. Bu bağlamda kitleler, devrimci olmaktan çok muhafazakârdır. Hayatlarındaki en küçük yeniliği bile, sırf kendilerine telkin edilen inançlarla örtüşmediği için reddederler (Le Bon, 1997). Le Bon, bu tespitten yola çıkarak, geçmişin güçlü monarşilerinin kitleleri idare edebildiği için günümüzün demokrasilerinden daha yenilikçi sonucuna varacak kadar ileri gider:

Demokrasilerin bugünkü gücü, vapur ve tren gibi mekanik araçların keşfedildiği dönemde bulunsaydı, bu keşiflerin ortaya konması gerçekleşmezdi, veya sürekli tekrarlanan devrimler pahasına mal olurdu. Uygarlığın ilerlemesi namına iyi ki, kitlelerin üstünlüğü, bilimin ve sanayinin büyük keşiflerinin olup bittiği bir zamana rastlamıştır. (Le Bon, 1997: 50).

19. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal krizler ve çatışmaların modernizme olan inancı sorgulaması, moderniteye yönelik eleştirilerin ortaya çıkmasına neden oldu ve kitlenin insan üzerindeki etkileri tartışılmaya başlandı. Toplumsal hareketler ise, daha çok

olumsuz olarak görülerek kitlenin bireyleri kuşatmasının bir sonucu olarak ele alındı. Le Bon'un kalabalıklar yaklaşımı da bu bağlamda toplumsal hareketleri küçümseyen bir tavır takılmaktadır ve yeni toplumsal hareket teorisyenleri tarafından eleştirilmektedir (Çetinkaya, 2008).

I.3.2. Marksist Teori

Marksist yaklaşım, analizin temeline toplumsal güçler arasındaki mücadeleleri koyarak toplumsal hareketleri açıklamaya çalışır. Marksist teoriye göre toplumların tarihi, burjuva sınıfı ile işçi sınıfının diyalektik çatışmasından ibaret olan kapitalist toplumun kentsel üretim tarzında cereyan etmektedir.

Marksist yaklaşıma göre, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki ilişki, toplumsal mücadelenin temelidir. Bu mücadele, emek ve sermaye arasında gelişen bir mücadeledir. Aron'a göre, kapitalist toplumun belirgin iki çelişki biçimi vardır. Birincisi, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki çelişki biçimidir. Burjuvazi, sürekli olarak daha güçlü üretim araçları yaratır. Ama üretim ilişkileri, yani mülkiyet ilişkileri ve gelir dağılımı aynı şekilde değişmez. Kapitalist rejim, giderek daha çok üretebilir. Oysa zenginliğin bu artışına karşılık, sefalet çok sayıda insanın payı olarak kalır. Böylelikle, ikinci çelişki biçimi olan, zenginliğin çoğalması ile çok sayıda insanın artan sefaleti arasındaki çelişki ortaya çıkar. Bu çelişkiden er ya da geç devrimci bir bunalım ortaya çıkacaktır. Giderek nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ve oluşturacak olan emekçiler sınıfı haline gelecek, yönetimi ele geçirmeyi ve toplumsal ilişkileri değiştirmeyi çok isteyen toplumsal bir birlik oluşturacaklardır (Aron, 1989/2008).

Marksizmin öngördüğü toplumsal değişme modeli, politik bir program içinde 1900'lerin hemen başında Sovyet deneyimiyle vücut bulmuştur. Sınıf siyaseti, 1900'lere kadar örgütlü mücadelenin tesis edilmesine çalışırken, 1900'lerden sonra bilfiil parti eksenli bir siyasete doğru meyletmıştır. Bu bağlamda işçi sınıfının ezildikçe proleter kimliğe kavuşacağını, “kendinde sınıf (an sich) ’tan “kendi için sınıf (für sich) ’a doğru ilerleyeceğini ve bunun kendiliğinden gerçekleşeceğini söyleyen Marx’ın aksine, Leninci sınıf siyaseti, sınıf bilincinin, başka bir deyişle proleter kimliğin dışarıdan müdahale ile oluşturulması gerektiğini savlar. Lenin, *Ne Yapmalı* ’da, ekonomik mücadele çerçevesinin “darlığından” hareketle şöyle yazar:

Politik sınıf bilinci işçiye *ancak dışarıdan* verilebilir, yani ekonomik mücadelenin dışından, işçilerle işverenler arasındaki ilişki alanının dışından verilebilir. Bu bilginin elde edilebileceği tek alan, *bütün* toplumsal sınıfların ve katmanların devlet ve hükümetle olan ilişkilerinin alanıdır, *bütün* sınıflar arasındaki karşılıklı ilişkilerin alanıdır. Bu nedenle, işçilere politik bilgiyi götürmek için ne yapmalı sorusuna, çoğu durumda pratikçilerin –özellikle de “ekonomizme” eğilimli olan pratikçilerin- yetindikleri yanıtı vermekle kalmamak gerekir; yani yalnızca, “işçilere gitmek” yanıtı verilmemelidir. *İşçilere* politik bilgiyi götürmek için, sosyal demokratlar, *toplumun bütün sınıflarına* gitmek zorundadırlar, kendi müfrezelerini *dört bir yana* salmak zorundalar. (Lenin, 2011: 98-99) (vurgular, özgün metne ait).

Marksist yaklaşımda işçi sınıfına atfedilen bu toplumsal dönüşüm süreci, 1960'lardan sonra kentsel toplumsal hareketlere atfedilmeye başlamış ve bu hareketler, emek hareketleri ile bağlantılı hareketler olarak görülmüştür. Harvey’in de belirttiği gibi, kentin değişen üretim ve yeniden üretim yapısı, bu hareketlerin siyasi ve iktisadi temelde ilgi çekmesini sağlamıştır (Harvey, 1973/2009).

Sınıfsal çelişkilerin ortaya çıkardığı 19.yüzyıl Avrupa işçi hareketleri, temel olarak devlet iktidarını ele geçirme isteği ile girişilmiş hareketlerdi. Bu, Marksist

yaklaşımın sunduğu çerçevede beklenen bir gelişmeydi. Ancak 20. Yüzyılda meydana gelen sınıf mücadeleleri, değişen toplumsal bağlamların da birer yansımasıydı. Dahrendorf'ta da görülebileceği üzere, sınıf yeniden tanımlanmış, toplumsal mücadele meşru zeminlerde kurumsal odaklar arasında gerçekleşen bir mücadele olarak görülmeye başlanmıştı (Bottomore Ve Nisbet, 2006). Bu bağlamda Marksist geleneği takip eden düşünürler, yeni toplumsal hareketleri kapitalizmin çelişkileri bağlamında açıklamış, sınıf temelli ve sınıf temelli olmayan hareketler arasında uygun ittifaklar ve koalisyonlar kurulabilirse, yeni toplumsal hareketlerin ilerici bir değişim için potansiyel oluşturabileceğini belirtmiştir (Çalı, 2006).

I.4. Yeni Toplumsal Hareketler

Yeni toplumsal hareketler, toplumsal hareketlerin, başka bir deyişle eski toplumsal hareketlerin değişen doğasını açıklayabilmek için ortaya atılmış bir kavramsallaştırmadır. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında etkili olan en önemli unsur, toplumsal düzende meydana gelen ve daha çok kentsel alanlarda kendini gösteren yeni toplumsal çelişkilerin varlığıdır. Bu yüzden, yeni toplumsal hareketler, “kentsel toplumsal hareketler” olarak da adlandırılmaktadır (Çımmın, 2010). Yeni toplumsal hareketler, daha çok kentli orta sınıftan üyelere sahip, mücadele alanını devlet iktidarı ya da iktisadi çıkarlara değil; kültür, cinsiyet, çevre gibi alanlara yönlendirmiş hareketler olarak ele alınmaktadır.

Toplumsal hareketleri açıklamada kolektif bilinç ya da ortak inanç gibi parametrelerden yola çıkan klasik kuram, 1960'lı yıllarla beraber Avrupa ve Amerika'da gelişen öğrenci hareketleri, çevreci hareketler, eşcinsel hareketleri ve özellikle dünya solu

için ayrı bir önem taşıyan “68 Hareketi”nin etkisiyle, hareketleri açıklamada yetersiz kalmaya başlamıştır. Yeni olan bu hareketleri adlandırmak amacıyla, “yeni toplumsal hareketler” kavramı kullanılmıştır ve bu yeni hareketleri açıklamaya yönelik yeni teoriler ortaya atılmaya başlamıştır (Çayır, 1999).

Yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketlerden pek çok bağlamda farklılaşmaktadır. Dolayısıyla farklı teorisyenler, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışlarını ve “yeni”liklerini değişik bağlamlarda ele almışlardır. Örneğin, Anthony Giddens, yeni toplumsal hareketleri “demokrasinin paradoksu” olarak değerlendirmektedir. O’na göre, yeni toplumsal hareketlerin son birkaç on yılda yükselişe geçmesi, yurttaşların politik konulara olan ilgisinin azaldığını değil, tam aksine arttığını göstermektedir. Artık insanlar, politik konuları siyasetin ana gövdesine bırakmamakta, katılımcı bir anlayışla toplumsal hareketlere katılmaktadır (Giddens, 1982/2008). Yine Giddens’a göre, insanların yeni toplumsal hareketlere bel bağlamalarının en önemli nedeni, küreselleşme gibi çok kapsamlı bir olgunun toplumların yaşamını giderek artan bir biçimde etkilemesidir. Küreselleşmenin kendi başına bırakılmasından kaynaklanan ontolojik güven sorunu, insanların içinde bulunduğu güçsüzlük duygusunu arttırmakta ve onları bu durumu değiştirmeye -ya da en azından düzenlemeye- yönelik toplumsal hareketlere sevk etmektedir.

Yeni toplumsal hareketleri daha iyi anlayabilmek için, öncelikle yeni toplumsal hareketleri daha yakından tanımak gerekmektedir. Yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketlerden farklı olarak ekonomik olmayan taleplere de yönelmişlerdir. Bu talepler, daha çok kültür ve farklılıklar üzerine odaklanan talepleri içermektedir. Bu talepler, yeni toplumsal hareketlerin mücadele şeklini de belirlemekte, devlet iktidarından

çok reform talep eden hedef alanlarına doğru genişleyen bir yelpaze oluşturmaktadır (Çımrın, 2010).

Yeni toplumsal hareketler, eski bürokratik örgütlenmelerden farklı olarak anti bürokratik bir biçimde yapılanmaya başlamıştır. Eski toplumsal hareketlerin sıkı bir biçimde yapılanmış örgütlenmelerinden farklı olarak yeni toplumsal hareketler, esnek ve adem-i merkeziyetçi bir şekilde örgütlenmiştir (Çayır, 1999).

Yeni toplumsal hareketler, liderlik anlayışı ve bir kahraman önderliğinde birleşme yerine, gönüllülük esası ile süreçte eşit yönetim hakkına sahip aktivist birliktelikleri olarak ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketler, merkezi örgütlenmenin gereği olan talimat ile harekete geçme felsefesinden ayrı bir şekilde, bir lidere sahip olmadan demokratik bir karar alma süreciyle işleyen bir üyelik sistemine sahip olan hareketler olarak nitelendirilmektedir (Çayır, 1999).

Yeni toplumsal hareketler, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden sonuna kadar faydalanmaktadır. Bu hareketlerin yayılması ve kapsamının genişlemesi bu gelişmelere paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Günümüzden bir örnek verecek olursak, Ortadoğu toplumlarında görülen hareketler, sosyal medya araçlarını örgütlenme ve eylemlerde oldukça etkin bir biçimde kullanmaktadırlar. Ayrıca Amerika ve Avrupa'da yaygın bir etkiye sahip olan küreselleşme karşıtı hareketler, aynı şekilde interneti ve sosyal medya araçlarını örgütlenme merkezi haline getirmişlerdir. Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, bu durumu şöyle dile getirir:

İletişim araçlarının giderek daha çok elektronikleşmesiyle birlikte, yerel her hareket, eşit ölçüde bir hareket iletişim merkezidir; her bir şebekenin düğüm noktası, toplamın yanı sıra, hemen bir adım sonrasında, vermeyi de gerçekleştirebilecektir. Her bir yerel, bir merkez olduğu kadar, eşzamanlı olarak diğer yereller ile de iletişim kurabilir ve çoğu kez de kurmaktadır. Bu tür bir ilişki ağı içinde örgütleyici bir merkez, gerçekten de altyapısal bir primus inter pares¹ durumuna gelmektedir. Bir bütün olarak modern dünya sistemi, giderek daha fazla, hareketlerin alanı bakımından dünya ölçeğinde, kapsamları bakımından da devletler-ötesi bir duruma gelmektedir. (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1989/2004: 128-129)

Yeni toplumsal hareket teorilerinin en çok tartışılanları, Amerika’da etkin olan “Kaynak Mobilizasyonu Paradigması” ve Avrupa’da etkin olan “Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması”dır (Çayır, 1999). Bu teorilerin ele alınması, yeni toplumsal hareketlerin ve özel olarak bu çalışmanın odağı olan toplumsal hareket örneklerinin anlaşılması bağlamında önem taşımaktadır.

I.4.1. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi

Kaynak mobilizasyonu teorisi, Amerika Birleşik Devletleri’nde etkin olan bir yaklaşım olarak hareketlerin ekonomi-politik alanındaki hareketliliklerini ve toplumsal olanakları nasıl kendi amaçlarına kullandıklarına dair oldukça liberal bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası hareketlerin politikanın ana gövdesiyle kurduğu ilişkileri, bu yaklaşım siyaset sosyolojisinde ele alınan baskı grupları kavramına gönderme yaparak açıklamaya çalışır (Kapani, 2009). Amerikan tipi lobici parlamenter demokrasinin temel politik düzlem olarak işlendiği bu yaklaşımda, toplumsal hareketler, siyasi partiler gibi politik ilişkilerde bulunmakta ve ekonomik örgütler gibi propaganda yolunu seçmektedir (Mouffe, 2005/2010).

---

¹ Lat. Eşitler arasında birinci.

Kaynak mobilizasyonu teorisi, bir hareketin ortaya çıkmasında ve başarılı olabilmesinde öncelikli olarak hareketin kullanabileceği kaynakların varlığını koşul olarak görmektedir. Bu anlamda ele alınabilecek bir yaklaşım, kaynak mobilizasyonu teorisinin temelini oluşturan John McCarthy Ve Mayer Zald'ın yaklaşımıdır. Bu isimlere göre bir hareketin ortaya çıkışında önemli olan, bu hareketlerin kurmuş oldukları toplumsal hareket örgütleridir (SMO). Onlara göre, toplumda bir hareketin oluşması için gerekli kaynaklar mevcuttur. Ancak bu kaynakları bir araya getirip hareketin protesto faaliyetlerinde seferber edebilecek bir toplumsal hareket örgütünün varlığı, hareketin başarısında kilit rol oynamaktadır. Bu örgütler, hareket için gerekli olan kaynağı sağlamaktadır ve bunun yanında hareket için gereken düzenliliğin sağlanmasına çalışmaktadır. Bu yaklaşım, Çetinkaya'ya göre II. Dünya Savaşı sonrası dünya iktisadi sisteminde meydana gelen değişmeyi yansıtıyordu (Çetinkaya, 2008).

Yeni toplumsal hareket teorisyenlerinden Tilly, toplumsal hareketlerin bir politika yapma biçimi olarak yerleşik siyasal kurumlarla yakın temaslarda bulunarak önemli politik hakları elde ettiğini vurgulamaktadır. O'na göre toplumsal hareketlerin oluşturduğu uzun soluklu dernekler, çıkar birlikleri ve baskı grupları ile toplumsal eylem biçimlerini bir araya getirmesi, bir politika yapma biçimi olarak toplumsal hareketlerin yaratmış olduğu farklılığa işaret eder:

Toplumsal hareket repertuarı ticari birlik etkinliği ve seçim kampanyaları gibi diğer politik olgularla örtüşür. 20. Yüzyılda, özel amaçlı dernekler ve özellikle çeşitli kesimlerin oluşturduğu birlikler dünya genelinde çok çeşitli politik faaliyetler yürütmeye başladılar. Fakat bu çabaların hepsinin ya da çoğunun sürgit kampanyalar içinde birleşmesi toplumsal hareketleri diğer politika türlerinden ayırır. (Tilly, 2004/2008: 18).

Kaynak Mobilizasyonu teorisine göre, (Van Der Veen, 2006) 'in aktardığı üzere, kaynakların seferberliği ve hareketin aktif hale gelmesi şu aşamalardan oluşmaktadır:

- Toplum içinde hareket için gerekli olan potansiyel desteği yaratmak.
- Gönüllü üyelik ağları oluşturarak potansiyel üyelere ulaşmak,
- Çerçeve problemler vasıtasıyla, hedeflenen bireyler arasında motivasyon yaratmak,
- Katılım için engelleri kaldırmak,
- Hareket bir kez aktif hale getirildiğinde, bağlılığı kolektif bir kimliğin inşa etmek ve kişiler arası ilişkileri devamlı hale getirilme yoluyla sağlanmak (Van Der Veen, 2006).

I.4.2. Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi

Yeni toplumsal hareketler, bir kavramsallaştırma olarak Avrupa'da ve Amerika'da ortaya çıkan ve eski toplumsal hareketlerden hem örgütlenme yapısı hem de mücadele alanları bakımından farklı olan hareketleri tanımlayabilmek için ortaya atılmıştır. Yeni toplumsal hareketler teorisi ya da paradigması ise, bir bakış açısı olarak yeni toplumsal hareketlerin belirgin ve spesifik bazı yönlerine odaklanır ve bu yönler açısından yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış koşullarını tartışır (Işık, 2011). Yeni toplumsal hareketler teorisi, hareketin kültürü ve kimliği üzerinden bir analiz yapmaya girişir. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketleri açıklamak için yeni toplumsal düzene, farklılaşan sınıf yapılarına ve bireysel bazda tanımlanan gereksinimlere odaklanmaktadır.

“Yeni toplumsal hareketler” paradigması, toplumsal hareketleri çağdaş, üstün, bürokratik topluma özgü, farklılıkların belirtisi ve çözümü olarak ele alır. Bu yaklaşım, yeni toplumsal hareketleri, değişen toplumun yeni politika yapma biçimi olarak ele alır ve eski sınıf hareketlerini toplumsal düzenin bir parçası olmakla eleştirir (Giddens, 1990/2010).

Yeni toplumsal hareketler teorisi, daha önce de belirtildiği gibi Avrupa’da ortaya çıkmıştır ve Amerika’da ortaya çıkan kaynak mobilizasyonu teorisine rakip olan kuramdır. Kaynak mobilizasyonu teorisi, hareketlerin ekonomik olanaklarına ve örgütlülüğüne değinirken, yeni toplumsal hareketler teorisi, hareketlerin sosyo-kültürel boyutunu ele almaktadır (Çetinkaya, 2008).

I.4.2.1. Alain Touraine: Post-Endüstriyel Toplumda Toplumsal Hareketler

Yeni toplumsal hareketler teorisinin öncülerinden biri olan Alain Touraine, yeni toplumsal hareketleri kendi toplum görüşü bağlamında ele alır. Post-endüstriyel (ya da post-sosyal toplum) toplumda çatışmalar kategorik olarak kültürel alanda gerçekleşen çatışmalar olarak ele alınmak durumundadır (Touraine, 2007). Toplumsal hareketler, sosyal hayatta görülen kültürel alana yönelmiş kolektif davranışlardır. Ona göre toplumsal hareketler, bir duruma tepki olarak ortaya çıkmaz. Tam tersine, toplumsal durum, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde kontrol için savaşılan toplumsal hareketler arasındaki çatışmanın bir sonucudur (Çayır, 1999).

Touraine (2007), 1968 öncesinde aktörün eylemlerinin toplumsal sorunlara tepki olarak ortaya çıktığını savunan bir toplum anlayışının hakim olduğunu iddia

etmektedir. Böylece tarih, politika ve toplum olayları, aktörün dışta bırakıldığı bir perspektifte açıklanmaya ve düzenlenmeye çalışılmıştır. 1968'de ise Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da kültürün politikayı istila ettiğinde öznenin üretimi, salt çalışma ya da Marksist terminolojideki üretim ilişkileri ve altyapıdan daha çok kültürel, cinsiyet temelli ve kişiler arası ilişkiler bağlamında tanımlanmaya başladı. Toplumsal hareketler içinde olsun ya da olmasın, özne artık kendisini aktör bilincinde göstermektedir. Ancak bu gösterme, özne ya da toplumsal hareketlerin bütünüyle aktörün bilincinde bulunduğunu göstermemektedir. Öznenin varlığı, daha büyük toplumsal düzenlemeler tarafından gizlenir ya da perdelendiğinden dolayı öznenin mücadelesi, gizil ya da açık bir biçimde, dönüştürmeye çalıştığı sivil ilişkiler içinde kendini var ederek toplumsal ilişkileri oluşturmaya yönelir (a.g.e., 2007).

Touraine'e göre, klasik sosyolojinin üzerine temellendiği örgütlü emekçiler ve ulusal kurtuluş hareketlerinin oluşturduğu toplumlar ve toplumsal aktörler, günümüzde geçerli değildir. Günümüzde toplumsal aktörler, hem piyasa hem de teknoloji ile daha çok teknoloji ile tanımlanan çatışma alanlarında sadece ulusal alanda değil uluslararası alanda da çıkarları savunmaktadır. Bu durum, hareketin mücadele alanını daha özerk hale getirmektedir. Ayrıca Touraine'e göre toplumsal hareketler, sınıf olgusundan da ayrıştırılamaz. Touraine, burada daha önceki bölümlerde değinilen fail-fil ayırımına başvurur. Sınıf bir tarihsel duruma ya da bir aktöre gönderme yaparken, toplumsal hareketler, doğrudan eylemin kendisine işaret eder (Touraine, 1999).

I.4.2.2. Alberto Melucci: Çatışmanın Değişen Seyri

İtalyan sosyolog Alberto Melucci, "Karmaşık Sistemler" kavramıyla tanımladığı post endüstriyel toplumlarda çatışmaların, ekonomik alandan kültürel alana yöneldiğini belirtmektedir. Bu çatışmalar; bireysel kimlik ve günlük davranışların kültürel kodları üzerinde odaklanmıştır. Çatışmaların aktörleri, sınıfsal yapılardan farklı olup, geçici bir niteliğe sahiptirler. Bu aktörler, sembolik ve kültürel çıkarlar için mücadele etmektedir. Ancak yeni çatışmalar (yeni toplumsal hareketler), kendinden önceki örgütlenme ve eylemlilik biçimleriyle bir arada bulunur ve kalıcı toplumsal yapılardır (Melucci, 1999).

Melucci, toplumsal hareketleri, "dayanışmaya dayalı, bir çatışma taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan kolektif hareket biçimi" olarak tanımlar. Melucci, hareketlerin inşa ettiği örgütlenmelere odaklanır; ancak onları kaynak mobilizasyonu yaklaşımının ele aldığı şekilde salt kaynaklar ve süreçlerle veri olarak değil, hareketlere katılan aktörlerin oluşturduğu toplumsal ilişkilerin birer boyutu olarak değerleri ve imkanları birer kaynak olarak ele alır (Melucci, 1999). Bu bağlamda Melucci, toplumsal hareketlerin açıklanmasında başvurulan düalist yapı/aktör, neden/sonuç parametrelerini aşan bütünlüklü ve çok-boyutlu bir analiz çerçevesi ile toplumsal hareketleri inceler.

Yeni toplumsal hareketler, geleneksel siyasal örgütlenmelerden farklıdır ve politik alandan kültürel alana kayan bir mücadele alanına sahiptirler. Toplumsal hareketler, toplumdaki bir yapılanmadır (Çalı, 2006). Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, anlık tepkiler olarak meydana gelen bunalım kargaşa durumlarından farklı olarak kolektif bir örgütlülüğün sonucunda gerçekleşir. Bu anlamda toplumsal hareketler, kesinlikle "kolektif olmak" zorundadır (Melucci, 1999). Melucci'ye göre toplumsal hareket analizi, aktörlerin basit mantıklarından daha çok sistemik ilişkiler üzerinde yoğunlaşmalıdır. Fırsatlar ve

kısıtlılıklar sistemi içinde bilinçli bir yönelim olarak hareket, amaçların, kaynakların ve engellerin bir iç oyunu olarak görülmelidir (Melucci, 1999).

I.4.2.3. Manuel Castells ve David Harvey: Ağ Toplumu Hareketleri ve Asi Şehirler

Kent sosyologları Manuel Castells ve David Harvey, yeni toplumsal hareketleri, mekânsal ortaya çıkışları bağlamında ve kentlerin fiziki alanlarının organizasyonunda kendini gösteren sınıfsal, ekonomik, kültürel ve politik parametreler bağlamında ele almaktadır. Bu bağlamda Castells (2004/2008), kentleşme ve küreselleşme süreçlerinin kimliklerin kendilerini üretme ve koruma pratiklerini etkilemesi bağlamında kimlik hareketlerine odaklanırken, Harvey (2012/2013) kentsel alanların kullanımındaki adaletsizliğe ve kentsel alanların geri kazanılmasına çalışan toplumsal hareketlere odaklanmaktadır.

İspanyol kent sosyoloğu Manuel Castells, yeni toplumsal hareketleri kentsel dönüşüm ve kimliklerin inşası bağlamında açıklamaktadır. Castells'e göre, içinde yaşadığımız toplum, enformasyon teknolojileri ve kapitalist yeniden yapılanmanın örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan, ağ toplumdur. "Ağ toplumu, stratejik olarak belirleyici ekonomik etkinliklerin küreselleşmesinin damgasını vurduğu bir toplumdur." (Castells, 2004/2008). Ona göre toplumsal hareketler kentsel sosyal yaşamı yeniden düzenlemeyi isteyen devlet ile diğer politik güçlerin diyalektik rekabetleri sonucunda yükselişe geçmiştir. Bu hareketler, devlet tarafından temin edilen kolektif tüketim biçimlerine, kültürel kimliğin önemine ve öz yönetim ve özerk karar alma gibi talepler etrafında şekillenmektedir. Castells, egemen gücün kendisini meşrulaştırmak ve güçlendirmek için inşa ettiği *meşrulaştırıcı kimlik*, egemen olanın olumsuzladığı kesimlerin inşa ettiği *direniş*

kimliği ve son olarak yeni bir kimlik inşa etmeye yönelik olarak toplumsal yapıyı tñmden değiştirmeye yñnelen *proje kimliği* olarak ùç kimlik inşası tanımlar. Castells, ağ toplumunda kimliklerin ya da òznelerin inşasının daha yeni bir bağlamda gerçekteştiğini ileri sñrmektedir:

Artık òzneler inşa edilirlerse ya da inşa edildiklerinde, bugün çñzñlme sñreci yaşayan sivil toplumlar temelinde değil, komñnal direnişin sñrekliđi olarak kuruluyorlar. Modernlikte (erken ya da geç) proje kimliği, geliştirilebilirse eğer, komñnal direnişten doğuyor. Ağ toplumunda kimlik politikalarının kazandığı yeni asallığın asıl anlamı budur. Komñnal direnişin dñnñřtñrñcñ òznelere dñnñřmesinin işleyiş sñreçleri, koşulları, sonuçları tam da, enformasyon çağında bir toplumsal değişim teorisinin alanıdır. (Castells, 2004/2008: 19).

David Harvey, kapitalizmin kentsel alanlarda òrgñtlenmesi sonucu kentlerin tahrip edilmesi ve kentsel ortak kullanım alanlarının adaletsiz dağılmı bağlamında kentsel hareketlerin ortaya çıktığını ileri sñrer. Harvey, *Sosyal Adalet ve şehir* (1973/2009) isimli kitabında, kentsel yoksulluğın kentlerdeki sosyal dokuda ayrışmalar yarattığını, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak ùzere kapitalist şehirlerdeki getto sorunu ekseninde ele alır. Harvey'e gñre, esas sorun gettoları ortadan kaldırmaktır. Kapitalist kent piyasasının sorunlarını toplu konut dñzenlemeleriyle ya da sosyal yardımlarla çñzneyi hedefleyen refah devletinin pratikleri, zenginler ile yoksullar arasında ortaya çıkan kentsel toprak kullanımındaki adaletsizliğe çare olamaz. Ona gñre yapılması gereken, mevcut çñzñmlenme yollarının eleştirisinden yola çıkan insancıl bir toplumsal değişme için yeni bir paradigmanın tesisidir (Harvey, 1973/2009). *Asi şehirler* kitabında Harvey, yakın dönemde ortaya çıkan hareketlere, kamusal alan işgallerine yñnelik olarak şunları yazar:

Artı sermayenin emilmesi sñrecinde kentleşmenin ònemli bir rol oynadığını ve bunu da giderek bñyñyen bir coğrafi òlçekte gerçekteştirdiğini, ancak bu sñrecin kentli kitleleri şehir üzerinde her tñr haktan mahrum bırakan ve giderek yaygınlaşmakta olan yaratıcı yıkım sñreçleri

pahasına gerçekleştiği sonucuna varabiliriz. Bu durum, dönem dönem başkaldırıya yol açar, tıpkı mülksüzleştirilen kitlelerin yitirdikleri şehri geri almak için ayaklandığı 1871 Paris’inde olduğu gibi. (Harvey, 2013: 65).

I.5. Yeni Toplumsal Hareketlerin “Yeniliği” Üzerine İtirazlar

Yeni toplumsal hareketler literatürünün genişlemesi ve işçi sınıfı hareketleri ya da milliyetçi hareketler gibi dar bir bağlamdan çıkarılıp tarihin yeni formlarına güncellenmesi bağlamında dünya siyasetinin tartışmalı gündem maddeleri arasına giren yeni bir konu da, 1960’lı 70’li ve 80’li yıllarda ülkelerin iç siyasetlerini başat olarak belirleyen ve oldukça belirsiz bir gelecek profili çizen bu hareketlerin toplumsal değişmeyi gerçekleştirme potansiyeline sahip olup olmadığıdır. Bu tartışmalarda öne çıkan husus ise, yeni toplumsal hareketlerin toplumsal yapı ve siyasal kurumlarla kurmuş olduğu reformcu ilişki ve sınıf kavramının devrimci ruhunun yeni hareketlerde bulunmadığı iddiasıdır (Çetinkaya, 2008).

Sosyal teoride yaşanan değişimler bağlamında yeni toplumsal hareketlerin “yeni”liğini tartışan yazarların önde gelenleri, WEFA² Okulu olarak da bilinen Bağımlılık Okulu teorisyenleridir. Kapitalizmin yaratmış olduğu dünya-sistemini “kutuplar” ölçütüne göre analiz eden Bağımlılık Okulu’na göre, dünya üzerinde zenginliğin ve kaynakların dağılımını katı bir şekilde elinde tutan ve kontrol eden ileri kapitalist ülkeler dünya-sisteminde “merkez” rolünü üstlenirken; merkezin hegemonyası ve sömürüsü altında varlığını sürdürmeye çabalayan yoksul üçüncü dünya ülkeleri ise dünya-sisteminin “çevresini” (periferi) teşkil etmektedir (Wallerstein, 1992/2006). Bu ilişkide merkez ve

---

² Bu isimlendirme, Bağımlılık Okulu’nun önde gelen isimlerinin kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Bu isimler, Immanuel Wallerstein, Arghiri Emmanuel, Andre Gunder Frank ve Samir Amin’dir.

çevre arasındaki sirkülasyonu sağlayarak hem sömürülen hem de birtakım kazançlar elde eden görece iyi durumdaki ülkeler ise “yarı-çevre” konumunda bulunmaktadır. Böylece her türlü kaynağın akışı bu kısır döngü içinde dünyadaki bağımlılık ve az gelişmişlik ilişkisini belirlemektedir ve Bağımlılık Okulu teorisyenlerine göre bu bağımlılık ortadan kaldırılmadığı sürece dünya yoksullarının az gelişmişliği sona ermeyecektir. Bu teorik temel üzerine çalışmalarını sürdüren Bağımlılık Okulu teorisyenlerinden Immanuel Wallerstein ve Samir Amin kapitalist dünya-sistemine muhalefet eden toplumsal hareketlerin dönüştürme gücüne şüpheyle yaklaşmaktadır. Örneğin, Wallerstein, 1945’ten sonra sistem-karşıtı hareketlerde meydana gelen değişmeyi, “toplumsal değişimin bir aracı olarak yaratıcılığın taşıdığı sınırlar” bağlamında tartışmaktadır:

...bu savaş-sonrası dönemde, bir yandan bu hareketler hiçbir zaman olmadıkları kadar güçlü görünürlerken, aynı dönemde, diğer yandan bu hareketlerin hedeflerine ulaşma yetenekleri konusunda da en güçlü kuşkular doğdu; bu açık paradoks, bu hareketlerin yapısından ve stratejilerinden kaynaklanan çelişkili baskıların bir sonucuydu (Amin, vd, 1991/1993: 10).

Dünya Sosyal Forumu (DSF) kurucularından Samir Amin, yeni toplumsal hareketlerin post-modernizm söylemleri etrafında şekillenen “kimlik” politikalarının yarattığı paradoksal durumlara dikkat çeker. O’na göre, yeni dönemde toplumsal hareketlerde meydana gelen değişmeler, büyük ölçüde dünya konjonktüründe popüler hale gelen “post-modernizm” etrafında şekillenmektedir. Post-modern ideoloji, sistem-karşıtı hareketlerin tek bir çatı altında toplanmasını engellemektedir. Amin’in vurguladığı husus, yeni dönemde sistem-karşıtı hareketlerin devrimci gücünü, post-modern söylem içinde kaybetmesidir. Post-modernist ideoloji etrafında parçalara ayrılmış olan halk kitleleri, yeni toplumsal hareketler tarafından homojen bir şekilde algılanır ve bu algılama mücadele konusunda neden yetersiz kaldığını açıklar. “Kültürcülük” ise, toplumsal muhalefeti

parçaladığı ve ehliştirdiği ölçüde desteklenir. Yeni toplumsal hareketlerin yaptığı da budur. Yani kısacası, bu hareketler dünyayı değiştirmek şöyle dursun, aksine küresel sistemin işleyişine katkıda bulunmaktadır (Amin, 2010).

Amin, “egemen ekonominin geleneksel söylemi en ufak bir engelle karşılaşmadan yoluna devam ederken, tüm bildirilerine onay verilecek olan kadın çalışmalarının, siyahi çalışmalarının geniş kataloglarına sahip olacağımızı” söyler. Post-modernist olarak anılan bu ideoloji, dünyayı değiştirmek için gerekli radikal tutumu sağlayamaz:

...Bu ideolojinin neden egemen güçler tarafından özellikle ABD tarafından desteklendiği anlaşılıyor. Mevcut egemenliklerin devamlılığı için bu ideolojiden daha işlevsel bir şey yoktur. Çünkü söz konusu olan ideoloji, kendilerini “özel ve indirgenemez” kimlikleri içinde gören bireylerin oluşturduğu gruplar arasında görünür bir uzlaşım oluşturur... Eğer bir elinizin içinde bir şişe Coca Cola ve diğerinin içinde de varsayılan kimliğinizi (Kur’an, İncil ya da Tevrat) tutuyorsanız, (aksini düşünüyör olsanız bile!) bir tehdit oluşturamazsınız. (Amin, 2010: 221).

Burada açıkça söylenebilir ki, Amin’e göre yeni toplumsal hareketler, kimlikler üzerine vurgu yaptıkça küresel egemenlere karşı durma güçleri de törpülenecektir. Ona göre, hareketlerin, tek bir çatı altında toplanması, ortak bir payda üzerinden iddialarını dile getirmesi gerekir ki bu da Dünya Sosyal Forumu gibi mücadeleleri bir araya getiren oluşumların öne çıkmasını sağlamaktadır³.

³ Özellikle karşı-küreselleşme hareketlerinin öncülük ettiği sosyal forumlar, en bilinenleri Dünya Sosyal Forumu ve Avrupa Sosyal Forumu olmak üzere, pek çok ülkede ve kıtada toplumsal hareket örgütlerini bir araya getirmektedir. Daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Yıldırım, Y. (2013). *Sosyal Forum’dan Öfkeliilere*. İstanbul: İletişim yayınları.

John D. H. Downing, *Radical Media* (2001) isimli kitabında, yeni toplumsal hareketler literatürünü, bir yandan hareketlerin hedeflerini belirleme konusunda içine düştükleri çelişkiler, öte yandan da “yeni” tanımı içine dâhil edilen hareketlerin nasıl belirlendiği konusunda eleştirmektedir. Downing’e göre, yeni toplumsal hareketlerin en ateşli savunucuları neredeyse mesihçi bir inanca sahiptir (Downing, 2001). Burada Alain Touraine ’in yeni toplumsal hareketleri yalnızca ele almanın değil; aynı zamanda hareketlere bilfiil katılmanın zorunluluğu üzerine oluşturduğu “müdahale yöntemi” hatırlamak gerekmektedir (Marshall, 1999). Gerçekten yeni toplumsal hareketlerin söylemsel bağlamda devrimci bir şekilde savunuluyor olması, hareketlerin çağdaş sivil toplumdaki yeri konusunda ciddi şüpheleri beraberinde getirmektedir. Hareketler, devlet iktidarından uzak durmalarına ve kısa vadeli hedefler ve kısmi düzenlemeler peşinde koşmalarına rağmen, literatürde oldukça radikal bir toplumsal değişme aktörü olarak ele alınmaktadır. Manuel Castells (2012/2013)’in ve David Harvey (2012/2013)’in “kentsel devrime” odaklanan çalışmaları, Slavoj Žižek ve Naom Chomsky’nin Marksizm’i yeni toplumsal hareketler bağlamı içinde ele alması, çeşitlenen bir literatürü mümkün kılmakla birlikte yeni toplumsal hareketlerin sivil topluma yönelen reformcu yapısını da bulanıklaştırmaktadır. Benzer bir şekilde Giddens (1990/2010) da, yeni toplumsal hareketlerin eski (işçi ve milliyetçi hareketler) hareketlerden farklılaştığı bağlamda yeni olduklarını kabul etmekle birlikte, bu yeniliğin abartılmış olabileceğini, yeni hareketlerin mücadele alanlarını reformcu bir düzlemden giderek tüm toplumu kapsayan hedeflere doğru kaydırdıklarını belirtmektedir.

Downing’e göre, yeni toplumsal hareketler literatürü, kendi kavramsal ve kuramsal şemasına uymayan hareketleri, “yeni” olmaktan men etmektedir. İşçi hareketi,

feminist hareketin ilk dalgası ve daha spesifik konularda mücadele eden diğer hareketler, yeni toplumsal hareketlerin bu “programlanmış anlayışsızlığının” kurbanı oldu. Ayrıca, literatür yalnızca Batı’yla sınırlı bir analiz çerçevesi ortaya koymaktadır (Downing, 2001). Bu eleştirinin yalnızca yeni toplumsal hareketler literatürü ile sınırlandırılması, bir anlamda yeni hareketlerin bir yandan yalnızca çoğulcu demokratik sivil toplumlarda ortaya çıktığı yönündeki varsayımın öte yandan genel olarak toplumsal hareketler literatürünün Batı-merkezli bir analize yöneldiği gerçeğinin hesaba katılmasıyla açıklanabilir.

Yeni toplumsal hareketler literatürünün genişlemesiyle ortaya atılan kavramsal ve kuramsal açıklamalar, sınıf mefhumunun yeni toplumsal hareketlerin bileşenleri içindeki yeri konusunda da oldukça mesafeli görünmektedir. Bu duruma dikkat çeken Y. Doğan Çetinkaya, yeni toplumsal hareketler yaklaşımına getirdiği eleştiride, 1960’lardan sonra ortaya çıkan yeni hareketlerin, eski toplumsal hareketler olan işçi sınıfı hareketlerinin yerini almakta olduğu yolundaki görüşü reddetmektedir. Yeni toplumsal hareketler literatürünün eski ve yeni hareketler üzerine oluşturduğu varsayımlar, yerinde olmayan varsayımlardır (Çetinkaya, 2008). Yeni toplumsal hareketler üzerine yazanlar, yeni hareketlerin gündemlerine aldıkları problemlerin sınıf olgusundan kopuk olduğunu, günümüz bağlamında sınıf olgusunun mücadelelerin üzerinde durduğu zemini kaydıracağını düşünmektedir. Oysa Çetinkaya’ya göre, ne sınıf olgusu anlamını yitirmiştir; ne de hareketlerin günümüz bağlamında ele aldığı problemlerle ilintisizdir. Yeni toplumsal hareket teorisyenleri, geleneksel sol perspektifin sınıf tanımını eleştirir; ancak bu tanımları sürdürür. Yeni toplumsal hareket literatüründe vurgulandığının aksine, sınıf ve milliyetçilik hareketleri, dar iktisadi çıkarların peşinde olmayan, geniş bir yelpazede mücadele etmiş ve hala etmekte olan hareketlerdir (a.g.e: 34-38).

Barış Çoban, *Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi Ve Ütopya* (2009)

başlıklı yazısında, yeni toplumsal hareketler teorisyenlerinin sınıf mücadelesini reddetmekle, mevcut düzenin kendisini aşmayı değil, sorunların üstesinden gelebilecek örgütlü bir mücadeleyi reddettiklerini ileri sürer. Samir Amin'in eleştirisine benzer bir biçimde, Çoban da yeni toplumsal hareketlerin, gündemlerine aldıkları sorunları ortaya çıkaran daha kapsamlı sistemik çelişkileri gözden kaçırdığını ve sistemin karşısında değil içinde yer edinerek mücadeleden koptuğunu belirtir (Çoban, 2009).

II. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

II.1. Araştırmanın Problem Tanımı

Toplumsal hareketlerin, 2000’li yılların son on yılında yeniden popüler hale gelmesiyle bu yeni hareketlerin hangi bağlamda ele alınabileceği toplumsal hareketler literatüründe tartışma konusu olmuştur. Literatürden elde edilen veriler, 2000’li yılların son on yılında ortaya çıkan güncel hareketleri yeni toplumsal hareketler bağlamında ele aldığı söylenebilir. Ancak bu hareketlerin yeni toplumsal hareketlerin niteliklerinden bariz bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Bu güncel hareketleri açıklama noktasında son dönemlerde yaygın bir eğilim olan disiplinler arası açıklamalar, sosyolojik anlamda toplumsal hareketlerin ele alınması için verimli kavramları gündeme getirmektedir.

Bu çalışmada 1980 ve sonrasında sosyal teoride meydana gelen köklü değişmeler ışığında toplumsal muhalefet biçimlerindeki kaymaları açıklayabilmek adına, toplumsal hareketlerin 2000’li yıllardan sonra ortaya koyduğu yeni mücadele biçimlerinin kavramsallaştırılmasında disiplinler arası etkileşim bağlamında çağdaş siyaset teorisindeki yeni toplumsal açıklamalarının sosyolojik bir analizi gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda felsefe ve sosyoloji disiplinlerinin etkileşimi çerçevesinde siyaset teorisyenleri Michael Hardt ve Antonio Negri’nin “İmparatorluk” ve “Çokluk” kavramsallaştırmaları ve yine siyaset felsefecileri Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin şizoanaliz düşüncesi ve onu temellendiren rizom, yersizyurtsuzlaştırma, savaş makinesi kavramları temelinde şekillenen politik çözümlenmeleri, güncel toplumsal hareketleri açıklayabilmek amacıyla işe koşulacak ve tartışılacaktır. Bu yaklaşımlara ek olarak, her iki yaklaşımın toplumsal

hareketler tarihindeki en somut izlerini taşıyan A.B.D. merkezli İşgal Et (Occupy) Hareketi, bir ampirik örnek olarak tartışılacaktır.

II.2. Araştırmanın Soruları

Toplumsal hareketler üzerine yakın dönemde kaleme alınmış çalışmalar ve genel literatür değerlendirildiğinde elde edilen veriler ışığında bu çalışmada cevaplandırılmaya çalışılacak sorular, aşağıda sıralanmıştır:

- 1) Son yirmi yılda ortaya çıkan hareketlerin, yeni toplumsal hareketlerden farklılaştığı hususlar nelerdir?
- 2) Son yirmi yılda ortaya çıkan hareketlerin açıklanması noktasında eski ve yeni hareket kuramlarının güncel toplumsal olayları değerlendirmede eksik kaldığı noktalar nelerdir?
- 3) Küreselleşme nosyonu, son yirmi yılda ortaya çıkan hareketleri açıklama noktasında geçerli bir parametre olarak kabul edilebilir mi?
- 4) Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) hareketi, yeni dönem hareketlerinin okunmasında bir örnek olay olarak ele alınabilir mi, alınabilirse bu hangi bağlamlarda mümkündür?

- 5) Occupy Wall Street, Arap Baharı ve Gezi Parkı Eylemleri birlikte değerlendirildiğinde son dönem hareketler bağlamında benzerlik taşıyan hususlar nelerdir?
- 6) Hardt ve Negri'nin ve Deleuze & Guattari'nin siyaset felsefesi alanında oluşturduğu kavramsallaştırmalar, toplumsal hareketler ile hangi noktalarda kesişmektedir?

II.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, günümüz hareketlerine ilişkin 2000'li yıllardan sonra ortaya çıkan toplumsal hareketlere dinamizm kazandıran parametrelerin neler olduğunu ortaya koymak, bu parametreler aracılığıyla günümüz hareketlerini açıklama noktasında ufuk açıcı kavramsallaştırmaları gündeme getirmektedir. Bu bağlamda daha derinlemesine analizlere olanak tanıyan disiplinler arası yaklaşımlar, siyaset felsefesinin sosyolojik analize sunduğu katkılar bağlamında ele alınacaktır.

Toplumsal hareketleri anlamak ve açıklamak, hareketlerin ortaya çıkmış olduğu toplumsal ve tarihsel bağlam içinde düşünmeyi gerektirmektedir. Böylece hareketlerin dönemsel olarak göstermiş olduğu farklılıkların ortaya koyulması mümkün olmaktadır. Tarihsel ve toplumsal bağlamda uzun bir dönem varlığını sürdürmüş olan “sınıf” olgusu, orta sınıfların toplumsal tabakalaşmada ağırlık kazanmasıyla biçim değiştirmiş ve toplumsal değişimde temel parametre olma özelliğini yitirmiştir. 1960'lı yıllarda teorisyenler tarafından gözlemlenen bu durum, hareketlerde sınıfın yerine “kimlik” ve “farklılık” olgularının ikame edilmesi sonucunu doğurmuştur (Castells, 2004/2008).

1980'li ve 90'lı yıllara kadar varlığını sürdüren kimlik ve farklılık olguları, bu dönemden sonra etkisini yitirmeye başlamıştır. Dolayısıyla 80'ler ve 90'lardan sonra ortaya çıkan günümüz hareketlerini açıklamak hususunda hangi parametrelerin işe koşulacağı, oldukça önemli bir sorunsal halini almaktadır.

II.4. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada kullanılacak temel veri toplama tekniği belgesel tarama tekniğidir. Belgesel tarama tekniğinde, araştırma problemine cevap bulmayı sağlayan her türlü yazılı, görsel materyal analiz edilerek bir takım sonuçlara ulaşılır. Bu materyallerin içine gazeteler, dergiler gibi matbu eserler; film, müzik, video gibi elektronik kaynaklar ile bunlara ek olarak yasa, yönetmelik, mevzuat, anlaşma, tüzük gibi belgeler dâhil edilebilir (Punch, 2005/2005).

Çalışma bağlamında Occupy (İşgal Et) eylemleri, güncel hareketleri temsil eden bir örnek olarak alınacaktır. Dolayısıyla bu eylemleri açıklayabilmek ve özelliklerini ortaya koymak amacıyla gazetelerde bu eylemler ile ilgili olarak yayınlanmış haberler, kitaplar ve dergiler incelenecektir. Bunun yanı sıra eylemlerin internet üzerinde örgütlendiği internet siteleri, www.adbusters.org ve www.occupywallst.com içerik analizi tekniğine başvurulacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Söz konusu internet siteleri gerek hareketin örgütlendiği bir kamusal temsil etmesi bağlamında ve gerekse içinde barındırdığı semboller, sloganlar bağlamında güncel hareketlerin özelliklerini temsil etmektedir. Dolayısıyla Occupy (İşgal Et) eylemlerinin ele alınmasında önemli bir veri kaynağı olarak düşünülmektedir.

II.5. Araştırmanın Sınırları

Toplumsal hareketler literatürü, son 20 yıllık süreçte yaşanan hızlı değişmeler sonucu çok sayıda yeni toplumsal hareket biçimine tanık olmuştur. Dahası, literatür yeni hareketlerin ritmine uymaya çabalarken, hareketler sürekli olarak yenilenmekte ve içinde bulunduğu bilgi toplumunun sunduğu tüm olanakları verimli bir biçimde kendine mal etmektedir.

Bu çalışmada güncel toplumsal hareketlerin yaratmış olduğu yeni düşünme olanakları çerçevesinde, söz konusu hareketleri okuma noktasında eski ve yeni toplumsal hareket yaklaşımlarının yetersiz kaldığı noktaları analiz edebilen yeni kavramsallaştırmalar ele alınacaktır. Bu bağlamda felsefe ve sosyoloji disiplinlerinin etkileşimi çerçevesinde siyaset teorisyenleri Michael Hardt ve Antonio Negri'nin "İmparatorluk" ve "Çokluk" kavramsallaştırmaları ve yine siyaset felsefecileri Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin şizoanaliz düşüncesi ve onu temellendiren rizom, yersizyurtsuzlaştırma, savaş makinesi kavramları temelinde şekillenen politik çözümlenmeleri, güncel toplumsal hareketleri açıklayabilmek amacıyla işe koşulacak ve tartışılacaktır. Bu teorik tartışmaya sosyolojik bir vak'a örneği olarak güncel hareketlerin gösterdiği özellikleri temsil etme yeteneğine sahip olan Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) hareketi, toplumsal muhalefet mefhumlarına getirdiği yenilikleri bağlamında tartışılacaktır.

III. BÖLÜM: DİSİPLİNLER ARASI ANALİZİN OLANAKLARI: SİYASET FELSEFESİ VE SOSYOLOJİ EKSENİNDE TOPLUMSAL HAREKETLER

Çalışmanın bu bölümünde toplumsal hareketleri, disiplinler arası bir konumdan okuyabilmek ve bu disiplinler arası konumdan toplumsal hareketler sosyolojisine katkı sağlayacak ortaklıkları elde etmek üzere siyaset felsefesi, siyaset teorisi ve siyaset sosyolojisi alanlarının ortak çalışma alanları ele alınacaktır. Bu bağlamda genel hatlarıyla siyasi düşüncenin ilk formlarından sistematik bir düşünce sistemine doğru evrimi hususuna değinilmeye çalışılacaktır.

Bir hareket noktası olarak siyasi düşüncenin ilk çağlardan günümüze kadar kümülatif bir biçimde; ancak farklı disiplinlerin çatısı altında oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Siyaset Felsefesi Tarihi, Siyasi Düşünceler Tarihi gibi bağlamlar altında ele alınan siyasi düşünce, en genel bir başlık olarak “Sosyal Düşünce” ya da “Toplumsal Felsefe” altında toplanabilmektedir (Corcuff, 2008; Öztekin, 2007).

Sosyal düşünce ya da toplumsal felsefe, toplumlar hakkında düşünmenin en eski ve genel formu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten günümüze bir toplumun herhangi bir boyutu üzerine kafa yoran -sistematik olan ya da olmayan- her düşünce, sosyal düşünce altında toplanır. Bu bağlamda sosyolojik düşüncenin sistematik ve yöntemli bir şekilde ortaya çıkmasından önce gerek toplumun yönetimi ve gerekse gündelik toplumsal olaylara ilişkin düşünmek, sosyolojiden önce felsefenin alanına dahildir. Buradan yola çıkıldığında, toplumsal hareketleri ele almanın disiplinler arası yöntemi, öncelikle felsefi düşünüşün devlet ve toplum üzerine neler ortaya koyduğuna ve

ardından bu düşüncelerin ve giderek kuramların sosyolojik düşünce ile çakıştığı noktalara odaklanmakla mümkündür.

Siyaset felsefesi, en bilinen tanımıyla devlet ve toplumun en iyi nasıl organize edilebileceğini ve bu bağlamda ideal bir devlet ve toplum biçimini meydana getiren politikanın normatif sorunsallarıyla uğraşan felsefi düşünüş olarak ele alınabilir. Burada Tannenbaum ve Schultz'un da belirttiği gibi, siyaset felsefesinin iyiye ve ideal olana yönelmesi, aynı zamanda toplum hayatının sorunlarına çözüm bulmaya yönelik olarak organize edilen düşünceleri kapsadığı sonucuna götürmektedir. Dolayısıyla Antik Yunan'dan bu yana siyaset felsefesi, iyi toplum ve iyi hayatın bilgisini edinmeyi karşılamaktadır (Tannenbaum ve Schultz, 2004/2010).

Siyaset Felsefesine Giriş kitabında Neşet Toku, siyaset felsefesinin tanımlanmasına yönelik olarak felsefenin bilgiye dönük soruşturmasından yola çıkar. Felsefe, yalnızca sorunların çözümüne yönelik pragmatik bir çaba olmayıp daha yüksek amaçlara ulaşmanın yolu olarak evrenin ve şeylerin doğasına ilişkin kanaatler yerine onların tümü hakkındaki bilginin peşinde koşar. Dolayısıyla siyaset felsefesi de toplum hayatı ile ilgili olarak devlet, iktidar, adalet gibi problemlerin doğasına ilişkin bilgiyi arar. Buradan yola çıkarak Toku siyaset felsefesini, "hem siyasal şeylerin doğasını hem de iyi siyasal düzenin hakiki standartlarını bilme girişimi" olarak tanımlar (Toku, 2005).

Siyaset felsefesinin ele aldığı problemler, Cevzici (2005)'ye göre, kavramsal ve normatif olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirilebilir. Kavramsal boyutta toplum hayatının organizasyonu bağlamında devlet, adalet, hukuk, otorite gibi problemlerin bilgisi öncelikle şeylerin doğasına ilişkin soruşturmayı mümkün kılmaktadır. Normatif boyutta

ise, sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirilen ve Neşet Toku'nun da belirttiği gibi, düşünürlerin şeylere ilişkin nötr bir tavır yerine, tercihe dayalı bir sonuca varması ile ortaya çıkan sorular karşımıza çıkmaktadır (Toku, 2005). Düşünürlerin toplum hayatına ilişkin uygulamaları meşrulaştıran ya da onların alternatiflerini mümkün kılan tasavvurları, felsefenin daha yüksek amaçlara ulaşma çabası bağlamında siyasal düşüncenin gelişiminin ve günümüz siyaset bilimi ve siyaset anlayışlarının temel taşlarını oluşturmaktadır.

III.1. İlkçağlardan Günümüze Toplumsal Problemlerin Ele Alınması

İlk örneklerinden günümüze dek sosyal düşünce ve siyaset felsefesi içinde ele alınan fikirler, burada üzerinde lalettayin durulamayacak kadar derinlikli problemleri ihtiva etmektedir. Ancak kökenleri ve gelişimi bağlamında siyaset felsefesinde belli başlı nirengi noktaları ve dönemleri ile göz ardı edilemeyecek örnekleri burada ele almak, siyaset felsefesinin günümüz siyaset teorisine bıraktığı temeli ve analizin ilerleyeceği disiplinler arası düzlemi ortaya koyabilmek açısından yararlı görünmektedir.

Toplum ve siyaset üzerine ortaya atılan düşünceler Antikçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ olarak belli başlı üç dönemde ele alınabilir. Birçok yazar da bu dönemleştirmeyi benimsemekle birlikte, alt ve ara dönemlerdeki geçişlere daha ağırlıklı olarak yer vermektedir⁴. Sosyolojik bir anlatımla, düşünürlerin toplumsal sorunlara ilişkin ortaya atmış olduğu fikirler, var olan toplumsal düzenin meşrulaştırılması ya da yerine daha iyi olduğu düşünülen bir alternatif düzenin ikame edilmesi olarak yorumlanabilir. Bu anlatıma uygun olarak Philippe Corcuff'un *Siyasetin Büyük Düşünürleri* (2008) adlı çalışması ile özellikle Alaeddin Şenel'in *Siyasal Düşünceler Tarihi* (2004) adlı çalışması felsefi düşünce

⁴ Bkz. Tannenbaum, ve Schultz (2004/2010), Ebenstein (2009) ve Corcuff (2008).

ile toplumsal düşünce arasında kurduğu ufuk açıcı kesişmeler ile burada ulaşılmaya çalışılan disiplinler arası düzleme ciddi bir biçimde yaklaşmaktadır.

Toplumsal sorunların anlaşılmasına ilişkin meşrulaştırma ya da alternatif üretme, Antikçağ'da siyaset felsefesinin ilk örnekleri ile birlikte gözlemlenebilmektedir. Örneğin Platon, *Devlet* adlı yapıtında Antik-Yunan şehir-devletlerindeki katmanlı toplum yapısını, adalet fikrinin sorgulanması bağlamında ele alır ve bireylerin doğal yeteneklerine göre kurgulanmış bir ideal şehir-devletinde, Platon, yöneticiler, askerler ve zanaatçılar olarak üç sınıfın doğal hiyerarşisinden bahseder. Böylelikle Platon, şehir-devletteki eşitsiz toplumsal tabakalaşmayı, kendi ideal felsefesi içinde meşrulaştırır (Corcuff, 2008). Aristoteles ise Platon'un ideal devletinin aksine gerçekleştirilebilecek en mümkün ve en iyi toplumun niteliklerini belirler ve insanların sahip oldukları erdeme uygun olarak sürdürdükleri hayatın kent için de en uygun olduğunu söyler. Burada Tannenbaum ve Schultz (2004/2010)'un da açıkça belirttiği gibi Aristoteles, kentin korunmasına yönelik bir muhafazakâr olarak karşımıza çıkar. Bir yazara göre de, Aristoteles, tıpkı Platon gibi insanların sahip oldukları erdemlere göre yaşamasını söyleyerek, aslında yönetilenlerin yöneticilere rıza göstermesini arzu ettikleri söylenebilir (Ebenstein, 2009). Aynı çizgide Ortaçağ'a gelindiğinde, siyasal düşüncünün Hristiyanlığın etkisinde geliştiğini söylemek mümkündür (Gilson, 2005). Bu dönemde Saint Augustinus, Hristiyanlık öncesinde var olan devletleri yer devletleri olarak, Hristiyanlıkla birlikte vücuda gelen devletleri ise gök devletleri olarak tanımlarken, iyi ve kötü yönetimin açıklanmasında Tanrı'nın yeryüzündeki egemenliğinin bir temsili olarak kilisenin gücünü öncelemektedir (Cevizci, 2009). Daha sonraları St. Thomas, yöneticinin gücünü Tanrı'dan aldığı yönünde geliştirdiği fikirleri bir doğal yasa olarak sunarken, insanları yaşam-sonrası mutluluğa

ulaştırma görevini üstlenen din adamlarının çabalarını, yöneticinin uygun düzeni sağladığı bir toplumda gerçekleştirebileceğini ileri sürer. Böylece Ortaçağ Batı toplumunda toplumsal sorunlara ilişkin üretilen anlayışlar, Tanrı inancının bulunmayışıyla açıklanırken, çözüm ise öte dünya fikrinde aranmaktadır (a.g.e.: 355).

Yeniçağda siyasal düşüncesin kilisenin ve feodal ortaçağ toplumunun çözülüşüyle birlikte daha dünyaya dönük ve seküler bir yönde geliştiği söylenebilir. Modernliğin gelişimini önceleyen Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleri bu dönemde köklü bir kırılma yaratmıştır. Düşünsel anlamda bu çağa ilgili olarak Alaeddin Şenel (2004), Martin Luther ve Niccolo Machiavelli'nin düşüncelerini başlangıç noktası olarak ele alır. Ortaçağın kapalı toplum yapısının keşiflerle değişmesi ve burjuva sınıfının kendine özgü bir sınıf olarak ortaya çıkması ile kilisenin otoritesi sorgulanmaya başlamıştır. Böylece Martin Luther ile başlayan karşı-çıkış, Protestanlık mezhebinin ilanı ile somut bir forma kavuşmuştur. Machiavelli, siyasal düşüncesin sekülerleşmesi, hatta laikleşmesinde Luther'den sonra en önemli katkıyı sağlamıştır. Yeniçağın kendinden önceki filozoflarının aksine Machiavelli, siyasal düşüncesini "olması gerekenden" "olana" yönelterek günümüzün siyaset biliminin de öncülerinden biri olmuştur. Ayrıca Machiavelli, Batı dillerindeki "devlet" sözcüğünü (stato) ilk kez kullanan yazar olmuştur. Böylece yeniçağda ve siyaset felsefesinin günümüz anlamında toplum bilimlerinden uzaklaşması, Machiavelli'nin düşüncelerinde görülmeye başlamıştır (Şenel, 2004).

Modern Batı toplumlarının oluşumunda düşünsel bağlamda yaşanan köklü değişim, esasen toplumsal düzendeki kritik değişimlerin de birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. 18. ve 19. yüzyıllar, modern Batı toplumlarının tüm boyutlarıyla ortaya çıkması bağlamında hem sosyolojinin bir bilim olarak doğuşunu hem de siyaset

teorisinde felsefeden bilime doğru bir yönelişi müjdelemektedir. Batı toplumları, isyanlar ve savaşlarla geçen uzun yüzyılların ardından günümüzdeki formunu kazanabilmiştir. Toplumsal düzene yönelik itirazlar, burjuva sınıfının öncülüğünde çözüme kavuşturulmuştur. Endüstrileşmenin Batı kentlerini şekillendirmeye başlaması, artan nüfusla birlikte yeni toplumsal sorunları beraberinde getirmiştir (Bilton, Bonnett, Jones, Lawson, Skinner, Stanworth ve Webster, 2003/2008). Fransız Devrimi, bu sorunların 17. yüzyıldaki en bariz habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, sosyolojinin isim babası Auguste Comte, pozitivizm anlayışını Fransız Devrimi'nin sonuçlarına çözüm bulmak üzere formüle eder. Keza sosyolojinin akademik bir bilim olmasındaki rolüyle Emile Durkheim, Sosyoloji Dersleri (2006)'nde toplumların krizini toplumların biliminin çözüm getireceğini söyleyerek sosyolojinin kapsamını da ortaya koymuştur.

18. ve 19. yüzyıllarda Batı toplumları, toplumsal düzene yönelik itirazların en radikallerinden biriyle, Marksizmle karşı karşıya kalmıştır. İngiliz ütopyacılarının fikirlerini kapsamlı bir tarih ve toplumsal değişme görüşüyle işleyen Alman felsefeci ve sosyolog Karl Marx, toplumların çatışmacı değişmesini ve esasen günümüzün toplumsal muhalefet mefhumlarını neredeyse üst-belirleyen tarihsel materyalist metodoloji ile bu çalışma bağlamında da felsefe ile sosyoloji disiplinlerinin tam ortasında konumlanır.

III.2. Sosyolojik Düşüncenin Boyutları: Toplumsal Sorunların Sistemik Analizi

Sosyoloji disiplini, sosyal bilimler içinde toplumsal yaşamın tüm boyutlarını sistemik bir metodoloji çerçevesinde ele alan bilim dalı olarak karşımıza çıkar. Sosyolojinin isim babası Auguste Comte, bilimler hiyerarşisinde soyuttan somuta ve basitten karmaşığa doğru matematikten sosyolojiye uzanan bir skala çizer. Sosyoloji bu

skalada en son ortaya çıkan bilimdir ve bilimlerin en genelidir. Dahası, bilimlerin kraliçesi olarak tüm bilimlerin evriminden doğmuştur (Comte, 2001). Yine Comte'un üç hal yasası ile bağlantılı olarak teolojik, metafizik ve pozitivist aşamalardan geçen toplumsal düşünce içinde sosyolojinin pozitivist aşamaya denk düşmesi, sosyolojinin kapsamı ile ilgili ipuçlarını sunmaktadır (a.g.e.: 32-33).

Bilton ve arkadaşları, *Sosyoloji* isimli kapsamlı çalışmalarının “Sosyolojik Araştırmanın İlkeleri” başlıklı bölümünün girişinde, şöyle yazar: “Sosyoloji disiplini, tam olarak şudur: disipline edilmiş bir toplum anlayışı ve onu yeniden üreten ve değiştiren sosyal süreçler.” (2003/2008: 440). Bu tespitten hareketle sosyolojinin felsefi düşünceden ayrılan özelliklerinden birinin felsefenin aksine sosyolojinin topluma dair ürettiği bilginin, metodolojik bir çerçeve bağlamında kurulduğu söylenebilir. Daha önceki başlıkta tartışılan ve felsefe tarihinde değer yargılarına dayanan toplumsal düşünce, sosyolojik düşüncenin gelişimiyle görünen dünyanın gözleme ve somut olgulara dayalı olarak açıklanması bağlamında sistematik bir araştırma formuna bürünmüştür.

Sosyolojinin nesnesi tüm toplumsal hayat olarak karşımıza çıkar. Bu durumun doğal bir sonucu olarak toplumsal sorunlar ve bu sorunların cereyan ettiği alanlar da sosyolojinin kapsamına dâhildir. Toplumu oluşturan insan ilişkileri ve bu ilişkilerin bağlamları, toplumsal kurumlar ve örgütlenmeler hem toplumsal sorunların analizinde başvurulan ana duraklar hem de sorunların çözümüne yönelik oluşturulan toplumsal girişimler sosyolojinin genel çerçevesi içinde ampirik ve tarihsel olarak ele alınır.

Toplumsal hareketler, toplumsal sorunların dile getirilmesi ve çözülmesine yönelik en görünür toplumsal eylemlilikler olarak, toplumsal düzenin tamamını ya da

belirli bir boyutunu değiştirmeye ya da korumaya yönelik olarak girişilen örgütlü eylemliliklerdir. Toplumsal hareketler, sosyoloji disiplininin çalışma alanlarından pek çoğunu ihtiva etmesi anlamında oldukça geniş bir analiz çerçevesine sahiptir.

Toplumsal hareketler, sosyolojik düşüncede genellikle toplumsal değişme bağlamında ele alınmaktadır. Toplumsal değişme mefhumu, makro boyutta tüm tarihin ve insan toplumlarının tamamının, mezzo boyutta toplumların her birinin, mikro boyutta ise küçük insan gruplarının değişmesine gönderme yapar. Toplumsal hareketler bağlamında değişmenin mezzo boyutu önem taşır ve çatışma kuramcıları, insan grupları arasındaki çatışmanın bütün bir toplumun değişmesindeki yapıcı karakterine vurgu yapar (Kongar, 2010). Örneğin, Lewis Coser gruplar arasında yaşanan çatışmaların grup içinde bütünleşmeyi gruplar arasında da sorunların çözümüne yönelik girişimleri meydana getirmesi bağlamında yapıcı ve yıkıcı çatışma arasında bir ayrıma gider (Coser, 1957). Esasen modern parlamenter demokrasiler de birbiriyle çatışma içinde bulunan siyasal partilerin sorunları çözme kapasitesine göre başarı şansına sahip olduğu rejimler olarak karşımıza çıkar. Toplumsal hareketler, modern dönemde siyasal partiler ile diğer politik örgütlenmelerin hesaba katması gereken örgütlenmeler olarak sorunların çözümüne yönelik kamuoyu oluşturma noktasında parlamenter demokrasilerin merkezi bir ögesidir (Yücekök, 1987).

İnsan gruplarının politik örgütlenmesi bağlamında toplumsal hareketlerin ele alındığı bir başka çalışma alanı, siyaset sosyolojisidir. Toplumsal hareketlerin siyaset sosyolojisinde toplumsal hareketlerin başlı başına bir çalışma alanı olarak ele alınması, oldukça yeni bir durumdur. J. Caig ve William Form (2010), toplumsal değişmeye ilişkin orta-boy kuramların yetersizliğinden yola çıkarak toplumsal hareketlerin siyaset

sosyolojisinin merkezine alınmasını toplumsal değişmeyi üreten dinamiklerin ortaya konmasını sağladığı için önemli bulmaktadır.

III.3. Toplumsal Hareketlerin Disiplinler Arası Analizi

Kökenleri itibariyle sosyal düşünce içinde nüve halinde görülen, Batı toplumlarının modernleşmesi sürecinde göz ardı edilemeyecek bir olgu olarak ortaya çıkan ve sosyolojinin bir bakıma doğuşunu müjdeleyen toplumsal hareketler, farklı disiplinlerin ürettiği bilgilerin kesiştiği bir ağırlık merkezi olarak düşünülebilir. Siyaset bilimi, tarih, felsefe, sosyal psikoloji, sosyoloji ve hatta sanat, çeşitli açılardan toplumsal hareketlerin dinamiklerine dokunmaktadır. Örneğin, sosyal psikoloji, çok fazla sayıda insanın ortak amaçlar için bir araya geldiği bir grup davranışı olarak toplumsal hareketlere yaklaşır. Siyaset bilimi, siyasetin karar alma pratiklerine etki eden kamuoyu oluşturma süreçleri ve halkın siyasal karar alma süreçlerine katılımı doğrultusunda partiler, sendikalar, dernekler ve lobilerle birlikte toplumsal hareketi ele alır (Öztekin, 2007). Sanat alanında toplumsal hareketlerin ele alınışı ise toplumsal muhalefetin biçimlerine odaklanır. Bu ele alma biçimlerinin bütünü, bize toplumsal hareketleri, bir yaşam formu olarak sunar.

Bu çalışma bağlamında toplumsal hareketlerin analizi, disiplinler arası bir bağlamda siyaset felsefesi ve sosyolojinin ürettiği bilgiler çerçevesinde gerçekleşecektir. “Olmaması gereken” ile “olan” arasında kurulabilecek bir etkileşim, kuşkusuz toplumsal hareketlerin kendini her iki bağlam içinde bir arada kurmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal hareketler, modern toplumda somut politik ve toplumsal düzenlemelerin ve değişmelerin peşinde koşar; bu bağlamda hareketlerin içeriği modern topluma içkin olan sorun alanlarından ibarettir. Bu durum, toplumsal hareketlerin sosyolojik analizinin en

temel dayanağını teşkil eder. Ancak mevcut toplumsal koşulun kritiğinden yola çıkarak istendik yönde bir değişmeyi talep eden toplumsal hareketler, aynı zamanda ütopyik bir görüye de sahiptir (Çoban, 2009). Bir anlamda ideal bir toplum tasavvuru, hareketleri eylemliliğe güdüleyen düşünceyi ortaya çıkarır. Örneğin, çevreci hareket, doğal kaynakların ve habitatların korunması hedefiyle eylemler gerçekleştirirken, esasen insanların doğayla barış içinde yaşadığı çevreci bir toplum hayal eder. Aynı şekilde eşitsizliklerle mücadele eden işçi, kadın LGBT hareketleri de eşitlikçi bir toplumun gerçekleştirilebileceği bir toplumu hedefler. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin “olması gereken” ile kurmuş olduğu ilişki, bu çalışmanın çerçevesi açısından oldukça verimli bir çıkış noktasını teşkil etmektedir.

Son olarak, son birkaç on yılda yaşanan köklü değişimler, toplumsal hareketlere çok yönlü bir bakışı gerekli hale getirmektedir. Bu değişimlerin en kapsamlı ve kompleks olanı, küreselleşme olgusudur. Küreselleşme süreçleri, modern dönemin temel karakteristiklerini teşkil eden faktörlerin pek çoğuna basınç uygulamış, yeni dünya düzeninin ihtiyaçlarına uygun hale gelmeye zorlamıştır. Örneğin, sınırların kültürel, ekonomik ve toplumsal olarak ortadan kalktığı düşüncesine dayanan küresel köy söylemi, küresel ile yerel arasındaki geçişin geri döndürülemez sonuçlarına işaret eder. Bu durumun bir sonucu olarak, politika üzerine düşünmek ve politik hareketleri anlamak, daha üst düzeyde bir soyutlama pratiğini gündeme getirmektedir. Diğer yandan bilgi toplumu pratiklerinin yaygınlaşması, üretimin hizmet ağırlıklı bir üretim haline dönüşmesi, mikroyu makro içerisinde, makro olanı ise mikro dinamiklerle ele almayı gerekli kılmaktadır.

Düşünce tarihi, siyaset felsefesi ve sosyolojinin bir gündemi olarak toplumsal hareketleri ele almanın disiplinler arası bağlamını bu bölümde ifade etmeye çalıştıktan

sonra, sonraki bölümlerde analiz edilmeye çalışılacak teorik ve pratik yaklaşımların toplumsal hareketler alanına getirdiği yeni düşünme yollarının daha açık bir şekilde anlaşılabilceği düşünölmektedir. Bu bağlamda önce Michel Hardt ve Antonio Negri'nin toplumsal mücadele anlayışı, İmparatorluk ve Çokluk yaklaşımlarında aranmaya çalışılacak, ardından nispeten daha felsefi bir düşünme çerçevesine sahip olan Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin fark felsefesi, kavramsal düzeyde ele alınmaya çalışılacaktır. Son olarak da her iki yaklaşımın toplumsal hareketler tarihindeki en somut izlerini taşıyan A.B.D. merkezli İşgal Et (Occupy) Hareketi, bir ampirik örnek olarak tartışılacaktır.

IV. BÖLÜM: MİCHAEL HARDT VE ANTONİO NEGRI: İMPARATORLUK DÜNYASINDA ÇOKLUK HAREKETLERİ

Günümüz toplumlarının işleyişi ve örgütlenmesi, çoğunlukla 1960'larla başlayan ve modern kapitalist toplum paradigmasını birtakım tadilatlarla ve bazılarında göre de post-modernizme giden bir yok oluşa sevk eden politik, ekonomik ve toplumsal değişmelerin ekseninde anlaşılabilir. Bu değişmelerin belki de en önemlisi, küreselleşme olgusudur. Küreselleşme, taraftarlarının ve karşıtlarının tartışmasız kabul ettiği gibi, tüm dünya üzerinde etkisini gösteren bir süreç olarak işlemektedir. Bu süreç, aynı zamanda 1960'ların sonunda Fordist üretim tarzında Post-Fordist üretim istikametinde ilerleyen nitel değişmeler ile de organik bir bağa sahiptir. Özet olarak, üretimin endüstriden hizmete kayması, sermayenin toprak bağımlı olmaktan çıkıp dünya yüzeyine yayılmasını kolaylaştırmış ve böylece ekonomik süreçler ile bağlantılı olarak toplumsal, teknolojik, politik ve kültürel değişmeler de günümüz toplumlarının işleyişini belirlemeye başlamıştır.

Son birkaç on yılda dünyada meydana gelen değişmeleri anlamaya yönelik çabalar, bir yandan “bilgi toplumu tartışmaları” ve “modernliğin yeni versiyonları” temaları altında liberal esintilerle⁵ cereyan ederken, bir yandan da modern toplumun “post-modern toplum”a evrildiği yönünde radikal bir toplum tasavvuru çerçevesinde ilerlemektedir.

---

⁵ Liberal esintili tartışmalar, genellikle yeni gelişmelerin modern toplumun işleyişini kolaylaştırdığı ve modernliğin tanımına yeni eklemeler yaparak onu mükemmelleştirdiği yönünde seyretmesi bakımından modernliğin olumlanmasına işaret etmektedir.

1960'lerden günümüze dek süren bu tartışmalar, yine 1960'lardaki bir dizi mücadele ile kendini gösteren *yeni toplumsal hareketlerin* anlaşılması ve kuramsallaştırılması bakımından önem taşımaktadır. Modern toplumun erken ve ilerleyen dönemlerinde görülen toplumsal hareketlerden ciddi bir biçimde farklılaşan yeni toplumsal hareketler, gerek hedefleri bakımından gerekse hareket ettikleri toplumsal düzlemler bakımından söz konusu gelişme ve tartışmaları barındırmaktadır ve bu tartışmaları beslemektedir.

Yukarıda ele alınan, farklı alanlardaki ve farklı boyutlardaki değişimler, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* (2001), *Çokluk* (2004) ve *Ortak Zenginlik* (2011) isimli eserlerinde dile getirmiş olduğu "İmparatorluk" ve "Çokluk" yaklaşımlarında bütünlüklü bir şekilde bir araya gelerek günümüz küresel düzenini açıklama çabasına katılmaktadır. Hardt ve Negri, *İmparatorluk*'ta yeni bir küresel egemenlik biçimi olarak İmparatorluk yaklaşımını ortaya koymaya çalışır. *Çokluk* 'ta ise, İmparatorluk yaklaşımının tamamlayıcısı olan, yeni bir küresel sınıf oluşumu olarak çokluğu ele alırlar (Hardt ve Negri, 2004/2004). Son olarak *Ortak Zenginlik* kitabında ise "çokluğun hareket ve pratiklerinin geldiği noktayı ve olası bir küresel demokrasinin kurumsal formları ve toplumsal ilişkileri keşfedebilmek bakımından hangi noktaya gelebileceklerini" araştırmaktadır (Hardt ve Negri, 2009/2011: 10).

Hardt ve Negri, uzun bir tarihsel bağlam içerisine yerleştirdikleri, günümüz dünya düzenini ele alırken "toplumsal muhalefeti" analizin merkezine yerleştirerek yeni toplumsal hareketlere işaret eder ve bu hareketlerin alternatifler oluşturma gücünü yeni küresel düzenin işleyişini belirleyen önemli bir politik figür olarak sunar (Lemke, 2011/2013). Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde Hardt ve Negri'nin yeni küresel

düzene getirdiği yaklaşımı, yeni toplumsal hareketlere yapmış oldukları eleştiriler ve katkılar bağlamında ele alınacaktır.

IV.1. Yeni Küresel İktidarın Doğası: “İmparatorluk”

Hardt ve Negri, İmparatorluk ve Çokluk kavramlarıyla günümüz küresel dünyasındaki yeni direniş biçimlerini mümkün kılan bir “genel iktidar teorisi” ortaya koymaya çalışmaktadır. Onlar için öncelikle önemli olan, son birkaç on yıldaki toplumsal mücadeleleri -kendi deyimleriyle “çokluk mücadelelerini”- yeterli bir açıklama esprisine kavuşturmadır.

1970’lerdeki kapitalist krizle birlikte ortaya çıkmakta olan yeni küresel iktidar paradigmasını açıklamak için “emperyalizm” nosyonu, Hardt ve Negri’ye göre yeterli değildir. Emperyalizm, modern dönemde ulus-devletlerin topraklarını genişletmeye yönelik yayılmalarını anlatmak üzere kullanılan toprak-temelli ve Avrupa-merkezci bir egemenlik biçimine gönderme yapmaktadır. Emperyalizm ve modern kolonyalizme son veren İmparatorluk ise, topraktan bağımsız, somut ve sabit sınırları olmayan, var olan sınırları parçalayarak pürüzsüz küresel yüzeyi kendi sınırları içine almak için işleyen bir merkezsiz iktidar ağı oluşturan yönetim aygıtı olarak karşımıza çıkar (Hardt ve Negri, 2000/2001).

İmparatorluk analizini derinleştirmeden hemen önce, Hardt ve Negri, *İmparatorluk*’un önsözünde ortaya çıkmakta olan bu yeni yönetim aygıtının bazı temel özelliklerini betimlemeye çalışır. Her şeyden önce, İmparatorluk, karma kuruluş olma özelliği gösterir. İmparatorluk, bütünlüklü bir kuruluş içinde küreselden yerele ve otonom

yapılara kadar ulus-üstü ekonomik ve politik kuruluşlar ile ulus-devletleri ve yerel otoriteleri ve sivil toplum kuruluşlarını sistemik olarak çok katmanlı bir yapı içinde birlikte işletir. Bu temel özellik, Hardt ve Negri'nin İmparatorluk yaklaşımının temel tezi olarak karşımıza çıkmaktadır: “Bizim tezimiz şudur: Egemenlik yeni bir biçim almış, tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organdan oluşmuştur. İşte bu bizim İmparatorluk dediğimiz şeydir.” (2001: 18).

İmparatorluk'un ikinci temel özelliği, bir iktidar merkezine sahip olmayışıdır. Karma kuruluş yapısıyla anlatılmak istenen katmanlı yönetim sisteminin doğal bir sonucu olarak, her şeye karar veren bir merkez üssü, İmparatorluk için geçerli değildir. Hardt ve Negri'ye göre, Soğuk Savaş döneminden miras kalan çok kutuplu dünya sistemi, artık geçerliliğini yitirmiştir. Kapitalizmin küreselleşme süreçleri, dünya üzerinde var olan komuta kutuplarını görünmez kılarak sömürü ilişkilerini gizler ve bunu bir barış ve hak nosyonunun altına süpürür:

Bir zamanlar tanıklık ettiğimiz birkaç emperyalist güç arasındaki çatışma ya da rekabetin yerini (bütün bunları üst-belirleyen, bir örnek yapılandıran ve tartışmasız post-kolonyal ve post-emperyalist olan tek bir ortak hak nosyonu altında toplayan) tek bir iktidar fikri almıştır. Bu bizim imparatorluk çalışmamızın kalkış noktasıdır: yani, yeni bir hak nosyonu, daha doğrusu, yeni bir otoritenin kayda geçişi ve (sözleşmeleri güvenceye alan ve anlaşmazlıkları çözümlen) yasal baskı aygıtları ve normlarının üretiminde yeni bir tasarım. (Hardt ve Negri, 2000/2001: 33).

İmparatorluk'u betimleyen üçüncü özellik ise, daha önce değinildiği gibi, İmparatorluk'un dünya yüzeyine sınır tanımayan yayılması bağlamında artık bir “dışarısının” olmayışıdır. İmparatorluk yönetimi, tüm dünyayı kendi projesine dahil eder. Bu proje içinde, İmparatorluk'un çok katmanlı merkezlessiz komuta aygıtının işleyiş biçimi

uyarınca yerelden küresele bütün uygar dünya, İmparatorluk tarafından kuşatılmıştır. İmparatorluk, kendisine dahil ettiği dünyayı yalnızca yönetmekle kalmaz; aynı zamanda onu üretir de. Bu bağlamda İmparatorluk, *biyo-iktidarın* paradigmatic biçimidir (Hardt ve Negri, 2000/2001). Hardt ve Negri, burada biyo-politika kavramını Foucault'un kullanımını eleştirerek ve düzelterek kullanır. Onlara göre Foucault, biyo-politik toplumun üretici dinamiklerini kavramada başarısızdır. Ayrıca biyo-politik toplumda iktidarın sınırlarını belirleme konusunda modernliğin dikotomik içeri-dışarı ayrımını sürdürür. Foucault, iktidar ilişkilerinin dışına çıkmak ve içinde kalmak konusunda oldukça radikal bir tavır sergilemesine rağmen, iktidarın kendisini aşma konusunda sınırlarda gezmektedir (Hardt ve Negri, 2000/2001, 199; Foucault, 1994/2000).

İmparatorluk rejiminin oluşumunu tarihsel bir bağlamda okuyabilmek adına Hardt ve Negri'nin yöntemsel izlegine de yakından bakmak gerekir. Hardt ve Negri, Marx'ın tarihin güncel duruma uygun olarak "anlama tarzında" da güncellemelerin yapılmasını ileri sürdüğü bağlamda Marx'ın yöntemini ileri bir aşamaya taşımak gerektiğini vurgular: "... Marx'ın izinden girmek için aslında Marx'ın ötesine geçmek ve mevcut durumumuza uygun olarak onun yöntemi temelinde yeni bir teorik aygıt geliştirmek gereklidir." (Hardt ve Negri, 2004/2004: 157). Bu bağlamda yazarların Marx'tan devraldıkları öğeler, tarihsel eğilim, gerçek soyutlama, karşıtlık ve özneliğin kuruluş kavramlarıdır (a.g.e.: 157). Yazarların Marx'tan ayrıldığı yön ise tarihin diyalektik işleyiş mantığına karşı çıkmalarıdır. Onlara göre tarih, diyalektik değil; *karşılıklılık* ilkesine göre işlemektedir (Hardt ve Negri, 2000/2001): "Her '*belirli toplumsal oluşum*', söz konusu oluşumun hem krizini yaratan, hem de devamını sağlayan koşulların ve sınırların karşılıklı ilişkisinden oluşan bir karışımdır. (Negri, 1991/2006-a: 185) (vurgu

özgün metne ait). Bu yaklaşımdan hareketle, Hardt ve Negri, oldukça radikal bir değişme teorisi ortaya atmaktadır. Onlara göre tarihin her uğrağında kurulmuş olan iktidar yapıları, çokluğun özgürlük arzusunun kontrol altına alınmasına yönelik bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlam, Hardt ve Negri'nin çoğunlukla teorik düzeyde kalan analizini toplumsal mücadeleler alanına ve dolayısıyla toplumsal hareketler alanına taşıma, bu teorik analiz takımını sosyolojik bir okumaya tabi tutma olanağını mümkün kılmaktadır.

Marx'ın, sınıf mücadelesinin kapitalist sömürüyü ortadan kaldırıp sınıfsız bir toplumu kurmasında öncelikle kapitalist toplumu önceleyerek olumlaması gibi, Hardt ve Negri için de çokluğun kurucu gücüne ulaşmanın yolu İmparatorluğun tüm boyutlarıyla ele alınması ve olumlanmasından geçmektedir: “Biz tıpkı Marx'ın kapitalizmin kendinden önceki toplum biçimleri ve üretim tarzlarından daha iyi olduğunu vurguladığı anlamda İmparatorluğun daha iyi olduğunu iddia ediyoruz (2001: 68).

IV.1.1. İmparatorluğa Geçiş: Modernite ve Ulus-Devletlerin Gerileyişi

Hardt ve Negri, İmparatorluk'un kuruluş sürecinde modernliğe ilişkin pek çok parametreyi devre-dışı bıraktığını söyler. Bu bağlamda modernliğin ve onun politik karakterinin katı bir eleştirisi, İmparatorluk analizinin merkezi bir noktasına yerleşir. Hardt ve Negri, izledikleri yöntemsel izlek uyarınca sömürülen çoklukların her özgürlük hareketine yönelik olarak, bu özgürlük hareketini kontrol altına alan aşkın bir meşruluk mekanizmasının İmparatorluk'un kuruluşuna gelinceye kadar yürürlüğe konduğunu vurgular. “Çokluk, İmparatorluğu var olmaya çağırıştı.” (Hardt ve Negri, 2000/2001: 68). Böylece modernlik de, tüm Batı toplumlarında yayılan sömürü ve köleliğe karşı çokluğun isyanlarına karşı bir önlem olarak doğmuştur:

Modernite her zaman ikilidir. Akıl, Aydınlanma, gelenekten kopuş, sekülerizm ve benzeri terimlerle tanımlanmadan önce, modernite bir iktidar ilişkisi olarak anlaşılmalı; yani tahakküm ve direniş, egemenlik ve özgürleşme mücadelesi olarak... Öyleyse modernite, sadece Avrupa'da ya da sömürgelerde değil, iki tarafı da kesen iktidar ilişkisinde bulunur (Hardt ve Negri, 2009/2011: 79).

Modernite, Avrupalı bir kavram olarak egemenlik krizine çözüm olarak doğmuştur. Hardt ve Negri, modernitenin özgürlüğü baskılamaya yönelik kuruluşunun aksine, ilk kurucu hareketlerinde modernliğin devrimci ve özgürlükçü olduğunu söyler. Onlara göre iki modernlik tarzı vardır. Modern egemenliğin doğuşunda tespit edilen iki modernlik tarzı arasındaki bu mücadele, modernitenin günümüzdeki şeklini kazanmasında etkili olmuştur. İlk modernlik tarzı, devrimcidir ve insan varoluşunun ortaklık zemininde kurmuş olduğu zenginliğe vurgu yapar: "Bu modernlik, bilgi ve eylemi bilimsel deney olarak geliştirir, insanlığı ve arzuyu tarihin merkezine yerleştirerek demokratik bir politikaya yönelimi tanımlar." (Hardt ve Negri, 2000/2001: 98). İkinci modernlik tarzı ise, modernliğin insan varoluşuna ilişkin bu devrimci güçlerine karşı insan özgürlüğü ve eşitliği fikirlerinin baskı altına alınmasına yönelik bir düzenin kuruluşuna öncelik veren karşı-devrimci modernlik tarzıdır. Bu iki modernlik tarzı arasındaki mücadelede günümüzün modernliğini belirleyen, ikinci modernlik tarzıdır. Böylece modernlik, insan kapasitesini kurmaya yönelik devrimci bir modernlik olarak değil, insan özgürlüğünü kontrol altına almaya yönelik aşkın bir düzen olarak kuruldu. Dolayısıyla, modernlik, bir kriz olarak doğdu: "Artık geçmişe dönmek mümkün olmamakla birlikte, komuta ve otorite ideolojilerini yeniden yerleştirmek ve kitlelerin endişe ve korkularıyla, onların hayatın belirsizliklerini azaltma ve güvenliği artırma arzularıyla oynayarak yeni bir aşkın güç kurmak mümkündür." (a.g.e.: 98).

Bir kriz olarak modernitenin, egemenlik sorununa getirdiği ilk çözüm, ulus kavramı ile gerçekleşmiştir. Modern ulus kavramı, modernliğin devrimci hareketlerine tepki veren karşı-devrimci modernite güçleri tarafından tesis edilen monarşik devletin ulus kimliği ile dengelenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ulus kimliği, kapitalist piyasa düzenlemesi ile mutlakiyetçiliğin uzlaştırıldığı bir zemin olarak işlev görmeye başlamıştır (Hardt ve Negri, 2000/2001).

Ulus kimliğinin, belirli bir toprak parçasında yaşayan tüm insanları merkezi bir otoriteye bağlama konusunda yetersiz kalması, modernliğin krizine yeni bir çözüm olarak ve ulus egemenliğinin tamamlayıcısı olarak ulustan daha kapsayıcı olan ve belirli bir tarihsel anda belirli bir bölgede yaşayan tüm insanları kapsamaması anlamında halk kavramının yürürlüğe konması ve ulusal egemenlikten halk egemenliğine giden bir mantıksal gerilemeyi zorunlu kılmıştır (Hardt ve Negri, 2000/2001). Böylelikle, modern ulus-devletin inşası da halk kavramıyla popülist bir işleyiş mantığıyla kurulmuş oldu. Temel itibarıyla egemenliğin dayandırıldığı her temel, belirli bir zümrenin üstünlüğüne yöneldiği için, modernlik sürekli olarak bir meşruluk krizine saplanmaktadır. Hardt ve Negri'ye göre modernlik krizine en uygun çözüm, halk egemenliği ilkesi ve ulus kimliğinin birleştirici bir sentezi olan yönetim sistemi olarak ulus-devlet sistemi, modern egemenliğin yapıtaşını oluşturur. Ulus kavramı, Hardt ve Negri için, ezilenlerin sömürüye ve kolonyalizme direnmek için sığındığı bir kavram olmakla birlikte, hakim güçlerin elinde bir kontrol aracına dönüşür. 1960'lara kadar ezilen grupların ulusal kurtuluş mücadeleleri, içeride daha baskıcı bir rejimi doğurduğu için modernliğin krizine bir çözüm getirmez: "Çokluğu temsil eden halk, halkı temsil eden ulus ve ulusu temsil eden devlet. Her bir halka modernliğin krizini askıda tutmaya yönelik bir çabadır. Bu temsil her bir örnekte

soyutlama ve kontrol yönünde atılmış yeni bir adımdır: Hindistan'dan Cezayir'e ve Küba'dan Vietnam'a, devlet ulusal kurtuluş gülnün dikenidir." (Hardt ve Negri, 2000/2001: 153).

İmparatorluk yönetiminin yükseliş, modern ulus-devlet sisteminin altını oyan bir dünya düzeni yaratır. Esas itibariyle küreselleşme tartışmalarında en temel olarak dile getirilen husus, küreselleşmenin yarattığı politik sonuçlardan biri olarak ulus-devletlerin gerileyişidir. Genel bir ilke olarak, gittikçe büyüyen ve esnekleşen sermayenin doğası gereği yeni pazarlar ve üretim plantasyonlarına ihtiyaç duyması sonucu, çok-uluslu şirketlerin ulus-devletleri daha esnek gümrük politikaları ve ekonomik düzenlemelere zorladığı net bir şekilde bilinmektedir. Çok-uluslu şirketlerin ulus-devletlerin sınırlarına yapmış olduğu bu baskı, küreselleşme literatüründe ulus-devletlerin gerilemesi olarak ele alınmaktadır. Hardt ve Negri'ye göre ise küreselleşme sürecinde gerileyen ulus-devletlerin kendisi değil, ulus-devlet sistemidir. Ulus-devletler, İmparatorluk rejimi içinde varlıklarını hala sürdürmektedirler; ancak küresel düzenin işleyişi konusunda doğrudan belirleyici konumda değildirler. İmparatorluğa geçişte hâkim konumda olan ulus-devletler, güçlerini birtakım ulus-üstü organla ve kuruluşla paylaşmak durumunda kalır. Yine de Hardt ve Negri'ye göre İmparatorluk'un işleyişi ulus-devletlerin rafa kaldırılmasını gerektirmez. Ulus-devletler, İmparatorluk rejiminin idaresinde hala merkezi bir konuma sahiptir (2001).

IV.1.2. Küresel İmparatorluğun İşleyişi Ve Müdahale Hakkı

Küresel uluslararası düzenin yeni biçimi, emperyalist ve kolonyal sömürü biçimlerine son verirken, yeni bir paradigmaya işaret eder. Yeni paradigma, emperyal bir makine olarak işlev görmekle birlikte, eski sömürü biçimlerinin sona ermesi, sömürünün

kendisinin sona ermesi anlamına da gelmemektedir. Aksine, yeni iktidar, eski uluslararası düzenin etkililiğini gösterme tarzından farklılaşmakla birlikte eski düzene ait düzenleme biçimlerini de kullanmaz. Eski düzen olarak tanımlanan emperyalist düzenleme biçiminin işleyişi, dünya halkları arasında düşmanlıklar yaratarak onları kamplaştırmak ve güçsüzleştirmek, böylece savaşlar ve baskı için uluslararası bir meşruluk sistemini yürürlüğe koymak biçiminde kendini gösteriyordu (Hardt ve Negri, 2000/2001: 68). Yeni iktidar paradigmasının işlemleri ise, “sınır tanımayan eylem alanları, eylemlerinin tekilliği ve simgesel yerelliği, bastırma eyleminin toplumun biyo-politik yapısının bütün yönleriyle bağlantılı oluşu” gibi yenilikleri beraberinde getirir (Hardt ve Negri, 2000/2001: 60).

Hardt ve Negri, yeni küresel düzenin işleyişini, ulus-üstü kurumların ve askeri müdahalelerin açık bir şekilde gösterdiğini ileri sürmektedir. Uluslararası düzenin hukuki işleyişini, ulusların iç hukuklarının ulus-üstü bir organa bağlanmasından ziyade ülkelerin iç hukuklarının işleyiş biçiminin bir “ulus-üstü benzeri” olarak tanımlayan Hardt ve Negri’ye göre, bu bağlamda uluslararası yasal sistemin, “istisnai⁶” olarak tanımlanan olayların bastırılmasına yönelik polislik faaliyetlerine dayalı olarak işletildiğini savunur.

İstisna kuralının belirlediği uluslararası düzenin işleyişinde yaşanan dönüşümü anlatan bir gelişme, *müdahale hakkının* gelişmesi ve bu hakkın işleme konulmasında sivil toplum kuruluşları (STK)’nın oynadığı ilginç roldür. Hardt ve Negri, bu durumu şöyle anlatır:

---

⁶ İstisna hali, Carl Schmitt’in *Siyasi İlahiyat* isimli kitabında ele aldığı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzenin korunması gibi yüce bir hedef uğrunda yürürlükte olan bütün bir hukuki sistemin askıya alınması, Carl Schmitt’e göre, istisna halini ve böylece egemeni belirler. “Egemen, olağanüstü hale karar verendir.” Bkz. Schmitt, C. (2005). *Siyasi ilahiyat*. (Çev. E. Zeybekoğlu). Ankara: Dost Kitabevi.

Müdahale hakkı, uluslararası düzeni korumak için Sözleşmeyle Birleşmiş Milletler 'in eline verilen araçlar takımı arasında göze en çok çarpan haktır; ama bu hakkın günümüzdeki düzenlenişi niteliksel bir sıçrama anlamına gelir. Artık eski uluslararası düzende olduğu gibi tek tek egemen devletler ya da ulus-üstü güç (BM) sadece gönüllü olarak imzalanmış uluslararası anlaşmaların uygulanmasını ya da dayatılmasını sağlamak üzere müdahalede bulunmuyor. Şimdi ister konsensüs yoluyla meşruluk kazanış ulus-üstü özneler herhangi bir türden acil durum ve üstün etik ilkeler adına müdahalede bulunuyor. Bu müdahalenin arkasına, salt kendi başına bir sürekli acil ve istisnai durum yatıyor. Başka bir deyişle, polislik hakkı evrensel değerler tarafından meşrulaştırılıyor. (Hardt ve Negri, 2000/2001: 42).

Uluslararası hukuk düzenini böylesine güncel politik işleyiş bağlamında gözlemleyen Hardt ve Negri'ye göre, hükümet-dışı örgütlerin (STK) müdahalelerde yeni bir tür olan *ahlaki müdahale* işlevini gerçekleştirdiğini savlar. Ulusal ve uluslararası sivil toplum tartışmalarında insanların demokrasinin gelişmesine doğrudan katılımlarının araçları olarak gösterilen yerel ve küresel sivil toplum kuruluşları, yazarların analizinde askeri müdahaleyi etik açıdan olumlayan bir işleve sahiptir (Hardt ve Negri, 2000/2001). STK'lar, İmparatorluğun yardım kuruluşları olarak, fiziksel müdahaleye ortam hazırlayan, onu meşru kılan ahlaki bir zemin yaratır. Örneğin, yoksul ülkelerdeki iç savaşları, terör olaylarını "insan hakları" gibi üstün ilkeler bağlamında öncelikli düşman olarak gözüne kestiren bu kuruluşlar, uluslararası kamuoyunu insan varlığını korumak adına müdahaleye çağırır. Böylece, askeri müdahale tartışma götürmez bir biçimde meşru hale gelir ve talep edilir (Hardt ve Negri, 2000/2001).

Müdahale hakkının gelişmesi, İmparatorlukta bazı komuta noktalarını su yüzüne çıkarması bakımından bazı ipuçları sunmaktadır. İmparatorluk, önceki başlıklarda ele alındığı üzere, merkezsiz bir iktidar aygıtına gönderme yapar. Hardt ve Negri'nin analizinde bir merkez-üssüne sahip olmayan küresel yönetim düzeni, adeta bir yok-yer özelliği gösterir. Ancak yeni bir hak ve adalet nosyonunun yürürlüğe konması,

İmparatorluk'taki polislik faaliyetlerini yürüten ülke olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin ayrıcalıklı konumuna işaret eder: “Bugün askeri müdahale, büyük bir çoğunlukla tek taraflı olarak ABD tarafından dayatılan bir şeydir.” (Hardt ve Negri, 2000/2001: 62). Bunun yanı sıra ABD'nin kuruluş sürecinde başarmaya çalıştığı şeyin küresel çapta yayılması, İmparatorluk fikrinin doğuşuna işaret eder. “Soğuk Savaş'ın sona erip yeni bir gerçekliğe uyanma yıllarında” der Hardt ve Negri ve devam eder: “uluslararası polis gücünü uygulama sorumluluğu tam anlamıyla ABD'nin omuzlarına bindi. Körfez Savaşı ABD'nin bu gücünü eksiksiz kullanabildiği ilk örnekti... Körfez Savaşı'nın önemi, ABD'nin, kendi ulusal saiklerinden hareketle değil, küresel hak adına, uluslararası adaleti sağlayabilecek tek güç olarak tarih sahnesine çıkışından gelir.” (Hardt ve Negri, 2000/2001: 195).

IV.1.3. Biyo-politik Üretim Ve Maddi-olmayan Emegın Yükselişı

İmparatorluk rejiminin yükselişı, tarihsel bağlamda 1970'ler ve sonrasına işaret etmektedir. Bu dönemde Hardt ve Negri'ye göre, imparatorluğun yükselişine eşlik eden birtakım değişmeler, imparatorluğun ve ona karşı direnişlerin anlaşılmasında rol oynamaktadır. Bunlardan en önemli olanı, emegın öznesinin ve giderek üretim tarzının değişmesidir.

Hardt ve Negri'ye göre, emegın niteliğindeki köklü değişiklikler, ortaya çıkmakta olan imparatorluğun analizinde kilit bir öneme sahiptir. 20. Yüzyılın son yıllarında üretim paradigmasında, endüstriyel üretimden hizmet üretimine doğru yaşanan kayma (shift), emek öznesinin değişmesini sağladı. Artık hâkim olan üretim, metaların maddi üretimi değil, hizmetlerin maddi-olmayan üretimidir. Böylece emek öznesi de,

fabrika duvarlarına sıkışıp kalmayacak, toplumun tamamına yayılan bir üretimi gerçekleştirecektir. Hardt ve Negri'nin "maddi-olmayan emek" ya da "duygulanımsal emek" olarak adlandırdığı emek biçimi, yalnızca ürettiği ürünü değil, aynı zamanda kendisini de üretir. Neo-liberal ekonomi politikalarının belirlediği hizmet sektöründe artık üretim araçları, salt beden gücü ve sermaye değil, üreten emeğin duygulanımıdır. Evde bakım hizmetleri, sağlık sektöründe yoğun olarak kullanılan emek, ilgiye, empatiye ve anlayışa dayanması bağlamında duygulanımsal ve öznedir de. Toplumların ihtiyaç duyduğu mallar, artık maddi değil; bilgi, iletişim ve bilişsel yetenekler gibi maddi-olmayan mallardır. Bu, emeğin artık hayatın tümünü üretiyor olması bağlamında biyo-politik üretimin doğuşuna işaret eder ve çok daha önemli bir husus, artık emek figürü fabrika işçisi değil, maddi ya da manevi metaları üretiyor olmasına bakılmaksızın, çalışan ya da çalışmayan herkeştir. Burada Hardt ve Negri'nin proletarya kavramına getirmiş olduğu yenilik önem kazanmaktadır:

Emeğin ve devrimin öznesinin temelli değiştiğini kabul etmemiz gerekiyor. Kavramsal olarak, proletaryayı biz emekleri kapitalist üretim ve yeniden üretim biçimleri tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak sömürülen ve bu biçimlere tabi kılınan herkesi kapsayan geniş bir kategori olarak anlıyoruz. Bundan önceki bir devirde proletarya kategorisi, paradigmatik figürü erkek kitlesel fabrika işçisi olan endüstriyel işçi sınıfı merkezliydi ve bazen proletarya dendiğinde sadece bu sınıf akla geliyor... Günümüzde aktif olan çeşitli üretim figürleri içinde maddi-olmayan emek gücü (iletişim, ortak faaliyet ve duygulanımları üretimi ve yeniden üretimiyle ilgili emek figürü) hem kapitalist üretim şemasında hem de proletaryanın bileşiminde giderek merkezi bir konuma gelmiştir. (Hardt ve Negri, 2000/2001: 77-78).

Maddi-olmayan emeğin yükselişi ve proletaryanın bileşiminde ön saflara yükselmesi, endüstriyel ve endüstri-öncesi (örneğin, el emeği ile gerçekleştirilen zanaat üretimi ve tarımsal üretim) emek biçimlerinin yok olduğu ya da önemini kaybettiği sonucunu doğurmaz. Aksine, endüstriyel ve endüstri-öncesi emek biçimleri, dünyadaki

demografik ağırlığı bakımından maddi-olmayan emek gücünden hala daha ezici bir biçimden fazladır. Burada maddi-olmayan emeğin gücünü sağlayan şey, üretimin giderek bilgi teknolojileri ve bilişsel süreçlere dayanmakta olduğudur. Örneğin, fabrikalarda gerçekleşen endüstriyel üretim de artık mavi yakalı değil beyaz yakalı üretim süreçlerine dayanmaktadır. Bilgi teknolojilerinin toplumun her alanına dağılması ve etkinlik kazanması, Hardt ve Negri'nin üretimin enformatikleştirilmesi dediği anlamda *biyo-politik üretime*⁷ gönderme yapmaktadır.

Hardt ve Negri'ye göre maddi-olmayan emek, *biyo-politiktir*; çünkü yalnızca metalleri değil; imgeleri, duyguları ve bizatihi öznellikleri üretir. Bu bağlamda toplumsal yaşamın bütününe üretimine işaret eder. İşte bu nokta, maddi-olmayan emeğin politik gücünü esas olarak belirleyen ilkedir: “Maddi olmayan emek, toplumsal yaşamın biçimlerini üretmeye yönelik olması anlamında biyo-politiktir; dolayısıyla bu emek türü sadece ekonomik olanla sınırlı kalmaz, derhal toplumsal, kültürel ve siyasal bir güç haline gelir.” (Hardt ve Negri, 2004/2004: 84).

Biyo-politik üretimi betimleyen en önemli karakteristiklerden biri, emeğin zaman ve mekân ile olan ilişkisinin devrimci bir şekilde değişmesidir. Endüstriyel emeğin aksine, maddi-olmayan emek, belirli bir üretim mekânında sınırlı değildir. Maddi-olmayan emek, her an ve her yerde üretmeye devam eder. Bu durum, proletaryanın bileşimini köklü bir biçimde dönüştürürken, aynı zamanda eski paradigmanın fabrika emeğine dayanan devrimci süreçlere yaptığı vurguyu da temelsiz kılar.

---

⁷ “Ekonomik, politik ve kültürel alanların giderek örtüştüğü ve birbirini sardığı, bizatihi toplumsal hayatın üretimi” (Hardt ve Negri, 2001: 19).

Emek gücünün neo-liberal ekonomi politikaları ile esnekliğe ve hareketliliğe zorlanması, emeğin akışkanlığını mümkün hale getirmektedir. Bunun en açık örneği ise yoksul ülkelerden zengin ülkelere doğru akan emek gücüdür. Bu, emeğin yersiz-yurtsuzlaşması, göçebe hale gelmesi ve köklerinden kopması sonucuna götürür ve küreselleşmenin politik getirilerinden birine işaret eder. Modern küresel sistemin sınırlara dayalı kapatıcı engellerine rağmen, ilginç bir şekilde hem sermaye hem de üretici güçler, her zaman var olan sınırları yıkmaya ve doğrudan küresele yönelmeye meyleder. İmparatorluğun küreselleşme süreçleri ile yürürlüğe konan ise tam da budur. İmparatorluk, ulus-devleti sistemini yıkarak, sermayenin ve üretici güçlerin önüne pürüzsüz bir coğrafi alan serer. İşte bu durum, hem sömürüyü hem de yeni özgürlük imkânlarını mümkün kılan İmparatorluk'un ikili yapısına işaret eder: “Çokluğun yersiz-yurtsuzlaşma arzusu, kapitalist gelişme sürecinin tamamını harekete geçiren motordur ve sermaye sürekli olarak bunu kontrol altına almaya çalışır.” (Hardt ve Negri, 2000/2001: 143).

IV.2. Çokluk: Yeni Küresel Dünyada Toplumsal Muhalefetin Mimarı

Çalışmanın bu bölümünde Hardt ve Negri'nin teorik yaklaşımında merkezi bir yer tutan çokluk (multitude) kavramının, küresel iktidar biçimlerine karşı direnişin yeni öznesi olarak nasıl kurgulandığına odaklanılacaktır. Bu bağlamda çokluk kavramının ve çokluğun muhalif hareketlerinin, 1960'larda yeni toplumsal hareketlerle başlayan ve 1980'lerden sonra biçim değiştiren daha güncel toplumsal hareketleri açıklamaya yönelik olarak Hardt ve Negri'nin ileri sürdüğü düşüncelerin sosyolojik bir okumasına girişilecektir. Küreselleşme olgusunun 1980'lerden sonra dünyayı kasıp kavuran yayılması, yazarlar için yeni direniş noktaları yaratmak bağlamında önemli bir başlangıç noktası olarak karşımıza çıkmaktadır:

İmparatorluğun hem içinde hem de karşısında olabiliriz ve aslında en güçlü muhalif hareketler ve en verimli hareketler, eskinin kabuğu altında yeni bir toplum yaratarak, içeriden doğacaktır. İmparatorluk karşısındaki yeni alternatifle çokluktan doğacaktır. (Hardt ve Negri, 2000/2001: 14).

Hardt ve Negri'nin analizinde İmparatorluk yönetimi, tüm dünyayı coğrafi ve politik olarak kuşatırken, ortaya çıkan temel sorun bu “dışarı” olmayan egemenlik biçiminin karşısında konumlandırılabilen bir direniş biçiminin nasıl mümkün olduğudur. Çokluk kitabında Hardt ve Negri'nin çözmeye çalıştığı problem, yeni dönemde işçi sınıfının yerini alabilecek yeni bir küresel muhalefetin kavramsal kurgusudur: “...Postmodernliğin şafağında, önce İmparatorluk'ta, yeni küresel bir egemenlik biçimini çözmeye çalıştık ve şimdi, bu kitapta da yeni yeni beliren küresel sınıf oluşumunun yani çokluğun doğasını anlamaya çalışıyoruz.” (Hardt ve Negri, 2004/2004: 15).

Yazarların “epey basitleştirerek” sosyolojik bir dille anlattığı küreselleşme olgusunun burada kısaca ele alınması, sosyolojik analizin daha net bir şekilde ilerlemesine olanak verecektir⁸. Küreselleşmenin tarihsel bağlamı için Charles Tilly' nin açıklaması, toplumsal hareketler ve özelde karşı-küreselleşme hareketi açısından oldukça esin vericidir. Tilly, küreselleşmenin tanımına yönelik olarak şunu söylemektedir:

Ne zaman ayırt edilebilir bir sosyal bağlantılar ve pratikler dizgesi bir bölgeden kıtalar arası alana yayılıyorsa, o zaman küreselleşme gerçekleşiyor demektir. Ne zaman var olan kıtalar

⁸ Küreselleşme mefhumunun bu bölümde ele alınması, İmparatorluk nosyonunun küreselleşme süreçleriyle farklı bir bağlam oluşturduğu anlamına gelmemelidir. Esas itibarıyla küreselleşme, İmparatorluk projesinde kilit bir rol oynamakla birlikte çokluk kavramının politik gücü sosyolojik bağlamda burada anlam kazanmaktadır: “... İmparatorluğa geçiş ve onun küreselleşme süreçleri, özgürlük güçlerine yeni imkânlar sunar. Kuşkusuz, küreselleşme tek bir şey olmadığı gibi, bizim küreselleşme olarak gördüğümüz bütün o süreçler tek biçimli değildir. Bize göre, politik görevimiz sadece bu süreçlere direnmek değil, onları yeniden düzenlemek ve yönlendirmektir.” (Hardt ve Negri, 2001: 21).

arası sosyal bağlantılar ve pratikler parçalanıyor, birbirinden kopuyor ya da ortadan kalkıyorsa, o zaman degloballeşme (yerelleşme) gerçekleşiyor demektir. Ancak birinci süreç, ikinciye çok geride bıraktığı zaman, insanlığın bir bütün olarak küreselleştiğini söyleyebiliriz.(Tilly, 2004/2008: 158).

Küreselleşmeyi salt teknolojik gelişmeler ve ülkeler arası yakınlaşmalar olarak sınırlamayan Tilly, 1500'lü yıllardan bu yana kayda değer üç küreselleşme dalgasının varlığından söz etmektedir. İlki 1500'lü yıllarda okyanuslarda hâkimiyet kurmaya çalışan Doğu ve Batılı uygarlıkların gerçekleştirdiği küreselleşme dalgasıdır. Doğu'nun denizlerde etkili olması ve Batının Doğu üzerine başlattığı sömürgecilik faaliyetleri, kıtalar arası yayılmanın itkisini oluşturmuştur. İkinci küreselleşme dalgası, 1850'lerden I. Dünya savaşına kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu dönem ise, kapitalizmin dünya sistemine hakim olduğu ve bu hakimiyetten pay alanlar ile bunların dışında kalanlar arasındaki eşitsizliğin arttığı bir bağlamda anlaşılabilir (Tilly, 2004/2008).

Üçüncü küreselleşme dalgası, küreselleşmenin doruk noktasını oluşturan gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Tilly, 2004/2008). Bu dönem, enformasyon ve ulaşım teknolojilerinin zirve yaptığı, mali sermayenin ülkeler arası bir hareketlilik kazandığı, dev finans şirketlerinin dünya ekonomisine yön verdiği, bunlara bağlı olarak da emek sömürüsünün ve yoksulluğun had safhaya ulaştığı bir dönemdir. Küreselleşmeye en sert ve sistemli tepki, üçüncü dalga küreselleşme döneminde ortaya çıkmıştır (a.g.e.,: 161).

Hem aşağı hem de yukarı doğru genişleyen küreselleşme, ekonomik, kültürel ve siyasal olmak üzere birbiriyle iç içe geçmiş üç temel boyutta incelenebilmektedir (Peksan, 2007). Ekonomik boyutta dünya üzerinde rahatça yayılabilen çok-uluslu şirketler

söz konusu olmaktadır. Bu şirketler, bir yandan tüm dünya üzerine yayılmaya çalışırken bir yandan da girdiği ülkelerde rahatça faaliyete bulunmak amacıyla merkezi devletleri aşındırmak istemektedir. Bu durum ise küreselleşmenin siyasi boyutuna bir açılım getirmektedir. Siyasi boyutta, ulus-devletlerin küçülmesi, yerine yerel merkezlerin ve yönetimlerin ortaya çıkmasına yönelik eleştiri ve aşındırma devreye girmektedir. Yine ekonomik ve siyasi boyuta bağlı olmakla beraber, küreselleşme kültürel anlamda dünyanın tek bir kültürün egemenliğine girmesini ve bunun karşısı olarak küresel kültür ürünlerine karşı yerel kültürlerin görünür hale gelmesini ifade etmektedir. Bu üç boyut itibariyle bakıldığında küreselleşme; siyasi boyutta küresel birliklere bağlanma-yerelleşme; ekonomik boyutta küresel tekelleşme-yerel sermaye gruplarının ortaya çıkması ve kültürel boyutta homojenleşme-heterojenleşme şeklinde aşağı ve yukarı doğru ilerleyen bir süreci kapsamaktadır (Foran, 2008).

Hardt ve Negri, sosyolojik bağlamda küreselleşmenin “etkileşimleri artırıcı ve yaygınlaştıran” yönüne odaklanır. Küreselleşme karşısında yerel kültürel kodlardan yola çıkan itiraz noktaları, yazarlara göre küreselleşmenin getirdiği direniş imkanlarını gözden kaçırmaktadır:

...Küreselleşme, yerelleşme gibi bir kimlik ve farklılık üretimi rejimi ya da daha doğrusu homojenleştirme ve heterojenleştirme rejimi olarak anlaşılmalıdır... Her halükarda, bizi bir biçimde sermaye ve imparatorluğun küresel akışlarına karşı koruyacak ve bir anlamda dışsal olacak yerel kimlikler kurabileceğimizi iddia etmek yanlıştır... Küreselleşmeye direnme ve yerelliği savunma doğrultusundaki bu sol strateji aynı şekilde birçok durumda yerel kimlikler olarak ortaya çıkan otonom ya da özbelirlenimli olmayıp kapitalist emperyal makinenin gelişmesini desteklediği ve ondan beslendiği için de zararlıdır...Daha önemlisi, bu yereli savunma strateji İmparatorluk içinde var olan gerçek alternatifleri ve potansiyelleri karanlığa gömdüğü ve hatta inkar ettiği için zararlıdır. (Hardt & Negri, 2001: 70).

Bu bağlamda küreselleşmeye kuşkucu yaklaşanların aksine, kültürleri ve insanları tek-tipleştirmek yerine yeni ortaklık zeminlerine ve çokluğun doğuşuna olanak sağlar: “... O halde çokluk da bir ağ olarak kavranabilir: Tüm farkların özgürce ve eşitçe ifade edilebileceği açık ve genişleyici bir ağ, ortak çalışmamız ve yaşamamız için gereken ilişkilerin imkânlarını yaratan bir ağ.” (Hardt ve Negri, 2004/2004: 12).

Çokluk kavramının yeni dönemdeki mücadelelerin öznesi olarak ele alınmasından önce Hardt ve Negri, kavramın göndermede bulunduğu toplumsal grupların çeşitliliğini ve farklılığını vurgulamak ve yarattığı politik gücü açığa çıkarmak bakımından, toplumsal mücadelelerin eski ve diğer formlarının öznelereinden ayırt etmeye çalışır. Ancak sosyolojik bağlamda çokluk kavramının hangi toplumsal gruba işaret ettiğini belirlemek, Hardt ve Negri'nin çalışmalarında oldukça örtük bir biçimde gerçekleşmektedir. Antonio Negri, çokluğun üretici doğasına ilişkin şunları yazar:

... Çokluğun ne olmadığını biliyoruz: Halk, yani egemen komutanın oluşturduğu birlik değildir; sınıf, yani kapitalist sömürünün oluşturduğu birlik değildir; ulus, yani, aynı iktidarların ideolojik olarak kurdukları ve öteki uluslardan düşmanları hedef alan birlik değildir; öte yandan, çokluk, ayrılaşmamış kitle de değildir. Bunun yerine, çokluk, üretime koşulmuş ve özleri gereği üretken olan bir tekillikler bütünüdür: İcraatının düzeylerini (bugün, ulusaldan küresele) sürekli değişen iktidara karşı, yeni mitolojilerde tutarlılık ve düşman belirleme (bugün, terörizm) öğeleri bulmaya çalışan iktidara karşı. (Negri, 2006/2006-b: 24).

Hardt ve Negri'nin çokluk kavramına atfettiği özellikler, toplumsal mücadele kutuplarının dallanıp budaklandığı günümüzde belirli ölçütlere göre bölünemeyecek; ancak olabildiğince farklı toplumsal kesimleri bir potada eritebilme gücüne sahip yeni bir örgütlenme yaklaşımına ulaşma çabaları ile anlaşılabilir. Bu bağlamda Hardt ve Negri,

toplumsal hareketler literatüründe tartışılabilen sınıf, kitle ya da halk gibi sorunlu kavramlardan çokluk kavramını ayıklamaya çalışır.

Hardt ve Negri'nin çokluk kavramına ulaşırken devre dışı bıraktığı ilk kavram, halk kavramıdır. Halk kavramı, kuruluşu itibariyle belirli bir toprak parçasında yaşayan tüm insanları tek bir bütünün parçaları olarak bir araya getirmesi anlamında tekillikleri özdeş olmaya iter. Çokluk ise, Halk kavramının aksine farkları tanır ve onları kendi bünyesinde taşır. Hardt ve Negri'nin halk ve ulus-egemenliğine dair görüşleri, siyaset felsefesi geleneğinde Niccolo Machiavelli'den John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'ya uzanan bir tarihsel çizgide insanların doğal durumdan devleti oluşturan halk durumuna geçmesi üzerine temellendirilebilen bir egemenlik anlayışıyla anlaşılabilir. Machiavelli 'de insanların doğal durumda iken güvenlik ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla egemen bir aygıtı başvurması ve egemenin korkması gereken tehlikeli bir halkın kuvvetle idare edilmesi söz konusu iken (Şenel, 1968), modern demokrasilerin halk egemenliğine dayanan siyasi yapısı, Locke (1690/2002)'da güvenlik sorunu etrafında bir hükümetin yönetimine dayanan çoğunluğun ve Rousseau (2013)'da halk egemenliğinin oluşturduğu politik bir bütün olarak temellenir.

Kitle ve grup kavramı, çokluk kavramıyla ayırt edilebilen ikinci kavram grubudur. Kitle, esasen farkları kendi içinde barındırır; ancak onu homojen bir kütle içinde toplar. Gustave Le Bon'un belirttiği gibi, kitle içinde tek insanların düşünceleri yok olur ve kitlenin kapsayıcı zihni içinde kaybolur. Böylece kitle kolaylıkla güdümlenebilen bir kalabalık görünümü sunar (Le Bon, 1997). Kitlenin bu baskılayıcı doğası, çokluk içinde tekilliklerin kendi başına hareket etmesine olanak tanıyan bir atmosfere dönüşür. Bu durum, kitlenin aksine hedeflerinden şaşmayan bir toplumsal özneyi mümkün kılar.

Hardt ve Negri'nin çokluk kavramına ulaşmasında devre dışı bıraktığı son kavram ise, işçi sınıfı kavramıdır. İşçi sınıfı, kapitalist burjuva toplumunun karşısına yalnızca endüstri işçilerini koyması bakımından diğer üretici kesimleri göz ardı eder. Bu soruna Hardt ve Negri (2004), proletarya kavramının içeriğini genişleterek yanıt verir. Proletaryayı, daha önce vurgulandığı gibi, emeği kapitalist üretim düzeni tarafından sömürülen herkesi kapsayacak şekilde tanımlayan Hardt ve Negri, işçi sınıfının elindeki politik gücü, tüm ezilenlere dağıtır.

Hardt ve Negri, çokluk kavramıyla diğer kavramlar arasında yapmış olduğu ayırımı, siyaset felsefesi geleneğinde sıkça yer alan "Bir" ya da "Çok" ayırımından yola çıkar. Yazarlara göre, iyi ve muktedir olarak yönetmesi gereken olarak kurgulanan "Bir" kavramı, organizmacı anlayışla emir veren bir baş tarafından yönetilen bir siyasal beden yaratır (Hardt ve Negri, 2004/2004). Çokluk ise, bedeni olmayan ve kendi hareketine muktedir olan bir canlı et olarak karşımıza çıkar. Böylelikle çokluk, herhangi bir belirlenimden uzak, sürekli oluş halindeki bir canlı toplumsal özne olarak Hardt ve Negri tarafından kavramsallaştırılır.

IV.2.1. Hardt ve Negri 'de Yeni Toplumsal Hareketlerin Eleştirisi

Hardt ve Negri'nin çokluk kavramına biçtiği anahtar rol, salt deneyimlerle gelişen toplumsal muhalefetin 1960'lı yıllardan sonra aldığı yeni biçimlere göndermede bulunması bağlamında yeni toplumsal hareketler literatürü açısından önem taşımaktadır. Burada genel teorik örgüsü içinde Hardt ve Negri'nin yeni toplumsal hareketlerin hem tarihsel dönem olarak 68 Hareketi ile başlayan gelişimine hem de hareketlerin benimsediği yeni eylem repertuarı ve örgütlenme biçimlerine başvurduğu gözlemlenebilmektedir.

Ancak 1980’lerde başlayıp günümüze kadar Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinde görülen toplumsal hareketler, yazarlar tarafından yeni bir mücadeleler dalgası olarak analiz edilir ve yeni toplumsal hareketlerden ayırt edilir.

Yeni toplumsal hareketler, Hardt ve Negri’nin analizinde çokluğun hareketlerine ve demokratik örgütlenmesine olanak tanıyan bir ilk hareketi sağlar. Daha açık bir ifadeyle, 68 Hareketi ile anılan toplumsal mücadele dalgası, çokluğun kendini politik olarak kurmasında örgütlenme bağlamında ilk modeli sunar. Örgütlenme mefhumu, çokluğun demokrasi açısından önemini belirleyen bir özelliktir: “... Bu demokratik eğilimin ilk ipuçlarını; modern direnişlerin, isyanların ve devrimlerin soy kütüğünü incelerken gördüğümüz giderek demokratikleşen örgütlenme biçimlerinde buluruz: Devrimci diktatörlük ve komutanın merkezi biçimlerinden, işbirliğine dayalı ilişkilerle otoriteyi ortadan kaldıran ağ örgütlenmelerine geçiş.” (Hardt ve Negri, 2004/2004: 14). Burada odaklanılması gereken nokta, yazarların bir geçiştten bahsetmesidir: Eski toplumsal hareketlere özgü merkezi ve hiyerarşik örgütlenme modelinden hiyerarşinin reddedildiği bir örgütlenme modeline geçiş. 1960’lardaki gençlik hareketlerinden 1970’lerdeki gerilla mücadelelerine, 1980’lerdeki ve 1990’lardaki karşı-küreselleşme mücadelelere ve kimlik hareketlerine, oldukça geniş bir hareket yelpazesi içinde çokluk bir politik örgütlenme sürecinden geçmiştir.

Bir hareket noktası olarak Hardt ve Negri, 1960 ve 1970’lerdeki hareketleri, Vietnam Savaşı’nın yarattığı katalizör etkisiyle gelişen mücadeleler olarak ele almaktadır. Ayrıca yazarlar, savaşlar ve ekonomik krizlerle beslenen disiplin mekanizmalarının reddini, hareketlerin çıkış noktası olarak yorumlamaktadır. Bir yandan işçiler, kapitalist

piyasanın sömürsünü, genel anlamda çalışmayı reddederken, öğrenciler disiplinin toplumların derinlerine yerleşmesini reddediyordu:

Ret, çeşitli kılıklara bürünüyordu ve binlerce gündelik deneyden çıkıyordu... Fabrika-toplumun öldürücü tekrarlarını reddeden gençlik yeni hareketlilik ve esneklik biçimleri, yeni yaşama tarzları icat ediyordu. Öğrenci hareketleri bilgi ve entelektüel emeğe yüksek bir toplumsal değer verilmesini zorluyordu. Kişisel ilişkilerin politik içeriğini açığa veren ve patrimoniyal disiplini reddeden feminist hareketler, yüksek duygu ya da özen içeren emek gerektiren toplumsal yeniden üretim için zorunlu hizmetler etrafında kümelenen geleneksel olarak kadın işi görülmüş işlerin toplumsal değerini yükseltiyordu. Bütün bu hareketler dizisi ve gelişmekte olan karşı-kültür ortak faaliyet ve iletişimin toplumsal değerine ışık tutmuştur. (Hardt ve Negri, 2000/2001: 288).

Hardt ve Negri'nin 68 Hareketi ile ilgili benimsediği tavır, oldukça nettir. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı olarak nitelenen 68 Hareketi'ne ilişkin "apolitik" ithamına karşın, Hardt ve Negri bu dönemdeki öğrenci, işçi, kadın ve karşı-kültür hareketlerini kesinlikle politik olarak okumaktadır: "...Bu işçi saldırısı, sermayenin ekonomik örgütlenmesinin politik sınır merkezlerini savunmasız bıraktığı ve vurduğu oranda tamamen politiktir; hatta birçok kitle pratikleri, özellikle gençlerinkiler, hiç tartışmasız apolitik görüldüğü zaman bile politiktir."(Hardt ve Negri, 2000/2001: 276).

Esas itibarıyla 68 Hareketi ile gözlemlenebilen ABD merkezli karşı-kültür oluşumu, politik olmaktan uzak gençlik çılgınlıkları olarak görülmüş ve küçümsemiştir. Bu küçümsemenin getirdiği en bariz değerlendirme ise, bu hareketlerin gelişen bilgi toplumunun bir sonucu olarak yeni ve radikal gençlik kültürünün etkisinde olduğudur. Sustam (2009)'a göre ABD'de barış sembollerinin süslediği karavanlarıyla gezen hippiler, modern sanata karşı kuralsızlığı öne çıkaran yeni müziklerin ve sokak çeteleri tarafından temsil edilen rock müziğin, genel olarak serserilere özgü bir alt-kültüre gönderme yaptığını

akla getirse de, bu ögelerin hepsi bütünlüklü bir biçimde entelektüel bir birikimin habercisi olarak okunabilir.

68 Hareketi'nin politik olup olmadığıyla ilgili olarak, 1960'lı yıllarda hareketlerin çıkış noktasında, Paris'te UNESCO genel merkezinde özgür haber dolaşımı şefi olarak bulunan Hıfzı Topuz'un aktardıkları, 68 Hareketi'nin Hardt ve Negri'nin analizinde teşkil ettiği başlangıç noktası olma konumunu daha açık bir şekilde okumayı sağlamaktadır. Topuz, *Paris '68: Bir Devrim Denemesi* isimli çalışmasında Sorbonne Üniversitesi'nin kapısına asılan bir pankarta dikkat çekmektedir. Pankartta şu ifadeler yer alır: “Devrimci bir eylem için.” (Topuz: 2008: 56). Vietnam Savaşı'na duyulan öfkeyi polisler çiçek uzatarak dile getiren ABD'li çiçek çocukların aksine, 68 Hareketi'nin diğer yüzünü oluşturan Fransa öğrenci hareketleri ve işçi grevleri, Topuz'un aktardığı gibi, Marx, Mao ve Lenin pankartlarıyla ve barikatlar arasında cereyan etmiştir (a.g.e.: 46, 56).

Hardt ve Negri'nin 1960'lar ve 1970'lerle ilgili olarak yeni toplumsal hareketler bağlamında ilgilendiği ve hareketlerin örgütlenme yapılarına odaklandığı bir diğer hareket coğrafyası, Latin Amerika deneyimidir. Yeni toplumsal hareketlerin adem-i merkeziyetçi örgütlenme modelini gerilla mücadelesinde deneyimleyen Latin Amerika'daki sosyalist hareketler, gerilla savaşını “kentsel alan”a taşıyarak 1990'lardan sonra gelişecek olan “ağ örgütlenmesi”ne dayanan hareketlere bir yol açmıştır. Ancak gerilla taktiğinin çok merkezliliği, akabinde bu merkezlerin bütünlüklü bir birliğe bağlanmasını gerektirdiği için, demokratik örgütlenme açısından olumsuz sonuçlara yol açar (Hardt ve Negri, 2004/2004).

Yeni toplumsal hareketlerin yarattığı köklü dönüşümü kutlarken Hardt ve Negri, yeni toplumsal hareketler paradigmasını da “ekonomik olan-kültürel olan” (eski paradigmanın temel aldığı Marksist altyapı-üstyapı ayrımı) ayrımı bağlamında eleştirmektedir. Yeni toplumsal hareketler paradigması (hareketler üzerine kafa yoran analizler kastediliyor) eski toplumsal hareketlerin salt altyapı temelinde kurduğu ekonomi-politiğe karşılık, kültürel olanın önemini kavramakta başarılıdır: “ ‘Yeni toplumsal hareketlere’ ilişkin analizler, kendi önemlerini asgariye indiren dar ekonomik bakış açılarına karşı kültürel hareketlerin politik öneminde ısrar etmekle büyük bir hizmet görmüştür.” (Hardt ve Negri, 2000/2001: 289). Yeni toplumsal hareketler paradigmasının eleştirildiği nokta, Hardt ve Negri’nin ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal olanın biyo-politik bileşimine yaptığı vurgudur. Burada yeni toplumsal hareketler teorisyenleri, eleştirdikleri eski paradigmayı olduğu gibi anlayarak ekonomik olanın yeni hareketlerin analizi ile bağına tamamen koparmıştır (a.g.e.: 289).

Yeni toplumsal hareketler paradigması, işçi sınıfının devrimci gücünü yitirdiği varsayımından yola çıkarak toplumsal değişimde yeni bir aktör arayışına çıkar. Bu arayışta, kapitalizmin tüketim toplumunda kompleks bir toplumsal işleyiş ve heterojen kültürel karşılaşmalar ortaya çıkar. Ayrıca Dahrendorf’un da belirttiği gibi, sınıf mücadelesini kurumsallaştırarak işçileri kapitalist topluma birer tüketici olarak eklemleyen sendikalar ve örgütlerle birlikte yeni tüketim toplumunun birer üyesi olarak işçiler ele alınır. Dolayısıyla Marksist ekonomi-politiğin salt altyapısal vurgusu, oluşan bu yeni toplumda değişmeyi açıklama konusunda yetersiz kalır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler teorisyenleri, 68 Hareketi’nde ve işçi eylemlerinde olduğu gibi, kentli çalışan ve refah düzeyi görece olarak yüksek işçileri ve öğrencileri, kaba bir kategorileştirmeyle

entelektüelleri ve tüketim toplumunda bilgi üreten kesimleri yeni toplumda değişimin aktörü olarak analiz eder. Ancak burada teorisyenlerin gözden kaçırdığı husus, Çetinkaya (2008)'nin da vurguladığı gibi, sınıf mefhumudur. Sınıf mefhumunu yalnızca işçilere atfeden dar iktisadi bir görüşü benimseyen yeni toplumsal hareketler, dikkatini tamamen kültürel alana yöneltmiştir. Hardt ve Negri'ye göre ise, toplumsal emek bileşimi içinde işçi sınıfı yok olmamıştır; emek bileşimi içindeki merkezi konumunu ve bunun sonucunda devrimci gücünü yitirmiştir. Yine de Hardt ve Negri, “işçi sınıfı” kavramını sınıfın diğer bileşenlerini dışarıda bıraktığı için eleştirir ve yerine yeni bir küresel sınıf oluşumu olarak çokluğu ikame eder.

IV.2.2. Yeni Mücadele Dalgası: Ağ Örgütlenmesine Dayalı Çokluk Hareketleri

Yeni toplumsal hareketler, dönemsel olarak 1960'lı ve 1970'li yılların çalkantılı toplumsal zemininde ortaya çıkmıştır ve sosyolojik olarak da üretim alanında ve sosyal teoride bir kırılmayı ve kopuşu temsil eder. Dolayısıyla her ne kadar yaklaşık yirmi yıllık bir ardıl dönemde varlığını sürdürdüğü düşünülse de esas itibariyle yeni toplumsal hareketler, kendi tarihsel dönemini yansıtan hareketlerdir.

Hardt ve Negri 'ye göre, 1960'lardaki toplumsal mücadele dalgasından sonra uzunca bir süre yeni bir uluslararası mücadele dalgası olmamıştır. Daha açık bir ifadeyle, şok etkisi yaratan hareketlerin ardından bu etkiyi sürdürmeye çalışan hareketler meydana gelmiş; ancak 1960'lardaki gibi bir şok dalgası yaratmayı başaramamıştır. Hardt ve Negri, mücadele dalgalarının nasıl geliştiğini şöyle anlatır: “Her dalga aslında geleneksel

toplumsal ve siyasal bedenleri yok edip onların yerine yeni ve garip bir şey, bir tür canavar⁹ geçirir.” (Hardt ve Negri, 2004/2004: 232).

Yeni bir mücadele dalgası, Hardt ve Negri (2004)'nin analizinde karşı-küreselleşme hareketlerin eylemleriyle ortaya çıkar. Karşı-küreselleşme hareketi, Çopuroğlu ve Çetin (2010)' in de belirttiği gibi, alternatif-küreselleşme ya da aşağıdan küreselleşme isimleriyle ele alınmakta olup, çok basit bir ifadeyle küreselleşmenin yaratmış olduğu eşitsizlikler, sorunlar ve bu sorunların ortadan kaldırılması, çözülmesi ya da tersine çevrilmesine yönelik olarak ulus aşırı bir mücadele yürüten uluslararası toplumsal hareketler olarak karşımıza çıkar. Daha önce görülmemiş bir biçimde karnavalesk olarak nitelendirilebilecek bir eylem repertuarına sahip olan karşı-küreselleşme hareketi, kendini en belirgin biçimde 1999 Seattle'daki DTÖ eylemlerinde göstermiştir. Bu hareketler, küreselleşme olgusunun kendisine karşı olmamakla birlikte, küreselleşmenin eşitsiz gelişen koşulları ve dünya çapında yarattığı sonuçlara odaklanır. Bu bağlamda 1980 sonrasında ortaya çıkan ve yeni toplumsal hareketlerden farklılaşan bir karakteristiği de gün yüzüne çıkarır: Karşıtlığın yerine alternatife odaklanmak. 68 Hareketi'nin ilk devinimini oluşturduğu yeni toplumsal hareketler, itaatsizlik ve direnme ile kendini göstermektedir. Kadın hareketleri, cinsiyet hareketleri ve diğer kimlik hareketleri, toplumsal düzenlemelerin eşitsiz yönlerine birtakım tadilatların yapılmasını talep ederken, daha güncel hareketler, değiştirmeye çalıştıkları yönlerle uğraşmak yerine

---

⁹ Hardt ve Negri, çokluğun amorf yapısını vurgulamak için canavar metaforuna başvurur. Amorf bir yapıya bürünen ve siyasi yapılar için bir tehlikeyi ifade eden canavar metaforu, imparatorluk yönetiminin yok etmeye çalıştığı bir tehlikedir. Çokluğun saf, biçimlenmemiş potansiyelini “çokluğun eti” olarak kavrayan Hardt ve Negri, giderek ontolojik bir çokluk tanımına ulaşır: “Bir beden teşkil etmeyen bu canlı toplumsal et, kolaylıkla bir canavar gibi görünebilir.” (2004: 211) “Çokluk kavramı, bizi, kendimizi sadece bir canavar olarak kavrayabileceğimiz yeni bir dünyaya girmeye zorlar.” (2004: 213).

doğrudan kendi alternatiflerini kurmaya yönelir. Bu özellik ise, günümüzün güncel hareketlerini farklı kılan en önemli özelliklerden biridir (Castells, 2012/2013).

Hardt ve Negri için alternatif küreselleşme hareketlerinin yarattığı en önemli fark, örgütlenme konusunda karşımıza çıkar. Eski ya da yeni her toplumsal hareketin önünde duran en hayati problem, örgütlenmenin hangi koşullarda ve nasıl gerçekleştirilebileceğidir. Örneğin, yeni toplumsal hareketlere ilişkin A.B.D. merkezli Kaynak Mobilizasyonu Yaklaşımı, hareketlerin başa çıkması gereken en büyük problem olarak başarıya ulaşma yolunda kaynakları seferber edecek örgütlenmelerin varlığını ön plana çıkarır (Işık, 2011). Bu problem, hareketlerin başarıya ulaşmasında ilk sırada yer alan kriterlerden biridir ve Hardt ve Negri bu probleme ampirik bir çözüm getirmiş gibi görünmektedir. Burada Hardt ve Negri'nin çokluk kavramına en somut olarak örgütlenme konusunda yaklaştığı söylenebilir:

Küresel mücadele dalgası, dağınık bir ağ biçiminde geliyor. Her yerel mücadele düğümü, bir istihbarat merkezi ya da odağı olmaksızın bütün diğer düğümlerle iletişim kuruyor. Her mücadele yerel koşullara bağlı ve tekil kalıyor ama aynı zamanda ortak ağın parçası oluyor. Bu örgütlenme biçin, çokluk kavramının en fazla somutlaşmış siyasal örneği. Ortak paydanın küresel yayılımı, ağda yer alanların tekilliğini olumsuzlamıyor. Yeni küresel mücadeleler dalgası çokluğu örgütleyip harekete geçiriyor. (Hardt ve Negri, 2004/2004: 235).

Yeni toplumsal hareketler literatüründe birinci dalga hareketler ve ikinci dalga hareketlerin örgütlenme mantığı, önceki bölümlerde ele alınmış olmakla birlikte, burada Hardt ve Negri'nin üçüncü bir dalga olarak ele aldığı küresel mücadele dalgasının yeniliklerini vurgulamak bakımından eski ve yeni hareketlerin özelliklerine kısaca değinmek gerekmektedir. Eski toplumsal hareketler, ağırlıklı olarak işçi sınıfı mücadelelerinin örgütlenme pratiklerini yansıtmaktadır. Buna göre, hareketin amacına

ulaşması için bir merkez üssü ve alt örgütleri, sıkı ve dikey bir hiyerarşiye dayalı olarak örgütlenir. Marksist gelenek içinde, bu merkezler genellikle parti kavramında doruk noktasına ulaşır. Liderlik kültürü, işçi sınıfı mücadeleleri için parti kadar önem taşıyan bir diğer bileşendir. Böylece hareketlerin tek çatı altında toplanması ve tek sesli ve bir koldan ilerleyen, farklılıkları yok sayan bir bütünlüklü mücadele perspektifi, sınıf kavramı altında hayat bulur.

Yeni toplumsal hareketler, bu durumu tersine çevirir ve hareketi bir arada tutabilecek her türlü yapıştırıcı mekanizmayı bertaraf eder. Durum böyle olunca, hareketlerde ortaya çıkan çokseslilik, alt kümeler halinde çok sayıda farklı kimliğin ve talebin kendi başına hareket etmesi şeklinde gerçekleşir. Dahası, yeni hareketler için örgütlenme sorunundan çok daha önce gelen sorun, farklılıkların deklarasyonu mefhumuna yapılan ısrarcı vurgudur.

Hardt ve Negri'ye göre, ortaya çıkan yeni küresel mücadele dalgası, her iki dalgadaki unsurları kendi bünyesinde barındırır. Çokluğun ağ modeli olarak bu yeni mücadele dalgası, hareketlere katılan farklı özelliklerin birbirini olumsuzlamasını değil; farklarını elimine eden yapılar olmaksızın birlikte hareket etmesini getirir (Hardt ve Negri, 2004/2004).

Daha önceki bölümlerde ele alındığı üzere, çokluğu bir arada tutan şey, ortak paydadır. İnsanların birlikte yaşamasında yaratılan ortak payda, yeni mücadele dalgasının harekete geçirmeye çalıştığı ve çokluğun bir aradalığını ortaya çıkaran “artığı” teşkil eder (Hardt ve Negri, 2004).

Hardt ve Negri (2004)'ye göre yeni mücadeleler, eski muhalefet nosyonlarının kendilerini siyasal organın dilinde kurulan bir tek-tarafli (monolojik) tarihle ele alınmasının tersine, bu monolojik tarihe indirgemelere karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda Hardt ve Negri, yeni mücadelelerin karnavalesk olmak durumunda olduğunu söyler. Burada karnavalesk, karnaval benzetmesinden yola çıkarak yaratıcılığa dayalı, hep yeniyi kurmayı isteyen bir örgütlenme mantığı olarak karşımıza çıkar (a.g.e.: 229).

IV.2.3. Kentsel Mücadelenin Mekâmı Olarak Metropol

Yeni toplumsal hareketler paradigması, 1960'lı yılların konjonktürel zemininde kentliliği ön plana çıkarır ve tüm dünyadaki kentleşme eğiliminin zirve yapmasıyla hareketlerin yeni mekânı olarak kentleri işaret eder. Kent sosyolojisinin ana konularından birini teşkil eden kentleşme olgusu, salt demografik anlamda kırdan kente yönelen nüfus göçünü değil; aynı zamanda toplumsal pratiklerde ve sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ilişkilerde niteliksel bir değişimi ifade eder. Sosyoloji tarihinde cemaat-cemiyet ayrımı bu niteliksel değişmeye ışık tutan ilk sosyolojik zemine karşılık gelmektedir. Sosyolojinin doğuşu ile el ele giden modern kentlerin doğuşu, Ferdinand Tönnies'in cemaat-cemiyet ayrımı ve Emile Durkheim'in toplumsal ilişkilerdeki değişmeyi vurguladığı mekanik-organik dayanışma ayrımı ile Klasik Sosyoloji' nin yanıtlamaya çalıştığı temel sorulardan birini teşkil eder.

Cemaat, sanayi-öncesi toplumun mekânsal bağlamı olarak toplumsal ilişkilerde homojenliği ve sıkı bir mekanik dayanışmayı karşılayan kavram olarak karşımıza çıkar. Cemiyet ise, modern toplumun mekânsal bağlamı olarak karşımıza çıkar ve heterojen karşılaşmalar ile belirlenen toplumsal ilişkilere göndermede bulunur. Cemaatten cemiyete,

başka bir deyişle geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte, insanlar arası ilişkiler birincillikten ikincillığe, kolektiviteden bireyselliğe ve benzerlikten farklılığa doğru evrilirken, insanları bir arada tutan sosyal dayanışma da doğallıktan ya da akrabalıktan yapaylığa doğru evrilir. Kent burada insanları bir arada tutan mekânsal temel olarak karşımıza çıkar.

Kent sosyolojisinin gelişmesiyle kentlere ve kentleşmeye yönelik analizler, modernleşme ile kentleşme arasındaki organik ilişkiye odaklanır. Hüseyin Bal (2006)'a göre, kentleşme, modernleşme sürecinin sonuçları ekseninde anlaşılabilir. Modernleşme süreci ile açıklanan kentleşmenin sosyolojik açıdan önemi ise, kentleşme kavramında yatmaktadır. Kentleşme Okulu olarak da bilinen Chicago Okulu kuramcılarında Louis Wirth, *Urbanism As A Way Of Life*¹⁰ isimli makalesinde yeni bir insan tipolojisi olarak kentli insanın özelliklerini ele alır. Wirth'e göre, kentin karakteristiğini belirleyen kentleşme, toplumsal gündelik pratiklerde katı bir belirlemeyi beraberinde getirir. Kentli insanın davranışları, heterojenlik ekseninde büyük kalabalıkların bir arada yaşamasını organize eden düzenlemeler etrafında cereyan eder (Wirth, 1938).

Küreselleşmenin tüm boyutlarıyla ortaya çıktığı 1980'lerden sonra, kent kavramının yerini, demografik ve morfolojik olarak devasa metropoller almaktadır. Yaşar Hacısalihoğlu, *Küreselleşme Mekânsal Etkileri ve İstanbul* (2000) isimli çalışmasında küreselleşmenin zıt yönde ilerleyen ikili karakteristiğinin mekânsal alan olarak kentlerdeki görünümünü ele alır. Küreselleşme sürecinde bir yandan küresel sermaye akışlarının yoğunlaştığı metropoller, ulus-devletleri aşındırıp çok-uluslu şirketler aracılığıyla küresel

¹⁰ Bkz. Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme. Duru, B. Ve Alkan, A. (der.). *20. Yüzyıl Kenti*. (ss. 77-106). İstanbul: İmge Kitabevi.

eklemlenirken, öte yandan Hacısalihoğlu (2000)'na göre küreselleşme süreciyle çelişen bölgeselleşme eğilimi ortaya çıkar. Kentlerde toplumsal ilişkiler bağlamında yeni yaşam biçimlerinin gelişmesi, aynı zamanda benzerliği ve farklılaşmayı bir arada gözlemlemeye olanak tanır. Burada metropollerin önemi, doğrudan küresel dünyaya eklenmesi ve küresel ekonomik ve politik sistemin komuta merkezlerini oluşturuyor olmasından gelir.

Kentlerin ve metropollerin sosyolojik önemi, bu çalışma bağlamında yeni toplumsal hareketler paradigmasının merkezi unsurlarından biri olmasından kaynaklanır ve bu nedenle yeni toplumsal hareketler, “kentsel toplumsal hareketler” olarak da adlandırılır. Kentsel alanın Hardt ve Negri'nin analizi bağlamında önemi ise, küreselleşen kentlerin farklılıkları bir arada tutabilme gücünden ileri gelmektedir. Hardt ve Negri, metropolü şu ifadelerle tanımlar: “Metropol, biyo-politik üretimin alanıdır: çünkü ortak varoluşun, birlikte yaşayan insanların, kaynakları paylaşmanın, iletişim içinde bulunmanın, metaları ve fikirleri değiş-tokuş etmenin alanıdır.” (2011: 250).

Hardt ve Negri'nin metropolü ele alış tarzı, yeni toplumsal hareketler paradigmasının kentsel alanları salt pozitif terimlerle ele alışından ciddi biçimde farklıdır. Bu farklılığı dile getirmek için başvurulabilecek en zahmetsiz ve açıklayıcı analogik örnek, İmparatorluk nosyonunun kendisidir. Nasıl ki İmparatorluk, bir yandan tüm hayatı kapsayıp onu üretirken öte yandan yeni özgürlük imkanlarına uygun bir ortamı sunuyorsa, metropol de zıt yönlerde ilerleyen ikili bir politik işleve sahiptir. Metropolün pozitif işlevi, çokluğun birlikte yaşaması ile üretilen ortak zenginliğin üretildiği mekânsal bağlamı teşkil etmesidir: “Metropolün kendisi, devasa bir ortak zenginlik deposudur. İşçilerin coğrafi yoğunlaşması, iletişim ve taşımacılık sistemlerinin, diğer endüstrilerin ve kaynakların birbirine yakınlığı ve kentsel uzamın nitelikleri, endüstriyel üretim için zorunlu

unsurlardır.” (Hardt ve Negri, 2009/2011: 161). Bu pozitif işlev, Hardt ve Negri’yi, küreselleşmenin mekânsal etkilerine yöneltir ve İmparatorluk yönetiminin yeni kontrol noktaları olarak metropoller, ulus-üstü kuruluşların ve çok-uluslu şirketlerin günümüz metropollerinde konuşlanması ile oluşan yeni “dünya kentleri” ve “komuta kentleri” olarak karşımıza çıkar.

Metropolün bir diğer pozitif işlevi, tekilliklerin tesadüfi karşılaşmalarının gerçekleştiği mekân olmasından kaynaklanır (Hardt ve Negri, 2009/2011). Ancak yazarlara göre, karşılaşma kavramı “pasif” ve “kendiliğinden”dir:

Fabrika endüstriyel işçi sınıfı için neyse, metropolün de çokluk için aynı şey olabilmesi sadece bir karşılaşma yeri değil, aynı zamanda bir politika ve örgütlenme alanı da olmasına bağlıdır... Metropolün en büyük zenginliği, söz gelimi, insanlar işbirliği halinde yeni bir şey oluşturmak için farklı kapasite ve bilgileriyle iletişime geçtiğinde uygun karşılaşmaların yeni bir ortak varoluş üretimiyle sonuçlanmasıdır. (Hardt ve Negri, 2009/2011: 254).

Metropolün pozitif işlevleri, çokluğun politik örgütlenmesinin nötr toplumsal koşullarını sağlaması bakımından yeni toplumsal hareketler paradigması ile yaklaşırken, esas itibarıyla yeni toplumsal hareketler için de bahsedilen tehlikeler, yani kentsel alanın tüketim toplumunun alış-veriş merkezi olduğu ve bireyselleşme ve yabancılaşmanın genelleşmesini, Hardt ve Negri metropolün negatif işlevleri olarak ele alır:

Günümüzün tüm metropelleri, hiyerarşiler ve ayrımlar aracılığıyla ortak varoluşu yozlaştırdığı ve kurumsallaşmış ırkçılıklar, zengin ve yoksulun birbirinden ayrılması ve diğer birçok dışlama ve boyun eğdirme stratejisi aracılığıyla faydalı karşılaşmaları engellediği için, patolojiktir... Metropol, bir cangıldır ve metropolün sunduğu ortak varoluş ve karşılaşma biçimleri, kaçmamız gerekenleri temsil eder. (Hardt ve Negri, 2009/2011: 256).

Metropolün ikili işlevi, Hardt ve Negri için çokluğun önüne önemli bir görevi koyar: örgütlenme. Çokluğun metropolde gerçekleşen karşılaşmaları örgütlemesi ve metropolün yozlaştırdığı ortak varoluş biçimlerini yok etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Hardt ve Negri, küresel dünya düzeninde ortaya çıkan metropolleştirme eğilimine, çokluğun otonom örgütlenmesi ve yeni bir özgürleşme politikasının olabirliği açısından önem verir: “Çokluğun kendisini evinde hissettiği yer burasıdır.” (Hardt ve Negri, 2009/2011: 259).

IV.2.4. Anti-moderniteden Alter-moderniteye Hardt Ve Negri'nin Eleştirisi

İmparatorluk kavramı ile oldukça somut bir küresel dünya analizine ulaşan Hardt ve Negri, küreselleşmenin yeni dönemde dünya dengelerini nasıl yeniden belirlediğini toplumsal, politik ve kültürel boyutlarda, ayrıntıları titizlikle işlenmiş bir küresel tablo ile açıklar. Çokluk kavramına gelindiğinde ise, neredeyse düşünsel düzeyde kurgulanan bir toplumsal özne figürü karşımıza çıkar. Somuttan soyuta ilerleyen Hardt ve Negri'nin analizi, yeni toplumsal hareketlerin eleştirisi ve yeni mücadele dalgasının ayak seslerini duymasıyla yeniden somuta yaklaşır ve neredeyse tamamen sosyolojik bir vurguyu mümkün kılar. Buraya kadar ele alınan hususlarda yeni toplumsal hareketler paradigmasına pek çok defa yaklaşan Hardt ve Negri, *Ortak Zenginlik* (2011)'te yeni bir modernlik tanımına başvurur ve doğrudan toplumsal hareketlere odaklanarak yeni modernite tanımını 1990'lardaki toplumsal mücadelelere dayanarak tayin eder.

Modernitenin yeni tanımına, yeniden modernite eleştirisiyle ulaşan Hardt ve Negri, modernitenin daha önceki sayfalarda değinilen ikili yapısına geri döner. Buna göre modernite, her zaman moderniteye direnen *anti-modernite* güçlerinin varlığıyla kurulur.

Avrupa modernliği, anti-modernite güçlerini her zaman modernitenin dışında tutar ve “psikotik” bir şekilde modernitenin yalnızca Avrupa’ya ait bir proje olduğu fikrine dayanır. Hardt ve Negri (2011)’ye göre, moderniteyi anlamak için anti-modernite güçlerinin modern tahakküme içkin olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Hardt ve Negri, anti-modernite güçlerinin tanımlanmasında üç karakteristik ortaya koyar. Her ne kadar bu karakteristikler bariz birtakım sorunlu yanlara sahip olsa da, çalışma bağlamında anti-modernite güçleri eski hareketlerin paradoksal bazı özelliklerine de göndermede bulunmaktadır. İlk karakteristik olarak, Hardt ve Negri, anti-modernitenin modern-olmayı modern-olandan korumaya yönelmediğini belirtir. Böylece David F. Aberle’nin kurtarıcı hareketler olarak sınıflandırdığı cemaatçi hareketleri bir kenara bırakır. İkinci olarak anti-modernitenin, moderniteye coğrafi olarak da dışsal olmadığını vurgular. Başka bir deyişle, dünyanın modern ve modern-ol(a)mayan olarak bölünmesi fikrine karşılık olarak anti-modernitenin dünyanın her yerindeki özgürlük mücadelelerinde etkili olduğunu belirtir. Ve son olarak Hardt ve Negri, yöntemsel bağlamda karşılıklılık ilkesinin bir sonucu olarak anti-modernitenin moderniteden önce geldiğini savlar. Böylece modernite, özgürlük mücadelelerinde tepki olarak ortaya çıkan bir rejim olarak karşımıza çıkar.

Anti-moderniteyi bir direniş mücadelesi olarak kavrayan Hardt ve Negri, direnişin özgürleşmeye dönüştürülmesi gerektiğini konusunda ısrarlıdır. Buna göre sadece direniş, çokluğun özgürleşmesini sağlamamaktadır. Köktenci -dini ve milliyetçi hareketlerle kimlik hareketlerinin içine düştüğü durum, bunu en iyi anlatan örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketler, modernitenin içinde hareket eder ve ona direnerek

geri çekilir. Ancak bu, Adorno'nun "Yanlış yaşam doğru yaşanmaz."¹¹ sözüyle vurguladığı total yabancılaşmayı çağrıştırmaması anlamında boş bir çaba olacaktır: "... Hâlbuki bizim, direnişten alternatiflere ilerleyebilmemiz ve özgürlük hareketlerinin nasıl özerklik kazanabileceği ve modernitenin iktidar ilişkilerini nasıl kırabileceğini kavrayabilmemiz gerekiyor." (Hardt ve Negri, 2009/2011: 113). Vurguyu direnişten alternatiflere yönelten Hardt ve Negri, burada yeni bir modernite tanımına yönelir: Alter-modernite. Hardt ve Negri, alter-modernite tanımını karşı-küreselleşme hareketinin benimsediği "alter-küreselleşme" kavramından yola çıkarak yapar (a.g.e., 113).

Alter-modernite, Hardt ve Negri'ye göre mücadelelerin modernitenin karşısında durma ve onu tersine çevirme noktasında içine düştüğü paradoksal durumdan kurtulmayı sağlar: "Alter-modernitenin moderniteyle çapraz bir ilişkisi vardır. Alter-modernite modernitenin hiyerarşileriyle mücadeleye anti-modernite kadar dikkat çeker; ancak direniş kuvvetlerini daha açık bir şekilde *özerk*¹² bir alana doğru kaydırır." (Hardt ve Negri, 2009/2011: 113). Burada söz edilen özerk olma, bütünlüklü ve kapsayıcı bir politik sistemin karşısında reddeden ve direnen bir toplumsal muhalefeti değil; ona alternatifler üretme becerisine sahip bir toplumsal muhalefeti vurgulaması bağlamında öne çıkmaktadır.

Hardt ve Negri'nin imparatorluk ve çokluk tezleri, güncel toplumsal hareketleri açıklama noktasında kavramsal düzeyde yeterince geniş bir bağlam sunmaktadır. Ancak

¹¹ Adorno, T. (2000). *Minima Moralia Sakatlanmış Yaşamdan Yanılsamalar*. (çev. O. Koçak ve A. Doğukan). İstanbul: Metis yayımları.

¹² Çalışma boyunca ele alınan hususlarda Hardt ve Negri, pek çok kez özerk olma ve özerklik kavramlarına başvurur. Güncel *reel politik* tartışmalar içinde sıklıkla kullanılan özerklik kavramı, Hardt ve Negri'nin kullandığı anlamda bir özerklik ile de karıştırılmamalıdır. Yazarlar, burada politik alternatifler üretme noktasında özerklik ile otonomluk kavramlarını özdeş olarak ele alır. Her ne kadar sıklıkla başvuru olsa da bağımsızlık ya da özerklik vurgusu yapan hareketler, Hardt ve Negri'nin analizinde eleştirilmektedir.

yazarların kavramsal setiyle ampirik gerçeklik arasında kurma iddiasında bulunduğu ilişki, sık sık kopma eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla yazarlar, çokluğun politik kuruluşunu yeterince somut hale getirememektedir. Bu bağlamda Hardt ve Negri'nin kavram setinin tüm yönleriyle anlaşılabilmesi açısından buradan itibaren yazarlara yöneltilen eleştirilere yer verilecektir.

Emrah Göker'e göre, Hardt'la birlikte giriştiği analizde Negri, ortaya attığı kavramları somut politik sorunların çözümüne "deva" amacıyla değil, bir ontolojik kurtuluş görüşü geliştirmek amacıyla işe koşturmaktadır. Göker, Negri'nin Marx'ın izinden giderek tarihsel olayların gözlemiyle politik olayları tartışmadığını, bunun yerine "türetmecilik" olarak değerlendirdiği bir tür gösterişçilik sergilediğini iddia etmektedir (Göker, 2005).

Lemke (2011/2013), Hardt ve Negri'nin imparatorluk nosyonunun karşısında konumlandığı çokluk yaklaşımının ontolojik temelleri konusunda eleştiriye sürdürür. Ona göre yazarların kapitalizmin ulaştığı son nokta olarak belirlediği imparatorluk nosyonu, emperyalizmin, kültürel ve toplumsal farklılıkların ortadan kalkmasına yol açtığı için özgürleştirici bir boyutu da içerir. Ancak toplumsal ve kültürel farklılıklarda herhangi bir azalma ortaya çıkmamaktadır. Lemke, burada görülebildiği gibi, Hardt ve Negri'nin küreselleşmenin evrenselleştirici yanının dünya yurttaşlığı bağlamında olumlu etkisini eleştirmektedir. Dünya üzerinde mobil hale gelmenin yalnızca sermaye için değil, aynı zamanda üretici güçler için de bir avantaj yarattığını düşünen Hardt ve Negri, karşı karşıya getirdiği iki çatışan gücün eşit şartlara sahip olmadığından bihaber görünmektedir: "İmparatorluk ile çokluk arasındaki karşıtlık ve aşağıdan gelen üretici ile yaratıcı biyopolitika ve yukarıdan gelen asalak ile vampirimsi biyopolitika arasındaki çatışma

kuramsal bir çıkmaz sokaktır. Yazarlar İmparatorluğun politik inşası sorununun çetrefilliğinin hakkını verememiştir.” (Lemke, 2011/2013: 103).

Hardt ve Negri'nin küreselleşme süreçlerine yapmış olduğu savunucu vurgu, yazarların ulus-devlet eleştirisinin de sorunlu yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Jürgen Elsässer (2009/2013), Hardt ve Negri'nin küreselleşme yaklaşımını eleştirinin merkezine almaktadır. Ona göre Hardt ve Negri, yereli tamamen es geçen bir yaklaşımla, İmparatorluk nosyonunu bir burjuva edasıyla alternatifsiz bir gerçeklik olarak sunmaktadır. Dolayısıyla küreselleşmenin, kapitalist sermayeyi tam anlamıyla dünya yüzeyine sermesi ile birlikte emperyalizmin son erdiği fikri, küresel güç savaşlarına karşı yerel direnişlerin anlamsızlığıyla sonuçlanır. Bu bağlamda Elsässer'e göre, Hardt ve Negri'nin ulusal devleti baş düşman olarak görmesi şaşırtıcı değildir (a.g.e.: 79). Gerçekten de Hardt ve Negri, İmparatorluk nosyonunun dışarı olmayan bir egemenlik biçimi olduğunu savunması bağlamında küreselleşmeyi onaylamaktadır. Ve ulus-devletler, sermayenin biyo-politik genişlemesi karşısında etkisiz kalmaktadır. Elsässer'in eleştirisi bağlamında şunu belirtmek gerekmektedir: Hardt ve Negri'nin ulus-devlete karşı çıkmasının esas nedeni, İmparatorluk düzeninde ulus-devletlerin (daha önce değinildiği gibi) hala temel işlevleri yerine getiriyor olmasından ileri gelmektedir (Hardt ve Negri, 2000/2001). Bu anlamda Hardt ve Negri'nin ulus-devlet eleştirisi, bir meşruiyet sorunu ekseninde anlam kazanmaktadır. Küresel döngü içinde ulus-devletler hala varlık göstermektedir; ancak ulus-devletlerin varlık sebeplerini temelsiz kılıyor gibi görünen meşruiyet krizleri, ulus-devletlerin bir egemenlik birimi olarak iş görmesinin artık geçersiz olduğu yolundaki bir eleştiriyi mümkün kılmaktadır (Karakaş, 2009).

Bu çalışma bağlamında Hardt ve Negri'ye yöneltilen bir başka eleştiri, Çımrın (2009) tarafından dile getirilmektedir. Ona göre yazarlar, yeni mücadelelerin karakteristiklerini betimlemek amacıyla “çokluk hareketleri” kavramsallaştırmasını önerir. Ve çokluk hareketlerini yeni toplumsal hareketlere gönderme yaparak ele alır. Çımrın'a göre, Hardt ve Negri'nin yeni toplumsal hareketlerle eşanlı açıkladığı bu yeni mücadele perspektifi, yeni toplumsal hareketleri değil, yeni bir toplumsal hareket türünü ya da dalgasını ifade etmektedir (Çımrın, 2009). Ancak *Çokluk*'ta Hardt ve Negri, 68 Hareketi ve aynı dönemde gelişen benzer hareketlere gönderme yaparak, bunları modern mücadeleler başlığında değerlendirir. Daha sonrasında gelişen ve olgunlaşmasını 1999 Seattle Dünya Ticaret Örgütü protestolarında tamamlayan hareket dalgasını, yeni mücadele dalgası olarak ele alır ve nitelikse açıdan bu mücadele dalgasının ayırt edici yönlerini ortaya koyar.

V. BÖLÜM: GILLES DELEUZE VE FELİX GUATTARİ: SİYASETİN POST-YAPISALCI KURULUŞU

Çalışmanın bu bölümünde Fransız post-yapısalcı yazarlar Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin birlikte kaleme almış olduğu çalışmalarında kurguladıkları politik-gönderimli felsefe anlayışının yeni dönemde meydana gelen toplumsal hareketlerin anlaşılabilmesi bağlamında ortaya koyduğu yeni kavramsallaştırmalar ele alınacaktır.

Her şeyden önce Deleuze ve Guattari'nin siyaset anlayışının ağırlıklı olarak felsefi olduğunu ve bu düşünsel kurgunun sosyolojik bir analize tabi tutulmasının birtakım sorunları beraberinde getirdiğini hesaba katmak gerekmektedir. 1960'lardan sonra toplumların işleyişinde meydana gelen inanılmaz hızlı değişmelerin, sosyal teoride ve bilhassa reel toplumsal olayların ve olguların analizinde inter-disipliner açıklamaları popüler hale getirdiği bilinen bir gerçektir. Toplumsal hayatın enformatikleşmesi ve sanallaşması, somuttan soyuta doğru bir geçişi zorunlu kılmıştır. En nihayetinde *İnternet*, günümüzde yaşanan akıl almaz toplumsal dönüşümü her yönüyle yansıtan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu siyaset ve toplumsal muhalefet sorunu ekseninde düşünecek olursak, 1950'lerde Eleştirel Okul olarak da bilinen ve Theodor Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin gibi önde gelen yazarlar ile anılan Frankfurt Okulu, medya ve internet ile oluşturulan anonimliğin kültürel ve politik sonuçları konusunda karamsar bir görüntü çizmektedir (Bottomore, 2002/2013). Bir yandan bu karamsar görüntü üzerine kavramsallaştırmalar geliştirilirken, diğer yandan 1960'larla birlikte toplumsal muhalefetin değişen çehresi, yeni muhalefetin tanımlanması üzerine yeni iyimser bazı kavramsallaştırmaları da ortaya çıkarmaktaydı.

Deleuze ve Guattari'nin felsefi yaklaşımı, yeni dönemin kavramsallaştırılması bağlamında iyimser bir içeriğe sahiptir. Yazarların getirmiş olduğu yeni kavramsallaştırmanın bu çalışma açısından önemi, yine yazarların başlangıç noktası olarak seçtikleri tarihsel olaydır. Bülent Diken'in *Anti-Ödipus: Kapitalizm Ve Şizofreni 1* (2014)'in önsözünde yazdıklarından başka, yazarların bu çalışma açısından önemini dile getiren başka bir anlatım olamazdı:

“Deleuze ve Guattari, 68 Mayısın yenilgisini yaşamış yazarlardı. Ve 68-sonrası dünyayı sıklıkla “çölsü” bir döneme benzetmişlerdir: var olan dünyayı değişmez olarak tanımlayan ve başka bir dünyayı vaat eden fikirleri olumsuzlayan karşı-devrimci, olay[sız] bir zaman. Yine de umutsuzluğa kapılmadılar ya da bir nostaljinin peşinde koşmadılar. Bunu yerine, 68 Mayısın yenilgisi ardından bir taze havanın arayışındaki ilk önemli kitaplardan biri olan *Anti-Ödipus*'u kaleme aldılar. “ (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 9 ve kitabın arka kapağındaki tanıtım yazısı).

Deleuze ve Guattari'nin 68 Hareketi ile kurmuş olduğu bağ, tüm felsefi kavramsallaştırmalarına politik yorumların getirilmesine neden olmuştur. Bu nokta, çalışma bağlamında Deleuze ve Guattari'nin düşünce kurgusunun sosyolojik analizinde ortaya çıkacak olan ikinci problemlidir. Deleuze ve Guattari'nin felsefe, edebiyat, sanat ve sinema üzerine yazmış olduğu yazıları yorumlayan ve bunların politik göndermelerini yeni bir teorik perspektif olarak ele alan devasa bir külliyat bulunmaktadır. Bu devasa Deleuze ve Guattari külliyatına karşın Deleuze ve Guattari, yazılarında geliştirdiği kavramsal kurguların oldukça basit bir biçimde “kavramlarla oynamak” olduğu ve bunların bütünlüklü bir felsefe olarak okunmasının bir hata olduğu yönünde ısrar etmektedir. Aynı şekilde Michel Foucault, *Anti-Ödipus*'a yazdığı önsözde, kitabın “umudun olmadığı dağınık ve uzmanlık çağımızda çok ihtiyacımız olan, sonunda her şeyi kapsayan, nihayetinde totalize eden ve güven tazeleyen teoriyi müjdeleyen yeni bir teorik

referans olarak okunmasının bir hata olacağını” söyler. Ona göre Anti-Ödipus, bir sanat olarak okunmalıdır: “Yeni nosyonların ve sürpriz kavramların olağanüstü bolluğu ortasında bir “felsefe” aramamak gerekir: Anti-Ödipus, gösterişli bir Hegel değildir” (Deleuze ve Guattari, 1972/2000: xii).

Gilles Deleuze, *Müzakereler* çalışmasında, geliştirmiş oldukları düşüncelerin pek çok farklı perspektifi bir araya getirdiğini ve bu perspektiflerden esinlendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari'nin düşünceleri, oldukça geniş bir bilgi haznesinden parçalı olarak kurulmuş bir düşünce seti olarak karşımıza çıkar (Deleuze, 1990/2013). Bu inter-disipliner kuruluş, düşüncelerin savrulduğu bağlamların politik göndermelerine ve art-anlamlarına ulaşmayı ve Foucault'un da uyarısına kulak vererek Deleuze ve Guattari'nin düşüncelerini yeni bir büyük anlatı olarak değil; ancak düşünceye ve güncel durumlara, bu çalışma bağlamında toplumsal hareketleri anlama çabasına katkı sağlayabilecek düzlemler kurarak yorumlamaya imkân vermektedir.

V.1. Post-Yapısalcılık: İktidar Ve Direnişin Yeri Sorunu

Post-yapısalcılık, sosyolojik bağlamda toplumsal olay ve olguların faillerinin, onları kuşatan toplumsal örgü içindeki yerini ve hareket kabiliyetini sorgulayan ve birey karşısında toplumsal örgüye öncelik tanıyan yapısalcı analizlerin eleştirisi ve yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkar. Post-yapısalcılığın sosyolojik bir bağlamda burada okunması, post-yapısalcılığın sosyolojiye yaptığı katkıları değil, bilakis post-yapısalcılığın Sadık Erol Er (2012)'in de belirttiği gibi disiplinler arasındaki sınırları zorlayarak disiplinler arası ilişkisini tesis etmesi açısından anlaşılabilir.

Post-yapısalcı analizler, iktidar nosyonunun tarafları arasında kurulan bağı yalnızca politik pratiklerle sınırlı tutmayıp, genelleşmiş bir otorite figürünün tüm toplumsal pratiklerde kendini gösterdiği varsayımından hareket eder. Bu bağlamda tüm sosyolojik olgular, iktidar nosyonunun bir nesnesi haline gelir. Bu durum, Foucault'un kuramsallaştırmış olduğu ve bir önceki bölümde görüşleri ele alınan Hardt ve Negri'nin bir direniş figürü etrafında kurguladığı *biyo-politika* mefhumuna işaret etmektedir. Temel eleştiri noktası olarak yapısalcı analizlerin -bunlara modernizmin kuramsal çerçevesini temsil eden yapısal-işlevselci teoriler ile büyük anlatılar olarak Marksizm ile diğer büyük ideolojiler örnek verilebilir- bilgi görüşünü hedef alan post-yapısalcı analizler, esasen yapısalcılığın temsil ettiği modernizmin politik kapsamına yönelir. Todd May (1994/2000)'a göre post-yapısalcılık, odağını bireylere ve tekil öznelere yöneltmekle birlikte, mikro analizlerde saklı duran bir "siyasal müdahale vizyonu" sunmaktadır. Bu çalışma bağlamında post-yapısalcı analizler, May'in işaret ettiği bu müdahale/mücadele noktasında önem taşımaktadır.

Fransız post-yapısalcı Michel Foucault, bireyin nesneleştirilmesinin izini sürdüğü çalışmalarında, post-yapısalcılığın önemli argümanlarını sunar¹³. Burada Foucault, hem post-yapısalcılığın sosyolojik kodlarını ortaya koyması hem de Deleuze ve Guattari'nin önemli bir referans noktası olması bağlamında hayati bir öneme sahiptir. Ortaçağ Hristiyan geleneğinin politik kurgusu olan pastoral iktidarın izini modern döneme kadar süren Foucault (2000), 18. yüzyılda nesneleştirme pratiklerinde yaşanan değişime

¹³ Foucault'un çalışmaları, ağırlıklı olarak iktidarın soy kütüğü temasını ihtiva eder. Ancak iktidar, Foucault'un temel meselesi değildir. Foucault, *Özne Ve İktidar* 'da şöyle yazar: "...Hedefim, iktidar fenomenini analiz etmek olmadığı gibi, böyle bir analizin temellerini atmak da değildi. Tam tersine amacın insanların, bizim kültürümüzde, özneye dönüştürme kiplerinin bir tarihini oluşturmaktır... Yani, benim araştırmalarımın genel teması iktidar değil, öznedir." (Foucault, 1994/2000: 57-58).

vurgu yapar ve eleştirinin yönünü Aydınlanma ve Kartezyen düşünceye çevirir. Rasyonel aklın modern Batılı toplumun anahtar kavramlarından biri olarak kurgulanması, iktidar analizi için yeni bir döneme işaret eder.

Saul Newman (2001/2014)'a göre, Foucault'un post-yapısalcı biyo-iktidar analizi, iktidar nosyonunu toplumun belirli bir noktasından iş gören devlet aygıtına değil, toplumsal alanın tüm katmanlarında bilfiil işlev gören söylem kümelerine atfederek, iktidarı yersizyurtsuzlaştırır. Bunun yanı sıra iktidarın yalnızca özgür özneler üzerinde uygulanabileceğini vurgulayarak, otoritenin yönetilenlerin rızasına ve arzusuna dayandığını belirtir. Bu noktadan itibaren iktidar şebekelerinin kırılması ve özgürleşme, kaçınılmaz olarak iktidara içkin olmak durumundadır. Dolayısıyla Foucault için, iktidarın bir dışarısının olabilirliliği sorunu, ucu açık bırakılmıştır. Foucault, direniş sorununu ucu açık bıraktığı için eleştirilse de Newman, onun direniş sorununu göz ardı ettiğini değil, daha görünür kıldığını iddia eder:

Bu, muhtemelen Foucault' ya en çok zarar veren eleştiridir. Foucault bu eleştiriye yanıtlayabilir fakat bunu kendi iktidar ve direniş nosyonlarındaki belirli tutarsızlıkları açığa çıkarmaksızın yapamaz. Ne var ki bu tutarsızlıklar, onun çalışmalarındaki merkezi bir çelişkinin varlığına işaret etmez. Tersine, Foucault'un, direniş sorununu daha fazla tartışmaya açık bırakma çabasını ortaya çıkarırlar. (Newman, 2001/2014: 160).

Foucault'un direniş sorununa açtığı parantez, Hardt ve Negri'nin dikkatinden kaçmaz ve *İmparatorluk*'ta direniş sorunu, Foucault'a yöneltilen eleştirileri temellendirir. Onlara göre, Foucault'un kavrayamadığı toplumsal güçlerin üretimi sorunu, Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarında daha iyi bir post-yapısalcı biyo-iktidar analizi olarak karşımıza çıkar. Aynı şekilde Newman (2001/2014)'a göre Deleuze ve Guattari, Foucault'un ucunu

açık bıraktığı direniş sorununu devralır ve iktidarın dışarısında bir direniş mefhumunu mümkün kılmaya çalışır.

V.2. Ağaç-biçimli Düşünce: Dikey Felsefenin Hiyerarşik Kuruluşu

Felsefeyi “salt kavramlar aracılığıyla edinilen bilgi” olarak kavrayan Deleuze ve Guattari’ye göre, kavramlar yaratmak ve bu kavramların içinde sonsuz defa tekrarlandığı bir düzlemi çizmek, felsefenin işidir. Felsefe, bir kavram yaratma eylemi olarak her zaman yeni tekil kavramlar yaratmalıdır. Eski felsefelerin kavramları ile edinilen bilgi, felsefenin içine düştüğü sonsuzluğunu açıklar (Deleuze ve Guattari, 1991/2013). Dolayısıyla Deleuze ve Guattari, konstruktivizm süreci olarak gördükleri kavram yaratma eylemi olarak felsefeyi, eski felsefeleri kavramlarla düşünen aşkın düşünceden ayırt eder ve onun üzerine pratik bir felsefe inşa eder.

Deleuze ve Guattari, yeni bir düşünme biçimine yönelik arayışlarında ilk olarak klasik ve modern felsefenin izlediği düşünme biçimini yapı söküme uğratarak işe başlarlar. Onlara göre modern felsefenin köklerinden günümüze kadar izlediği yol, sınıflamalar ve hiyerarşilerle kaplı dikey düşünme biçimidir. Bu düşünme biçimi, basitçe (aksi takdirde felsefe tarihinde Pythagoras’a kadar uzanan mantıksal ve matematiksel soruşturmalara bakmak gerekecektir) kavramları ve olguları tümevarımsal ve tündengimsel olarak inceler ve üst başlıklara ulaşır. Bundan çok daha önemli olanı ise, sürekli genele ulaşma isteği ve böylece daha kadim olanı, daha aşkın olanı olumlamaya yönelen bir mantıksal kaide esprisine sahip olan bu hegemonik düşünce biçimini Deleuze ve Guattari, “ağaç-biçimli düşünce” olarak adlandırır. Botanik bir metaforla ağacın köklerinden gövdesine, dallarına ve son olarak yapraklarına kadar giden ve kök ve

gövdenin tekliği, yaprakların ise çokluğu olarak tek yönlü bir akış Deleuze ve Guattari'ye göre, felsefeye ve dahası politikaya hakim olan bir aşkınlık görüşünü gözler önüne serer (Sutton ve Martin-Jones, 2008/2014).

Deleuze'un kendi düşüncesinde sıklıkla karşı çıktığı tek-yönlü ilişki akışları, özne-nesne ayrımı ile temellendirilebilen bir tahakküm mantığını doğurur. Bu, kimi zaman devlet iken, kimi zaman aile, kimi zaman da Ödipus olarak karşımıza çıkar. İşte Deleuze ve Guattari'nin yıkmaya çalıştığı şey, modern Batı toplumlarındaki konformizmin düşünsel olarak miras aldığı bu ikili, tek-yönlü, statik tahakküm düşüncesidir. Her ne kadar Küçükkalp (2009), onu post-modern olarak tanımlayan literatürün aksine Deleuze 'un anti-metafizikçi bir düşünür olmadığını vurgulasa da, en nihayetinde tekillikleri ve farklılıkları bir araya toplatıp homojenize eden ve giderek tek bir hakikat fikrine ulaşan Batılı etik anlayışını yok etme noktasında Deleuze, Nietzsche'nin sesine kulak verir (Hardt, 1993/2012).

Cevizci (2005)' ye göre, Deleuze'un dikey felsefeye yönelttiği eleştirilerden Hegelci ve Marksist diyalektik de nasibini alır. Hegelci ve Marksist diyalektik, senteze yol açan tez ve antitez düşüncesinin, birbirini olumsuzlayan bir karşıtlık ilişkisini barındırması bağlamında dikey düşüncenin bir devamı gibidir. Nihayetinde söz konusu diyalektik, her ne kadar dinamik bir tarih anlayışına dayansa da gerçekliği açıklama biçimi noktasında karşıtların kendi içindeki homojen özdeşliğini esas alır. Dolayısıyla ortaya çıkan sentez, kaçınılmaz olarak ilişkiler akışını durduran ve bir sona işaret eden –Hegelci ulus-devlet ya da Marksist sınıfsız toplum- bir gerçeklik görüşünü gözler önüne serer. Bu anlamda Eugene W. Holland'a göre Marksist diyalektik, Hegelci idealizmi belirli açılardan yeniden üretmiştir:

... -Marx'ın (kendi tarih felsefesinin hepsi olmasa da) bir kısmını içeren- "Marksist tarih felsefesi olarak kabul edilen şeyin çoğu, Hegelci idealizmi yalnızca her şeye rağmen aşkınsal öznelciliği ve teleolojizmi koruyan bir "materyalizme" dönüştürür ya da ters-çevirir: Tarihsel sınıf çatışması diyalektiğinde, sınıflar aşkınsal öznel olarak hareket ederler; zorunlu yasalara göre bu, tarihin sonunda kapitalizmin çöküşüyle sınıfsız bir toplum üretecektir. (Holland, 1999/2013: 203).

Marksizmin Hegelciliğini bütünüyle reddeden Deleuze ve Guattari, yine de kapitalizmin ve üretici güçlerin evrensel tarihin seyrini belirlemesi noktasında Marksist bir tarihselciliğe sahiptir (Deleuze, 1990/2013). Bu bağlamda Henri Lefebvre, Marx'ın "donmuş Hegelci sisteme ve bu sistemin siyasal sonuçlarına karşı Hegelciliğin içeriğini (sivil toplumu, "gereksinimler sistemini", ve toplumsal ilişkileri ele alan somut teoriyi) geliştirmeye koyulduğunu" yazar ve Marx'ın Hegelci düşünceden "yeni bir şey yaptığını" vurgular (1940/2006: 38). Ancak Marksizmin Hegelci idealizminden artakalan teleolojizm ve aşkınsallıktan kurtulmak adına, Deleuze ve Guattari, Baruch Spinoza'nın içkinlik görüşünden yararlanır (Goodchild, 1996/2005)¹⁴.

Deleuze ve Guattari, toplumsal alanın analizini, Freud'un Ödipus kompleksi yaklaşımının eleştirisine dayandırır. Buna göre Freudçu psikanaliz, bilinçdışı güdülerin bastırılmasıyla ortaya çıkan sorunları, bireyin çocukluğunda, aile yaşantısında ortaya çıkan travmaya indirgeyerek kökene ulaşmaya çalışır. Deleuze ve Guattari'ye göre, psikanaliz Ödipus kompleksi ile duyulan eksikliği, tüm toplumsal ilişkilerin baba-anne özlemine indirgenmesi yoluyla, arzunun bir eksiklik olarak görülmesini sağlamış, böylelikle her şey

---

¹⁴ Doğa yasasından farklı ve ondan üstün olan bir insan yasasının bulunamayacağı fikrinden yola çıkan Spinoza, her türlü teleolojiden ve aşkınsallıktan kaçınan bir içkin ontoloji geliştirir. Spinoza'nın Etika'da işlediği bu insan görüşü, başta önceki bölümde görüşleri tartışılan Hardt ve Negri'nin politik ontolojisi olmak üzere postmodern ve postyapısalcı siyaset felsefelerine esin kaynağı olmuştur. Bkz. Zelyüt, S. (2010). *Spinoza*. İstanbul: Dost Kitabevi.

aileden kopuş ve otoriteye bağlanma olarak sorunsallaştırılmıştır. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari'ye göre, Freudçu psikanaliz de ağaç-biçimli düşüncenin modern dönemdeki devamcısıdır (Cevizci, 2005).

V.2.1. Arzu Ve Ödipal Bastırma: Modern Tahakkümün Yeri

Deleuze ve Guattari Müzakereler 'de, kapitalizmin ve gelişimlerinin analizine odaklanmayan bir siyaset felsefesine inanmadıklarını belirtmektedir (Deleuze, 1990/2013). Dolayısıyla kendi çalışmalarında ortaya koydukları kavram setinin, kaçınılmaz olarak kapitalizmin ve onun toplumsal üretim süreçlerine odaklanması hiç de şaşırtıcı değildir. Kapitalist Batılı toplumda modern bireyin içine düştüğü bastırılmış durumu ve faşizmlerin yükselişini, insanların makinelere dönüşmesi olarak anlayan Deleuze ve Guattari, kapitalizmden önce zorbalığa dayanan itaat etme pratikleriyle işleyen toplumsal bastırmanın, kapitalist denetim toplumunun yükselişi ile birlikte insanların bilinçdışı süreçlerine nüfuz eden söylem kümeleri ve kodlamalar (psikanalizin yeniliği burada yatar) yoluyla insanların kendilerini bastırmasına yol açan pratikleri ortaya çıkarmaya çalışır (Deleuze ve Guattari, 1973/2014).

Deleuze ve Guattari'nin düşüncesinde arzu (Desire) kavramı, toplumsal üretimin kilit noktası olarak karşımıza çıkar. İnsanlar, toplumun arzulama makineleri olarak işlevde bulunurlar: "Çeşitli aygıtları ve düzenleriyle toplumsal makinelerin daimi işleyişi kendisini kuran özneleri ve nesnelereyle birlikte bir dünyayı üretir." (Hardt & Negri: 2001: 53). Deleuze ve Guattari'ye göre, psikanalizde id olarak adlandırılması büyük bir talihsizlik olan arzu, bireyin yaşam enerjisini sağlayan ve toplumsal alanın bütünü

organize eden bilinçdışı libidinal itkileri ifade eder¹⁵. Arzu, insanın şeyleri sürekli olarak yaratmasının altında yatan itici güç olması bağlamında devrimcidir, özgür bir içeriğe sahiptir:

Gerçekte toplumsal üretim, yalnızca belirli koşullar altındaki arzulama-üretimidir. Toplumsal sahanın (ki arzunun tarihsel olarak belirlenmiş nesnesi odur) aracısız bir şekilde arzu tarafından kat edildiğini ve libidonun herhangi bir vasıtaya veya yüceltmeye, herhangi bir psikik müdahaleye, herhangi bir dönüşme ihtiyaç duymadan üretici güçlere ve üretim ilişkilerine yatırım yaptığını söylüyoruz. Başka bir şey değil, ama sadece arzu ve toplumsallık vardır. Toplumsal yeniden-üretim en bastırıcı ve en ölümcül biçimleri dahi, böylesi bir üretimin, analiz etmemiz gereken çeşitli koşullar altında verdiği netice olan bir organizasyon dâhilinde arzu tarafından üretilirler. (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 51).

Arzu, tüm toplumsallığı üretmesi bağlamında her zaman bir çeşitliliğin peşinde koşar. “Arzulama-üretimini izah edebilmek için geçerli olarak, hem Bir[in] hem de çok[un] ötesine, Bir ile çok[un] birbirlerini tasdik eden ilişkisinin ötesine geçebilecek bir kategori olarak sadece çokluk kategorisi kullanılabilir: arzulama-üretimini salt çokluktur, yani herhangi bir birliğe indirgenemeyecek bir olumlamadır.” (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 67-68).

Deleuze ve Guattari, bütün bir toplumsallığı tek başına üreten arzunun bu devrimci içeriğine rağmen, modern insanın gönüllü kulluğunun nedenlerini soruşturur. Onlara göre insanların kendilerini çevreleyen ve kısıtlayan otoriteye karşı nasıl olup da isyan etmediklerine dair meşhur özgürlük problemini, insanların otoriteyi arzulamalarından yola çıkarak ele almak gerekmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki paragrafta da görüldüğü

¹⁵ Arzu, pek çok Deleuze okumasında görülebileceği gibi, Deleuze ‘daki Nietzscheci yanı açığa vurur. Bu anlamda arzu Nietzsche’nin güç istenci kavramına denk düşmektedir: “Kendi içine bir şey isteyen gücün öznel ve içsel tanımı, Nietzscheci erk istenci’nin dengi.”Bkz. Colson (2011: 24). Benzer bir okuma için bkz. Hardt (2012:) ve Goodchild (1996/2005).

üzere, Deleuze ve Guattari için arzunun devrimciliği, yalnızca otorite-dışı bir bağlamı yaratmaya yönelmesi değil, her durumda farklı ve yeni olanı yaratmaya yönelmesi bağlamında anlaşılabilir. Buradan hareketle arzu, kendi bastırılmasını da arzulayabilir. Deleuze ve Guattari'den çok daha önceleri, Etienne de la Boetie, Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev'inde "Kendi kendini kulluklaştıran, kendi boğazını kesen halk, özgürlük ve kulluk seçeneği karşısında bağımsızlığını terk edip boyunduruğu kabul etmiş ve bu kötü duruma razı olmak şöyle dursun, onu arzulamıştır." diyerek, otoritenin mevcudiyetini, onu arzulayan bir halkın bulunması ile açıklar (2011: 23).

Arzunun, gerek kendisine gerekse toplumsal üretime yönelmesi, toplumsal yeniden-üretim için başat tehlikeyi teşkil eder. Dolayısıyla sınırsız arzu akışlarının topluştırılması ve ehlileştirilmesi gerekmektedir. İlkel bastırma makinesi, arzunun engellenmesi yoluyla işlerken, kapitalist makine arzunun kullanılması ve ödipalleştirilmesi yoluyla kullanılır. Deleuze ve Guattari'nin tüm yapıtlarında arzunun serbestçe dolaşımı, Todd May (1994/2000)'in açıkça tespit ettiği gibi yaşamı-onaylayanlar ve yaşamı-yadsıyanlar ayrımında işe koşulduğu üzere, toplumsal bastırma ile karşılanır. Arzunun bastırılmaz enerjisinin karşısında arzulayan makinelerin (insanların) uysallaştırılması, sağaltılması (ya da doğrudan yazarların söyleyişiyle hadım-edilmesi) amacını güden toplumsal yeniden-üretim mekanizmalarının yerleştirilmesi gerekmektedir:

Arzunun güçlerini yenmek, onları itaat etmeye sevk etmek ve bilinçdışında esasen etkin, saldırgan, sanatsal, üretken ve muzaffer olanın yerine, her yere baba-anne türünden tepkileri geçirmek için, gerçekte çok güçlü kuvvetler gerekir. İşte gördüğümüz üzere bu anlamda, Ödipus bir tatbik etme, aileye yetkilendirilmiş bir eyleyicidir. Çocuğun kendisini bir aç olarak yaşayıp deneyimlemesi, tatbik etme ile bile olsa zordur ve güçlük doludur. (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 183).

Deleuze ve Guattari (2014)'de arzulama makineleri, ilişkilendirme ilkesine göre çalışan ikili makinelerdir. Dolayısıyla faaliyet göstermeleri, bilinçdışının üç sentezine göre gerçekleşir: Üretimin bağlayıcı sentezi, kaydetmenin ayırıcı sentezi ve birleştirici tüketim-tamamlama sentezi. Arzu, durmaksızın kesintisiz akımları ve doğası gereği parçalı ve parçalanmış olan kısmi nesnelere birbirine ekler. Bu bağlamda arzu her şeyi bir başka şeye yamadığı için arzulama-üretimi, üretimin üretimidir (a.g.e.: 19). Arzulama-makineleri, bizleri organizmalar haline getirirken, bedenlerimiz organize olmaktan kaçınır: organsız beden (socius). Organsız beden üretim-karşıtlığına işaret eder. Bu bağlamda arzulama üretimi ile organsız beden arasında bir çatışma vardır. Arzulama-üretiminin organsız bedeninin durağanlığı, katılığı ve homojenliği tarafından “geri-tepilişi”, bastırmanın ilk biçimini oluşturur. Burada Deleuze ve Guattari, beden kavramını, bilinçdışının, yani insanın yaratan arzusunun sonsuz yenilenmelerine ve üretimlerine karşı, olduğu yerde kaskatı duran bedeninin kadimliğine yaslanır ve onu ölüm içgüdüleriyle eşleştirir (a.g.e.: 22).

Ama eğer organsız bedeninin kesintiye uğratılmamış bir süreçte sonradan edineceği kuvvetler hakkında bir fikir sahibi olmak istiyorsak, arzulama-üretimi ile toplumsal üretim arasındaki bir paralellik de hesaba katmalıyız... [Bu paralellik] gösterdiği sadece, arzulama-üretimi biçimleri gibi toplumsal üretim biçimlerinin de, üretken-olmayan sebepsiz bir durağanlığı, sürece eklenmiş üretim-karşıtı bir öğeyi, socius olarak tanımlanan eksiksiz bir organsız bedeni ima ettiği. Yeryüzünün veya despotun veya sermayenin bedeni olabilir bu. Marx'ın dikkat çektiği de odur: emek ürünü değildir, ama onun doğal ya da kutsal varsayımı olarak belirmektedir. (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 24-25).

Deleuze ve Guattari, toplumun üretimlerin kendisi üzerinde gerçekleştiğini; ancak kendisi üzerinde olmasına rağmen, sanki kendisi sayesinde gerçekleşiyor gibi göstermek için üretim sürecini kaydettiğini ama bu kaydetmenin istedik yönde gelişmediğini belirtir. Bu noktada toplumun, organsız bedeninin ya da socius'un, daha da önemlisi sermayenin kendini yeniden-üretebilmesi için, sınırsız arzu üretimlerinin (kollektif

üretkenliğin) kendini efsunlu hale getirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla burada: “Kaydetmenin ayırıcı sentezi, üretimin bağlayıcı sentezleriyle örtüşmek için çıkagelir. Üretim süreci olarak süreç, kayıt tutma yöntemi olarak yönteme doğru genişler.” (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 28). Kaydetme de doğrudan üretim süreciyle kol kola gittiği için, kaydetme üretiminin kendisi, üretimin üretimiyle üretilir. Böylece kaydetmenin yerini de tamamlama ya da tüketim sentiz alır. Deleuze ve Guattari için, öyle anlaşılıyor ki, insanların sınırsız yaratıcılığını ortaya koydukları bir düzlem olarak toplumsal alan, onların bu sınırsız yaratma enerjilerini, kendi varlığını sürekli hale getirmek için kendine mal eder. Çok basit bir benzetmeyle, psikanalizde çocuğun annesi yoluyla dünyaya bağlanması gibi, birey de toplumun yüce birleştirici gücü aracılığıyla dünyada var olmaktadır.

V.2.2. Kapitalizm ve Kapma Aygıtı Olarak Devlet

Deleuze ve Guattari, arzunun bastırılışını, bilinçdışı sentezlere tatbik edilen Ödipus ile açıkladıktan sonra, onun kapitalist üretim tarzının arzulama-üretimi olduğunu göstermek ister. Bunu yapabilmeyenin en iyi yolu ise, Ödipus ’un kapitalizmden önceki üretim tarzlarında nasıl işlediğine bakmaktan geçmektedir. Holland (1999/2013) ‘ın da ifade ettiği üzere, Deleuze ve Guattari’nin Ödipus ’un üretim tarzlarındaki işleyişini ele aldığı bu inceleme, tarihsel değil fakat soykütüksel bir inceleme olarak karşımıza çıkar. Doğrudan Foucault’a ve oradan da Nietzsche’ye gönderme yapan soykütük kavramı, toplumsal bastırmanın birikimli bir biçimde değil, kesintilerle ve bölünmelerle evrimleştiği fikrine dayanır (Goodchild, 1996/2005). Dolayısıyla burada, iktidarın, bastırmanın ya da Ödipus ’un kendini mükemmelleştirerek değil, bozarak ve eklemleyerek değiştiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda, Deleuze ve Guattari için evrensel tarih, Marx’ın ortaya koyduğu gibi geriye dönük, tesadüfi, tekil, ironik ve eleştireldir:

Çünkü akımların kodlamadan kaçması, yine de kapitalist socius olarak belirlenebilen yeni bir makineyi tesis etmek amacıyla kaçması için büyük rastlantılar ve başka bir yerde, daha önce meydana gelebilecek, ya da hiç meydana gelmemiş olabilecek inanılmaz karşılaşmalar zorunludur: öyle ki bu, kendisini yine de de kod çözümünün ki oldukça farklı biçiminde sunan (özelleştirme ile ve soyutlama ile) özle mülkiyet ile meta üretimi arasındaki karşılaşmadır. Ya da özel mülkiyetin bakış açısından, kapitalistlere ait olan dönüştürülebilir zenginlik akımları ve emek güçlerinden başka bir şeye sahip olmayan bir işçiler akımı arasındaki karşılaşma. (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 206).

Deleuze ve Guattari'nin soykütük çalışmasını anlayabilmek için Foucault'un soykütük çalışmasına bir kılavuz olarak bakmak gerekmektedir. Foucault, iktidarın soykütüğünü çıkarırken, onun nesneleştirme pratiklerinin gelişimini disiplinden gözetime doğru takip etmektedir. Yeri yurdu belli olan modern-öncesi toplumda iktidarın ve direnişin yerini belirleyen şey, egemen olanın ve "avam" tebaa ya da modern anlamda yönetilenlerin, birbirlerinin eylemlerine göstermiş olduğu tepkidir. Bu bağlamda bastırmanın gerçekleştiği yer, doğrudan disiplinden geçer. Ancak modernlikle birlikte disiplinin ve cezanın yerini kurallar alır. Dolayısıyla artık basıncın geldiği yer, bir iktidar merkezi değil, bireylerin eylemlerinin soyut inşasına dayanan bilimin ve hukukun bilgisidir (Foucault, 1994/2000). En kuvvetli bastırma noktası ise, bireylerin cinselliğinin kendisidir. Dolayısıyla bastırma ve iktidar, Foucault tarafından yersizyurtsuzlaştırılır (Newman, 2001/2014). Bu noktadan sonra, iktidarın yeri yoktur: O, her yeredir, ama hiçbir yeredir.

Foucault'un izinden giden ancak yeni bir patika açan Deleuze ve Guattari, ilkel, despotik ve kapitalist olmak üzere üç toplumsal üretim tarzını ve bu üç toplumsal üretim tarzında organsız bedeninin anti-üretim biçimlerini ele alarak, kapitalist tarzın diğer bastırma tarzlarından üstün yanlarını ortaya serer. İlkel makinenin eksiksiz bedeni, yeryüzüdür. "Yeryüzü, arzu ve üretimin ilkel, yabanıl birliğidir." (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 207). Üretimin üzerinde gerçekleştiği toprağın işlenebilir ve bölünebilir

yapısının aksine, (özellikle avcı topluluklar için) yeryüzü, üretimin ve ilişkilerin kaydının tutulduğu, dolayısıyla üretimin nedeni olarak beliren organsız bedendir. “Dolayısıyla yerliyurtlu makine, sociusun ilk biçimi, ilkel kayıt makinesi, toplumsal bir sahayı kaplayan megamakinedir.” (a.g.e.: 207). İlkel makine, üretimi bölünemez bir yeryurt olan yeryüzü üzerine, toplumsal farklılaşmanın olmadığı aynı kayıt yüzeyine kaydeder. “İşte tam olarak bu anlamda, ilkel yabancı socius, gerçekten de tek yeryurtlu makinedir. “ (a.g.e. 214). İlkel toplumsal makinede anti-üretim, ittifak ve akrabalık ilişkilerinin saptırılması yoluyla işler. “Hısmılık, yönetsel ve hiyerarşiktir, ama ittifak politik ve ekonomiktir ve hiyerarşi ile kaynaşmadığı ve ondan türetilmediği sürece gücü ve yönetim ile kaynaşmadığı sürece ekonomiyi ifade eder.” (a.g.e.: 217). Burada anti-üretim ilişkileri, topluluğun ya da kabilenin değişim değeri olarak yüksek önem verdiği metaların (kod artı-değeri) görelî birikimi yoluyla işler. Bunun yanı sıra kula, potlaç gibi mübadele pratikleri yoluyla birikimin önüne geçilmesi ve iktidarın dağıtılmasını sağlar (Holland, 1999/2013).

Deleuze ve Guattari 'ye göre ilkel toplumlar, acıyı ve ölümü kodlayarak her şeyi öngörmüştür. Bu yüzden üretim ve temsili kısıtlayarak bastırmanın, Ödipus 'un en zayıf şekliyle kalmasını sağlamıştır. Despotun, barbar socius 'un ya da devletin kurucularının gelişi, ilkel makinenin zayıf tuttuğu Ödipus'u serbest bırakır (Deleuze ve Guattari, 1973/2014). Barbar despotik makine, ilkel yeryurtlu makinenin kalıntıları üzerinde doğar, onun ittifak ve hısmılık ilişkileriyle mücadele eder. İlkel makinenin aksine, despotik makine, tanrı ile dolaysız ittifak kurarak halkın kendisini izlemesi gerektiğini dayatır. Despotik makine, imparatorlukların doğuşunu kutlar (a.g.e.: 281-282). Burada halkın bölünmesi, yönetim mekanizmalarıyla yeryüzünün kendisine uzandığı için, yeryüzünün birliği, devletin aşkın birliğine izin veren organsız beden, yeryüzününki değil

Despotun bedeni haline gelir (a.g.e.: 214, 284). Devletin barbar despotik makine olarak ortaya çıkması, ilkel arzu kodlarını üst-kodlaması ve bunları kapması bağlamında devletin bir kapma aygıtı olarak işlevine denk düşer.

Deleuze ve Guattari (2014)'ye göre, ilkel ve despotik makinede, toplumsal ekonomik yeniden-üretim hiçbir zaman insan yeniden-üretiminden bağımsız değildir. Bu iki makinede yeniden-üretim süreci doğrudan doğruya ekonomik değildir. Soydaşlık ilişkileri içinde ailenin üretici ve üretici-olmayan ögeleri, toplumsal yeniden-üretim için bir stratejidir (Kabileler arasındaki evliliklerde olduğu gibi). Kapitalist makinenin ortaya çıkışı her şeyi değiştirir. Kendinden önceki toplumsal üretim tarzlarından farklı olarak kapitalizm, kodu çözülmüş akımlar üzerine, içsel kodlar yerine para biçimindeki bir soyut nicelikler aksiyomatiğini geçiren tek toplumsal makinedir:

Kapitalizm o halde arzu akımlarını serbest bırakır ama kendi sınırını ve çözünme olasılığını tanımlayan toplumsal koşullar altında; dolayısıyla hiddetli tüm kuvvetiyle, onu bu sınıra doğru süren harekete durmaksızın karşı koyar. Kapitalizmin sınırındaki yersizyurtsuzlaşmış socius, organsız bedene yol verir, kodu çözülmüş akımlar kendilerini arzulama-üretimine fırlatır. (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 205).

Arzunun ödipalleştirilmesi ve bireylerin öznelleştirilmesi, Deleuze ve Guattari'nin düşüncesinde, yukarıdaki satırlarda değinildiği gibi, arzunun kodlanması ve birleştirici-ayırıcı sentezlerin aracılığıyla gerçekleştirilir. Arzunun kodlanması sırasında sermaye kendini sınırlardan sıyrırken, yan aygıtları olan bürokrasi ve devlet aygıtları, büyüklü-küçüklü tahakkümlere sebep olur: "Kapitalist makine, artı-değer çekip çıkartmak için akımları ne kadar yersizyurtsuzlaştırır, onların kodlarını çözer ve onları aksiyomlaştırır, yan aygıtları olan bürokrasi ve baskı, artı-değerden çok daha geniş bir payı soğurarak onları bütün gücüyle yeniden-yerliyurtlaştırır." (Deleuze ve Guattari,

1973/2014: 58). Burada ise, devlet aygıtının nerede konumlanacağı sorunu ortaya çıkar. Deleuze ve Guattari, devletin eleştirisi noktasında anarşistlerle aynı çizgide ilerlemektedir. Onlara göre, devlet bastırmanın genel bir çerçevesini oluşturur (Newman, 2001/2014).

Deleuze ve Guattari, arzunun nasıl olup da kendi bastırılmasını arzulanabileceğini açıklığa kavuşturmak amacıyla, bilgi ve düşünce arasında epistemolojik (bilgi bilimsel) bir ayrıma başvurur. Onlara göre, erkin yalnızca bastırıcı olarak ele alınması, düşüncenin eseridir. Arzu yatırımlarının baskıcı olanlarını betimleyen şey, düşüncenin kendisidir. “Düşünce ile bilgi arasındaki fark, bilginin güç ilişkilerine devredilen tortulu pratikler grubu olması, düşüncenin ise, kendisini oluşturan güç ilişkilerini ifade etme süreci aracılığıyla bu tortulaşmanın yıkımı olmasıdır.” (May, 1994/2000: 87). Bu bağlamda devlet ile düşünce arasındaki bağ, düşüncenin imgesinin araştırılması olan nooloji biliminin özel nesnesini oluşturur:

Devlet biçimi, aslında, düşüncenin içinde gelişecek çok özlü bir şey kazanır: Tüm bir rızayla yapılan sözleşme. Yalnızca düşünce hukuki anlamda evrensel bir devlet yapısını icat edebilir, yani devleti evrensel bir hukuka yükseltmek. Böylece sanki egemen bey dünyada tektir ve tüm evrenselliği kapsamaktadır ve güncel ve gelecekteki öznelerle işini görmekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştır. Artık ne dışarıda kalan kuvvetli örgütlere ne yabancı çetelere ihtiyaç kalır: Doğal duruma gönderimde bulunan başkaldıran öznelerle devletin kendi biçimine gönderimde bulunan ve onunla sözleşme halindeki özneler arasında tek ilkesi bölmek olan devlet kalmıştır. (Deleuze ve Guattari, (1980/1988: 71).

Deleuze ve Guattari, devlet ve üretim biçimlerinin oluşumu arasındaki ilişkide Marx'tan ayrılırlar. Marx'ta üretimin organizasyonu ihtiyacının sonucu olarak ortaya çıkan devlet, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)'nin gerektirdiği üzere evrim şemasında ilkel-komünal toplumlar ile köleci toplumlar arasında yer alır. Ve Doğu'ya özgü bir üretim tarzı

olarak Doğulu despotizme¹⁶ yol açar. Dolayısıyla devlet, bir tarihsel anda ortaya çıkar. Deleuze ve Guattari 'ye göre, devlet üretim tarzlarının bir sonucu olarak değil, bilakis üretim tarzlarının önkoşulu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda devlet, tarih boyunca çeşitli biçimlerde var olmuştur: “Her şey Devlet değildir, çünkü her yerde ve her zaman Devletler var olmuştur.” (Deleuze ve Guattari, 1980/1993: 47).

V.3. Şizoanaliz: Fark ve Direnişin Yeri Olarak Arzu Politikası

Toplumsal bastırma işleminde psikanaliz, arzunun ödipalleştirilmesini, daima geri adım atarak geçmişte yaşanan travmalara ve doğrudan baba özdeşliğine gönderir. Bu bağlamda arzunun bastırılmışlığı, yaşanacak değil yaşanmış olaylara (örneğin tarih) gönderildiğinde köken düşüncesi, arzunun kodlanmasına hâkim olur. Kılıç (2013) 'a göre, bu durumun sonucu, bilinçdışının söz konusu travmaya saplanıp kalması, kurtuluşun imkânsız olduğu “çölsü” bir dünyayı ima eder. Deleuze ve Guattari, bu imkânsızlığı kırabilme şansını şizoanalizle ortaya koyar: “...psikanalizin yerine, alt-bireysel beden uzuvlarına ve üst-bireysel toplumsal bağlara odaklı ve Freudçu ve Marksist teorik sahaları tek bir arzulama-üretimi alanı olarak ele alan şizo-analizi önerirler.” (Bogue, 2002/2002: 110). Militan bir analiz olarak şizo-analizin arzu kodlarını çözmesi ve devrimci arzuyu özgür bırakması, ağaç-biçimli düşüncenin aşılmasının bir yolu olarak karşımıza çıkar. Böylelikle şizo-analiz, majoriter, özdeşleştirici ağaç-biçimli düşüncenin karşıtı olarak minöriter ve pozitif bir arzu ve fark düşüncesi geliştirmenin yollarını bulmakla uğraşır.

¹⁶ Doğu Despotizmi kavramı, Doğulu toplumlara özgü devlet örgütlenmesinin despotizme ve az gelişmişliğe yol açtığı varsayımından hareketle Karl Wittfogel tarafından ortaya atılmıştır. Kavramın tarihsel ve sosyolojik arka planı için bkz. Wittfogel, K. (1967). *Oriental Despotism. A Comparative Study Of A Total Power*. New Heaven: Yale University Press.

Bu yüzden şizoanalizin amacı şudur: libidinal yatırımların ekonomik ve politik alanlardaki özgül doğasını analiz etmek; ve böylece arzulayan öznedeki arzunun nasıl kendi bastırılışını arzulamak üzere belirlenebildiğini göstermek (arzuyla toplumsallığın bağındaki ölüm içgüdüsünün rolü buradan gelir). (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 158).

Deleuze ve Guattari, iki delilik rejimi olarak kapitalizm ve psikanalizin toplumsal bastırma işlemlerindeki kopmaz gibi görünen bağın koparılmak üzere ortaya serilmesine yönelik olarak yine şizofrenin bilinçdışı bir kaçış çizgisi olarak kullanır. Bunalımların rejimi kapitalizm, nasıl bunalımlardan beslenerek kendi varlığını sağlama alabiliyorsa, psikanaliz de hastalıkların sayesinde kendini var eder. Bu karşılıklı ilişkide şizofreni, sistemin dışında kalan bilinçdışı akışları ifade eder. Bu bağlamda şizofren, ödipalleştirilmekten azade olmuş bilinçdışıdır. Dolayısıyla bir direniş figürü inşa edilecekse bu kesinlikle şizofrenik bilinçdışından temellenecektir.

Devrimcinin şizofren olduğunu söylemiyoruz. Bir tek devrimci etkinliğin, şizofreni üretimine dönmesini önleyebileceği bir şizo kod çözme ve yersizyurtsuzlaştırma süreci olduğunu söylüyoruz. Bir yandan kapitalizmle psikanaliz arasındaki, diğer yandan devrimci hareketlerle şizo-analiz arasındaki sıkı ilişkiyle ilgili bir problemi ortaya koyuyoruz. Kapitalist paranoya ve devrimci şizofreni, böyle söylüyoruz çünkü bu sözcüklerin psikiyatrik anlamından yola çıkmıyoruz, tersine yalnızca bazı koşullardaki psikiyatrik uygulamalarının ileri geldiği toplumsal ve siyasal belirlemelerinden yola çıkıyoruz. Şizo-analizin tek amacı var, o da devrim makinesinin, sanat makinesinin, analitik makinenin birbirlerinin parçaları ve çarkları haline gelmesidir. (Deleuze, 1990/2013: 31).

Şizoanaliz, Nietzscheci anlamda değerlerin yeniden değerlendirilmesi olarak bilinçdışı akışları socius 'un pürüzlü tutunmalarından kopararak organsız bedene geri fırlatır ve ona yeniden bir hareket katar. Burada önemli olan şizoanalizin devrimci bir etkinliği değil, devrimci etkinliğe giden yolu göstermesidir. Tıpkı Nietzsche'nin nihilizmi gibi, birey kendisine dayatılan değerleri reddettiğinde yerine yenilerini koyabilir. İşte şizoanalizin önemi buradan kaynaklanmaktadır. Şizoanaliz, salt özgürlüğe çabalayan bir

analiz olmaktan çok, kodları çözen (yersizyurtsuzlaştıran) bir formatlama yöntemi olarak iş görür: “O halde şizoanalizin pratik sorunu, *tezat bir tersine çevirmeyi* tesis etmektir: bilinçdışı sentezleri kendi içkin kullanımına iade etmek. Arzulama-makinelerinin üretimine, ve militan analizin oyuna dahil olduğu ekonomik ve toplumsal yatırımların düzeyine erişmek için ödipallikten-arınmak, [...], inançları yürürlükten kaldırmak.” (Deleuze ve Guattari, 1973/2014: 169).

V.3.1. Bir Örgütlenme-biçimi Olarak Rizom (Köksap)

Deleuze ve Guattari'nin Batı düşünme biçimine yönelik saldırısı, onları bu düşünce biçiminin doğurguları üzerine bir dünya bilanço oluşturmaya iter ve arzu felsefesi, bir tür politik ontoloji olarak şekillenir. Bu yolda Deleuze ve Guattari, homojenize eden majoriter düşünce biçiminden ziyade, daha üst kategorilere sürüklemeyen, kopuşlarla, kesilmelerle kendini göstermeyen bir düşünce biçiminin peşinde koşar: rizomatik düşünce biçimi. Rizom fikri, Deleuze ve Guattari'nin Bin Yayla'nın girişinde ortaya koyduğu, oluşu ve çokluğun yaratımını iade eden, ucu açık bir yöntem olarak karşımıza çıkar.

Rizom, ağaç-biçiminin bir alternatifi olarak, her şeyin bir ağaç ve kök ilişkisi ile açıklanamayacağı kanıtlarcasına toprak altında gelişen ve binlerce farklı dal ve damardan oluşan yumru bitkilere verilen botanik bir isimdir:

Yeraltında yaşayan sap olarak rizom, kök ve kökçüklerden tamamen farklıdır. Çiçek soğanları ve yumru kökler rizomdur. Kökleri ya da kökçükleri olan bitkiler, başka açılardan bütünüyle rizomorfik olabilir: sorun, kendi özgüllüğü içinde bitki ömrünün bütünüyle rizomatik olup olmadığıdır. Sürü formlarındaki bazı hayvanlar bile. Köstebekler, rizomdur. Tüm sığınak, beslenme, hareket etme, kaçma ve hatta kopma işlevlerinde, oyuklar da öyledir. Her yöne dallanmış yüzey uzantısından çiçek soğanları ve yumru kökler halinde birleşmeye, rizomun

kendisi çok farklı formlar varsayar. Bu sırada köstebekler, her birinin etrafına üşüşür. Rizom, en iyiyi ve en kötüyü içerir. (Deleuze ve Guattari, 1987/2005: 6-7).

Felicity J. Colman (2005)'a göre, Deleuze ve Guattari, rizomu müzik, matematik, ekonomi, politika, bilim, sanat, ekoloji ve evreni de içeren dünyadaki pek çok soyut varoluşun eylemi olarak tanımlar. Rizom, her şeyin ve her bedenin diğer şeyler ve bedenlerle olan ilişkiler arası hareketlerinde çoklu olarak görülmesini kavrar. Deleuze ve Guattari rizomatik yayla düşüncesine, çoklu ve ilişkisel fikirlerin ve bedenlerin potansiyeli düşünülerek ulaşılabileceğini önerir. Ayrıca rizom, Deleuze'un düşüncesinde duygulanımsal değişimi ifade eden aparatır. Francis Zourabichvili, Deleuze Sözlüğü'nde rizomu, her şeye izin veren bir anti-yöntem olarak tanımlar:

Köksap şunları aynı anda söyler: tüm düşünceye hükmeden köken ya da ilk ilke yoktur; çatalanma, öngörülemez karşılaşma, kümenin eşsiz bir açıdan yeniden değerlendirilmesi yoluyla olmayan bir anlamsal (significative) ilerleyiş yoktur (bu köksapı basit bir ağ iletişiminden ayırt eder -"iletişmek" artık aynı anlama sahip değildir); bir çokluğun güzergâhında ayrıcalıklı bir sıra ya da giriş ilkesi de yoktur... Düşünce için hangi yolun iyi olduğunu peşinen yargılamamak, deneye başvurmak, iyi dilekliliği ilke olarak koymak, en sonunda yöntemi önyargıya karşı yetersiz bir bariyer saymak-çünkü en azından önyargının biçimini korur; ilk hakikatler-: akademik zihnin püriten bürokratizmine ve havai "profesyonalizmine" karşı felsefede ciddiyetin yeni bir tanımı. Bu yeni felsefi nöbet ayrıca "koşullu olandan daha geniş olmayan koşullar" formülünün de anlamlarından biridir (diğer anlamı koşulun deneyimle birlikte farklılaşmasıdır). (Zourabichvili, 2003/2011: 107).

Sutton ve Martin-Jones (2008/2014)'a göre, Deleuze ve Guattari rizom fikrini, ağaç-biçimli düşünceye karşıt bir düşünce-biçimi olarak kurmak istemez. Eğer durum böyle olsaydı, Deleuze'un gerek kendi çalışmalarında gerekse Guattari'yle birlikte kaleme aldığı çalışmalarda yerden yere vurulan diyalektik karşıtlığa düşülmüş olacaktı. Bunun yerine Deleuze ve Guattari, çok daha radikal bir biçimde "nasıl düşündüğümüzü yeni baştan düşünmek" yoluna saparlar. Bu sapma, onlara hem kaçmaya çalıştıkları düşünme

biçiminden kurtulma hem de şaşırtıcı bir biçimde kendiliğinden gelişen bir direniş fikri inşa edebilme şansını tanır. Deleuze ve Guattari'nin düşünceden bu şizoid sapması, köksapı yapısalcı düşüncenin tek-yönlü iktidar ilişkisini kırmak yönünde bir direniş figürü haline getirir.

Deleuze, *Denetim Toplulukları Üzerine Ek* isimli metinde, disiplin toplumlarında direnişi, köstebek metaforuyla anlatırken, denetim toplumlarında yılan metaforuyla açıklar: “Bir yılanın kıvrımları, bir köstebeğin açtığı deliklerden çok daha karmaşıktır.” (Deleuze, 1990/2013: 193). Burada Deleuze, rizom fikrini bir örgütlenme biçimi olarak işler. Doğrudan yatay örgütlenme modeline işaret eden rizom, bu modeli bir model olarak işlemekten çok, onu bir biçim olarak işler. Bu farklılık, yeni toplumsal hareketlerin örgütlenme modelini akla getirir. Yatay örgütlenme modeli, yeni toplumsal hareketlere hem çeşitlilik hem de mobilite sağlamıştır. Ancak Deleuze 'un ele aldığı gibi, denetimi bir patlamayla yüzleştirecek gücü üretmek konusunda bu model, hareketlerin güçsüz yanını oluşturur. Bunun yan sıra rizomatik yılan figürü, örgütlenmenin kendiliğindenliğine işaret etmektedir. Bu örgütlenme biçimini, en pratik biçimde Hardt ve Negri, ele almaktadır. Onlar, rizomatik örgütlenme biçimine sahip hareketleri, “yılansı mücadeleler” olarak ele alır: “...Bu yılansı mücadeleler, sadece kendi güçlerine odaklanarak, enerjilerini sıkı ve gergin tek bir kıvrımda yoğunlaştırarak, emperyal düzenin en sağlam eklemlerine doğrudan darbeler indiriyor.” (Hardt ve Negri, 2000/2001: 82).

Sutton ve Martin-Jones (2008/2014), rizom fikrinin bir örgütlenme-biçimi olarak “yeraltı siyasal hareketleri” açıkladığını vurgular. Bu bağlamda rizom, bir düşünceler akışı ve dahası toplanişı olarak dolaysız bir biçimde internetin ağ biçiminde örneklendirilebilir. Deleuze ve Guattari'nin öngördüğü rizom biçimi, her ne kadar

doğrudan internete göndermede bulunmuyor olsa da internetin kendisi, sonsuz veri (ilişki olarak da adlandırılabilir) akışının sürekliliğinde yeni toplumsal hareketlerin ve yakın dönemde meydana gelen hareketlerin örgütlenme biçimlerini doğrudan karşılamaktadır. Burada Sutton ve Martin-Jones, siyasal alanı rizomun uygulama alanlarından biri olarak değerlendirmiş olsa da, rizom fikri, Deleuze ve Guattari'nin politik projesindeki itici güçlerden biri olarak karşımıza çıkar.

V.3.2. Savaş Makinası, Göçebelik ve Yersizyurtsuzlaştırma

Deleuze ve Guattari'nin rizomu, düşünmeyi birliğe (molar) yönelen tekillik olarak değil, çokluktan eksilen tekillik (minör) olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla rizom, farkın (ya da tekilliğin) daha üst bir boyut eklenerek değil, oluşacak olan çokluktan çıkarılmasını (substracted) teşkil eder (n-1 şeklinde yazmak) (Deleuze ve Guattari, 1987/2005). Burada aşkınsal düşüncenin için kodlarının çözülmesi işlemi, yersizyurtsuzlaşma olarak karşımıza çıkar: “Mekanda bir yurttan dışarısını oluşturmak, komşu bir yeryurt daha kurarak bu yeryurdu sağlamlaştırmak, düşmanın yerini-yurdunu içten patlatıp, onu yersizyurtsuzlaştırmak, başka yere giderek, kendini yadsıyarak, kendi kendini yersizyurtsuzlaştırmak.” (Deleuze ve Guattari, 1980/1988: 29).

Yersizyurtsuzlaştırma, kodsuzlaşma ile eş anlamlıdır. Daha açık bir deyişle, yersizyurtsuzlaştırma, edimlerin ve üretimlerin üzerindeki arzu kodlarının yerinden edilmesi anlamında doğrudan toplumsala -socius'a- yönelir. Edimi koddan kopararak onu üretimler alanına yeniden gönderir ve onu yeniden yerliyurtlulaştırır. Bu hareketin sonsuz defa tekrarlanması, farkın üretimidir: “Bu yüzden bu eylem biçimi özdeşliğin-aynının

tekrarı olmayan, sürekli kendinde farkın tekrarı olan ebedi dönüşün üretimidir. Bu, farkın, arzunun ve yeni yüzün üretimidir.” (Kılıç, 2013: 164).

Deleuze ve Guattari, yersizyurtsuzlaştırma işleminin sonsuz defa tekrarlanmasını ifade etmek için, “göçebelik” kavramına başvurur. Köksapsı yersizyurtsuzlaştırma hareketi, göçebe bir hareket içerir. Göçebelik, doğrudan gerçek anlamıyla göçmenlikten farklıdır. Basitçe göçmenin hareketinde başlangıç ve bitiş durakları belirlidir. Bitişe ulaştığında hareket sona erer. Göçebe ise, bitiş noktasına sahip olmadan yeryurtlardan sürekli koparak her defasında yeniden yeryurt edinir. Göçebenin amacı, göçmektir. Bu bağlamda onun amacı kendisindedir. Onun tarihi yoktur. Devlete karşıt olarak göçebe, daima devletin varlığına tezat oluşturur (Deleuze ve Guattari, 1980/1988). Bu anlamda Kılıç (2013) ‘ın da belirttiği gibi, göçebelik Deleuze ve Guattari için bir savaş makinesidir. Devletin kurulu düzeninin karşısında dinamik ilişki akışlarına sahip göçebelik, hem tarihsel olarak hem de politik olarak devletin yıkılışını ister. Tam da bu anlamda Deleuze ve Guattari, savaş makinesini devlet eleştirisinin merkezine alır.

Deleuze ve Guattari, devletin bir kapma süreci olarak karı, rantı ve otoriteyi soğurmasının bir baskı meydana getirmesinden yola çıkarak devletin, direnilmesi gereken bir toplama olduğunu söyler. Ve devletin karşısına, ona yönelen ve onun dışında yer alan savaş makinası ile çıkar. Deleuze ve Guattari’ye göre savaş makinasının devletin enstrümanlarından biri olarak görülmesi, savaşın devlet için salt yıkıcı bir şeyi ifade ettiği gerçeğinin üstünü örter. Ancak yazarlar, savaşın devlete öncel olduğunu söyler: “Savaş makinasının kendisine gelince, devlet aygıtına indirgenemez, onun egemenliğinin dışında, onun hukukundan önce gelen bir şeymiş gibi durur.” (Deleuze ve Guattari, 1980/1988: 26).

Devletlerin ordulara sahip olması, savaş makinasının dışarıdanlığını bir kez daha ortaya koyar:

Her şeyi çatallaştıran, bazı durumlarda, savaş makinasının dış gücünün kendisinin devlet aygıtının başlarından biri veya diğeriyle karışmaya doğru gitmesidir... Ama dışarıdanlık ortamına yeniden yerleştirilen savaş makinasının başka bir türden, başka bir doğadan, başka bir köken gelmiş olduğu gözükür... Devletin kendisinin savaş makinası yoktur; onu yalnızca askeri kurum şeklinde ele geçirir ve bu ona sorun çıkarır durur. Devletlerin askeri kurumlarına karşı kuşku buradan gelmektedir; çünkü bu askeri kurum dışardan gelen bir savaş makinasının mirasıdır. (Deleuze ve Guattari, 1980/1988: 31-32).

V. 3.3. Arzu Politikası: Kolektif Eylemin Estetiği

Deleuze ve Guattari, geliştirmiş oldukları bir yığın kavram ve soykütük ile günümüz toplumlarının hareketsiz politik yapısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Ve geliştirdikleri her kavram, koşulsuz olarak yeni bir harekete ve yeni bir oluşa yol verir. Dolayısıyla yazarlar, yukarıdaki satırlarda ele alındığı gibi, insan yaratımına yönelik hiçbir eylemin ve hareketin olmadığı günümüz toplumlarında değişmeye duydukları inancı, bütün çalışmalarında taşımaktadır. Her hareketi çepeçevre kuşatan, her eylemi bir kökene dayandırarak kapatan kapitalist toplumda direniş ve dahası devrim fikri, yazarlara insan ilişkilerinin yaratıcı karşılaşmaları sayesinde gerçekleşebilecek gibi görünmektedir. Sutton ve Martin-Jones (2008/2014), Deleuze ve Guattari 'deki değişmeye yönelik inancı şöyle aktarır:

Psikanalizden farklı olarak ve belki de 1968 ayaklanmalarına ilişkin deneyimlerinin bir sonucu olarak, Deleuze ve Guattari, insanlığın, bir köken olarak aileye bakmak yerine, gündelik yaşamın başkalarıyla etkileştığımız köksap yapılarına bakarak daha çok gelişme şansı bulabileceğini düşünürler. İnsanlar sürü halinde yaşayan hayvanlardır ve toplum etkinliklerimizi (ağaçlar şeklinde işleyen) hiyerarşik kurumlar marifetiyle ne kadar

yapılandırırsa yapılandırın, insanlar arasındaki etkileşimlerden doğan [...] köksapsı bir devrim her zaman mümkündür. Bu nedenle onlar kimliklerimizi sürü hayvanları –ya da daha doğrusu bir sürü hayvan- olarak keşfetmemize dönük bir pratik olan şizoanalizi psikoanalize tercih ederler. (Sutton & Martin-Jones, 2008/2014: 26).

İnsanları, birbiriyle olan ilişkilerinde yaratıcı arzu akışlarıyla anlayan Deleuze ve Guattari, bastırmaya karşı direnmenin arzunun merkeze alınarak gerçekleşmesi gerektiğini belirtir. Toplumsal üretimin dinamosu olan arzu, ancak kodlarından özgürleştiğinde insanlar arasında yaratıcı duygulanımları üretir. Buradan yola çıkarak Deleuze ve Guattari'nin devrimi, köksapı yakalama çabasındaki göçebeler tarafından gerçekleştirilecek bir arzu devrimi olarak karşımıza çıkar: "...bunlar (göçebeler), toplumsal bilinçdışının pürüzsüz mekânını işgal eden insanlardır. Ne zaman başkaldırma, ayaklanma, gerilla savaşı ya da devrim varsa, toplumsal varoluşun bir göçebe tarzı oluşur." (Goodchild, 1996/2005: 273).

Köksapsı oluş anlayışı uyarınca Deleuze ve Guattari, her şeyin bir inşa süreciyle var olduğunu savunur. Bu konstrüktivist insan ve politika görüşü, Deleuze ve Guattari'nin felsefesinin temel bir kavramı olarak "oluş" kavramının ontolojik içeriğine götürür. Ancak burada oluş kavramı, kimlikler bağlamında sosyolojik gönderimleri bağlamında önem taşımaktadır. Deleuze ve Guattari 'ye göre, toplumsal yeniden-üretim, devlet ya da Ödipus olarak adlandırılan tahakküm mekanizmaları tarafından ne kadar bastırılırsa bastırılsın, kimlikler ve insan varoluşu sürekli olarak inşa halindedir (Sutton ve Martin-Jones, 2008/2014). Dahası, insanların başkalarıyla ilişkilerinde deneyimlenerek her defasında yeniden yaratılır. Onlar için deneyim, "azınlık-oluş" kavramıyla kendini gösterir.

Bu kavram, en iyi şekilde bir pratiğe katılarak anlaşılabilir; bu pratik, toplumsal pratikler ağı içinde herhangi bir ihlal eyleminde bulunmaksızın yer alırken, bu pratiklere eşlik eden siyasal

baskılardan kaçacak yaratıcı olanaklar sergileyerek, hakim pratikleri kesintiye uğratan bir pratiktir...Azınlık-oluşlar estetik [...], ırka dayalı, kültürel, feminist, vb. olabilir. Bütün bu sonuçlar, bir toplumun üyeleri için özgürleştirici olabilecek sonuçları olan pratiklerle deney yapmanın olanaklarını oluşturur. Bunlar, hâlihazırda mevcut olan pratikler üzerine inşa edilmiş yoldur ve sadece siyasal olarak etkili hale gelmek için kullanıma sokulmaları gerekir. Ancak, bu kullanım “azınlık” olarak kalmak zorundadır. Azınlık-oluşun görevi tam da budur; azınlık olanı baskın hale getirme görevi değil. (May, 1994/2000: 137).

Son olarak Deleuze ve Guattari için, arzunun kendisi kolektif bir üretim olduğundan, arzu devrimi de kolektif eylemde kendini gösterir. Çünkü farkın ve yeni ilişkilerin üretimi, boylu boyunca uzanan bir toplumsal alan boyunca öznel bir birbiriyle karşılıklı etkileşimleri ile kurulur. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari, Goodchild (1996/2005)’in de belirttiği gibi, teknolojik bir toplum yerine karşılıklı ilişkilerin ekolojikleştirilmesi ve soyut üretimi, önceden belirlenmemiş olan içkin bir düzlem olarak sanat yaratıcılığını ortaya çıkaran bir arzu toplumunu hayal eder. Ancak burada kolektif eylemin estetik olumlanması, sanatsal ya da estetik yaratımların bireylere yansması olarak adlandırılabilir bir sanatçı toplumunu değil, tam tersi her kolektif eylemin birer yaratım olması bağlamında sanatsal bir estetiği barındırması bağlamında toplumsal alanın estetikleştirilmesi olarak karşımıza çıkar (a.g.e.: 319).

Deleuze ve Guattari’nin arzu devrimi, teknolojik bir toplumdaki ziyade estetik bir toplumu arzulayan ve insan ve doğa arasındaki teknolojik tahakküm ilişkisinin karşılıklı olumlamaya dönüştüğü bir toplumsal ve kültürel devrime yöneliktir (Goodchild, 1996/2005). Böylesine ekolojikleştirilmiş bir toplum, Murray Bookchin’in de dediği gibi, bir ilkele dönüş olarak değil, doğal evrime yeniden dönüş olarak okunabilir:

On binlerce yıllık muğlak bir toplumsal evrim sonrası, yeniden doğal evrime girmemiz gerekir, sadece nükleer intihar ve ekolojik felaketler olasılığı karşısında hayatta kalmak için değil

yaşam dünyasında kendi verimliliğimizi geri kazanmak için de... Yeniden ilk atalarımızdaki gibi ilkel yaşam biçimlerine dönmemiz gerektiğini ya da etkinliği ve techne'yi pastoral uysallık ve kırsal pasiflik imgesine teslim etmemiz gerektiğini söylemiyorum... Doğal evrime yeniden girmemiz, insanlığın doğallaştırılması olduğu kadar doğanın insanlaştırılmasıdır aynı zamanda. (Bookchin, 1991/2013: 429).

VI. BÖLÜM: OCCUPY WALL STREET: GÜNCEL HAREKETLERİN GÖRÜNEN TEMSİLİ

Çalışmanın bu bölümünde, yeni toplumsal hareketlerden pek çok bağlamda farklılaşan ve Hardt ve Negri'nin “yeni küresel mücadele dalgası” olarak nitelediği yakın dönemdeki hareketlerin karakteristik özelliklerini bünyesinde toplamış olan Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) hareketi ele alınacaktır. Böylelikle, daha önceki bölümlerde ele alınmış olan disiplinler arası yaklaşımların somut sosyolojik örneklerdeki yansımaları da ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Toplumsal hareketlerin tarihsel seyri içinde birtakım nirengi noktalarından geçtikleri ve bu geçişler esnasında yeni hareket biçimlerini ve hareketlerin içinde seyrettiği yeni dönemleri (ya da dalgaları) yarattığını, son 50 yıla dair bir genel bakışla bile söylemek mümkündür. Örneğin, 1960'lardaki dünya siyasi atmosferi, savaşların ve krizlerin dönemi olarak bilinmektedir. Bu döneme damgasını vuran en önemli olay, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'daki (pek çok yazar ve uluslararası ilişkiler uzmanına göre) işgalci varlığıdır. Yine bu dönemde dünya, yakın bir dönemde emek ve sermaye dünyasında yaşanacak olan köklü değişimlerin (petrol krizi ve enformasyonun öne çıkması) sancısını yaşamaktadır. Politik hareketler açısından bakıldığında ise bu yılları ifade eden en önemli olay, savaş-karşıtı hareketlerin, işçi ve öğrenci ayaklanmalarının, feminist hareketin ikinci dalgasının yükselmesiyle anlam kazanan yeni toplumsal hareketlerin açık bir şekilde tarih sahnesine çıkmasıdır. 2000'li yıllar için ise en kayda değer olay, küreselleşme ve karşıtlarının dünya siyasetini belirlemedeki tarihsel rolüdür.

Yukarıda örneklerde dikkat çeken şey, toplumsal hareketlerin tarihi virajlardan geçtiği ve bu geçişleri neredeyse şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde küresel düzene hükmeden gelişmiş birinci dünya ülkelerinde gerçekleştiriyor olmasıdır. 1844 işçi olaylarının dönemin büyük gücü Fransa’da gerçekleşiyor oluşu, 1960’lardaki “çiçek çocukların” Amerika Birleşik Devletleri’nin askeri üslerine saldırıyor oluşu ve 2000’lerdeki küreselleşme karşıtı hareketlerin dünya ekonomisinin temel taşlarını oluşturan kurumları sorguluyor oluşu, çok yakın bir dönemde dünya çapında patlak veren hareketler dalgasının gündemler ve pratikler bağlamında nasıl bir tarihsel bağ kurduğunu anlamak bakımından önem taşımaktadır.

Wall Street’i İşgal Et (Occupy Wall Street) eylemleri, karşı-küreselleşme hareketinin yeniden gündeme gelip tartışılması için oldukça verimli bir zemin oluşturmuştur. ABD’de başlayıp, pek çok Avrupa ülkesine sıçrayan eylemlerin amacı, finansal sistemde meydana gelen bozuklukların yeni yoksulluklar yaratılarak çözülmeye çalışılmasına karşı tepki göstermektir. ABD’de 100 şehir olmak üzere küresel ölçekte 1500 şehirde destek bulan bu hareket, büyük bankaların ve çok uluslu şirketlerin demokrasi üzerindeki yıkıcı gücüne ve ekonomik çöküşü yaratan Wall Street’e karşı bir mücadele olarak ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2012). “İşgalciler”, bu amaçla şehrin açık alanlarında, borsa binalarının önünde, meydanlarında ve parklarında oturma ya da çadır kurma eylemleri yaptılar ve o mekânları kamusal tartışmanın merkezi haline getirmeye çalıştılar; bunda yer yer de başarılı oldular. Kriz tartışmasını ekonomik bir düzlemde yapan ana-akım medya dahi bu eylemleri görmezlikten gelemedi; işgalcilere uygulanan polis müdahaleleri de eylemin duyulmasında etkili oldu.

VI.1. İşgallerin Toplumsal Koşulları: Krizler ve İflaslar

Wall Street işgalinin patlak vermesine ve diğer eyaletlere ve ülkelere yayılmasına giden süreçte, ABD'nin ekonomik politikalarında ortaya çıkan ve toplumsal umutsuzlukları doğuran sosyo-ekonomik değişimler önem taşımaktadır. Bunların arasında, Wall Street işgallerinde dile getirilen bir tanesi, çok sayıda Amerikalının evini kaybetmesine yol açan mortgage (ipotekle konut satışına dayanan emlak sistemi) krizidir. 2007 yılında mortgage sisteminde meydana gelen çatlak, giderek artan kredi faizlerinin emlak şirketlerinin iflasına yol açması ve 2009 yılına kadar bankaların büyük miktarda kayıplar vermesiyle sonuçlanmıştır.

Belgesel yapımcısı ve yazar Michael Moore, *Kapitalizm: Bir Aşk Hikâyesi* (2009) isimli çalışmasında, iyiden iyiye yaklaşmakta olan yeni bir krizin habercisi olarak Amerikan alt-sınıflarının mortgage kriziyle olan mücadelesini anlatır. Wall Street Borsası'nın faiz oranlarını belirlemede kullandığı ve bankacılık sektörünün temel işlemlerini yönlendiren finansal araçlar, Amerika halkının kredilerle boğuşmasının önünü açmış ve pek çok insan evlerini ve işlerini kaybetmiştir. Ancak Moore, bu sonuçlara yol açan süreçlere göndermede bulunarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde kendini gösteren şirket egemenliğinin (plütokrası), hükümetlerin şirketleri korumaya yönelik düzenlemeleri ile bir %99 yarattığını öne sürer. Ve sonuç olarak Moore'a göre 2008 ve 2009 yılında ABD şehirlerinde en çok göze çarpan şey, bankalar tarafından haczedilmiş evlerin önlerine asılan "Bankruptcy" (haciz) tabelalarıdır.

Slavoj Žižek, işgal eylemlerinin önde gelen katılımcılarından biri olarak eylemlerin toplumsal arka planına ilişkin oldukça verimli tespitlerde bulunmaktadır. Genel

kanının aksine, işgal eylemlerinin A.B.D. ekonomisinin merkezindeki çöküşü ortaya koyduğunu savunan Zizek, “Biz, hiçbir şeyi yıkmıyoruz.” der ve devam eder: “Biz, yalnızca sistemin kendisini nasıl yıktığına tanıklık ediyoruz... Biz, sadece Wall Street’teki beyefendilere “Hey, aşağı bakın!” diyoruz.” (Zizek, 2013/2013: 20). Sıklıkla başvurulduğu gibi, işgal eylemlerine katılan eylemcilerin büyük çoğunluğunun 2008’deki mortgage krizinde evlerini kaybeden insanların öfkesi, Zizek’in de gündemindedir:

Eylemcilere kaybedenler diyorlar, oysa asıl kaybedenler, devasa miktarda kurtarma paralarını cebe indiren Wall Street’tekiler değil midir? Onlara sosyalistler diyorlar, oysa ABD’de sosyalizm yalnızca zenginler için vardır. Onların özel mülkiyete saygı göstermemekle suçluyorlar, oysa 2008’deki krize sebep olan Wall Street spekülasyonları, eylemcilerin gece gündüz yıkmaya uğraşsalar başarabileceklerinden daha fazla, bin bir emekle kazanılmış özel mülkiyeti yok etmiştir –bunun için insanların elinden geri alınan binlerce evi düşünmemiz bile yeterlidir. (Zizek, 2013/2013: 33-34).

İşgallerin ortaya çıkmasında çoğunlukla Wall Street Borsası’nın ve hükümetin ekonomi politikalarının etkisi sıklıkla tartışılrsa da, Noam Chomsky işgalcilerin yönelttiği eleştirileri, tarihsel-ekonomik bir perspektif içinde tartışır. Occupy Boston’da yaptığı bir konuşmada Chomsky, işgalleri ortaya çıkaran ekonomik ve politik krizi, oldukça geniş bir zaman aralığında 1929 ekonomik krizinden 1970’lerdeki üretim paradigması değişimine kadar ele alır. O’na göre, 1929’daki büyük bunalım, günümüzdeki ekonomik ve toplumsal koşullardan çok daha ağır olmasına rağmen, A.B.D. çalışan sınıflarının krize göstermiş olduğu direniş ve taşıdığı umut, günümüze kıyasla çok daha üst düzeydedir (Chomsky, 2012/2013). 1970’ler A.B.D. ekonomisinin imalattan finans sektörüne doğru sürüklenmesine neden olan çoklu etmenler dizisinin bir sonucu olarak, insanların da geleceğe yönelik umutları azalmaya başladı. Geleceklerinden umutsuz bir hayat süren bu

kitleler, günümüzde prekarya¹⁷ olarak anılmaktadır (tam karşılığı olmasa da %99'ü ifade etmektedir). Finans spekülasyonuna yönelik ekonomik sistem ise plütonomi adı verilen %1'lik bir zengin kesimini desteklemeye devam etmektedir. 1970'lerde başlayan düşüş tersine döndürülmediği takdirde Chomsky'ye göre, plütonomi ve prekarya arasındaki bölünme artarak devam edecektir. Chomsky, bu analizden yola çıkarak Occupy hareketinin bu kötü gidişin önlemesine yönelik ilk büyük hamle olduğunu söyler (a.g.e.: 12-14).

David Harvey, işgallerin öfkesini yönelttiği Wall Street Borsası'nı bir partiye benzetir. Ona göre bu parti, ülkenin içinde bulunduğu yoksulluğun en önde gelen sorumlusu olarak karşımıza çıkar. Siyasi süreçlere yön vermede oldukça başarılı olan bu oluşum, şirketlerin ve piyasanın lehine işleyen ekonomik sistemi, kamusal fayda sağlamaktan uzak bir istikamete çevirmiştir. Harvey'in kendi sözleriyle ifade edecek olursak:

Wall Street Partisi'nin yaslandığı tek bir evrensel idari ilke vardır: paranın mutlak erkinin mutlak hâkimiyetine hiçbir ciddi itiraz gelmemesi. Bu erk tek bir amaçla uygulanır: Parasal güce sahip olanlar sonsuza dek servetlerini biriktirmeye devam etmekle kalmayıp dünyanın da mirasçıları olmalı; toprağın, barındırdığı bütün kaynakların ve üretim kapasitesinin doğrudan veya dolaylı hakimi olmanın yanı sıra, bütün emek ve yaratıcı potansiyelin üzerinde de mutlak söz sahibi olmalıdırlar. Geri kalan herkes gözden çıkarılabilir... Partinin en sevdiği sloganlar olan özgürlük ve hürriyet özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve serbest ticaret tarafından güvence altına alınır ve aslında başkalarının emeğini sömürme, sıradan insanların mal varlığını keyfi biçimde ellerinden alma ve çevreyi şahsi veya sınıfsal çıkar için talan etme özgürlüğüne tercüme olur. (Harvey, 2012/2013: 220-221).

¹⁷ Prekarya terimi, geçici ve güvencesiz işlerde çalışanları ifade eden bir sınıf tanımı (ideal-tipik anlamda belirgin bir sosyo-ekonomik grup) olarak ifade edilmektedir. İngiliz ekonomist Guy Standing'in, *Precariat: The New Dangerous Class* (2011) adlı kitabında belirttiği gibi kavram; istikrarsız, belirsiz anlamına gelen *precarious* sıfatıyla; ilişkili olan *proletarya* teriminin bileşiminden türetilmiştir.

VI.1.1. Arap Baharı'nın Etkisi

Wall Street işgallerinin patlak vermesinin ardından gündeme gelen en önemli soru, işgallerin esin kaynaklarının hangi olaylar olduğudur. Esas itibarıyla karşı-küreselleşme hareketlerinin gerek örgütlenme ve eylem repertuarı ve gerekse talepler noktasında Wall Street işgallerine yeterli motivasyonu sağladığını söylemek mümkündür. Ancak iki eylemlilik arasında yaklaşık on yıllık bir zaman farkının mevcudiyeti, bir devam eylemi olarak işgalleri basitçe karşı-küreselleşme hareketlerinin eksenine dahil etmektedir (Yıldırım, 2013). Ve yukarıdaki satırlarda dile getirilen ve toplumsal hareketlerin dönüm noktalarında coğrafi olarak Batı'da meydana gelmesi iddiasının tam aksi istikametinde, işgallerin bir başka esin kaynağı daha bulunmaktadır (Castells, 2012/2013).

İşgallerden hemen önce, yaklaşık 6 ay kadar önce Tunus'ta başlayıp Ortadoğu'nun geneline yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan eylemlerin ortaya çıkması, karşı-küreselleşme hareketlerinin toplumsal hareketler açısından yeni bir döneme girdiğini ortaya koymaktadır. En bilindik anlatıma göre, Tunus'ta Aralık 2010'da bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla Arap Baharı'nın fitili ateşlenmiştir (Kürkçügil, 2013). Açıkça anlaşılabilir ki, Arap Baharı'nın başlangıcı yalnızca Buazizi'nin anomik intiharı neticesinde gerçekleşmemiştir. Robert Merton'un da söylediği gibi, toplumsal olanaklar ile bireyin kültürel hedefleri arasındaki yarıktaki gelişen bir tutarsızlık anlamına gelen anomiyi, bireyi uyum, yenilikçilik, şekilcilik, geri çekilme ve isyan gibi toplumsal sonuçları olan davranışlara yönlendirebilir (Kongar, 2010). Bu anlamda intihar davranışı, köklü toplumsal sorunların bir ifadesi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Nitekim Buazizi'nin intiharının hemen ardından patlak veren yıkıcı hareket, Tunus'ta siyasi yapının yenisiyle ikame edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Tunus'ta başlayan Arap Baharı, Mısır, Libya, Cezayir, Lübnan gibi pek çok Ortadoğu ülkesine de sirayet etmiştir. Ortadoğu'nun siyasal tarihi içinde görülmüş en büyük halk hareketleri olarak analiz edilen Arap Baharı, yalnızca Ortadoğu ile sınırlı kalmamış, kendinden sonra gelişen halk hareketlerine de esin kaynağı olmuştur. Kronolojik olarak Arap Baharı, diğer ülke ve kıtalardaki eylemlerden önce meydana gelmiştir. Bu bağlamda hem Occupy işgallerinde hem de İspanya ve 2013'de Türkiye'de meydana gelen halk hareketlerinin, Arap Baharı'nın deneyimlediği eylem ve örgütlenme biçimlerini tekrar ettiği söylenebilir (Kürkçügil, 2013).

VI.2. Wall Street İşgallerinin Özellikleri

Hardt ve Negri, önceki bölümlerde de ele alındığı gibi, 2010 ve sonrasında gerçekleşen protesto silsilesini özel bir tarihsel an olarak ele alır ve İmparatorluk üçlemesinden sonra, 2012'de yayımladıkları *Duyuru* 'da Wall Street İşgallerinin bu tarihsel anda oynamış olduğu rolü, oldukça etkili bir biçimde aktarır:

2011 başlarında, radikal eşitsizlikle nitelenen toplumsal ve ekonomik krizler derinleşirken, sağduyu, üzerimizde daha büyük felaketler çökse de, yönetici güçlerin kararlarına ve yönlendirmesine güvenmemizi dayatıyor gibiydi. Mali yöneticiler ve hükümet yetkilileri zorba olabilirler, hatta krizlerin ortaya çıkmasının birincil sorumlusu bile olabilirlerdi ama başka seçeneğimiz yoktu. Ancak 2011 yılı boyunca, bir dizi toplumsal mücadele bu sağduyu söylemini parçaladı ve yeni bir söylem kurulmaya başladı. Wall Street'i İşgal Et bunların en görünür olanıydı ama politik tartışma zeminini değiştiren ve bütün yıl boyunca politik eylem için yeni imkanlar yaratan mücadeleler döngüsündeki örneklerden sadece biriydi (Hardt ve Negri, 2012/2012: 8).

Wall Street işgalleri, kendisiyle aynı dönemde gelişen diğer önemli hareketlerle birlikte ve onlardan bazı açılardan ayrılan yönleriyle ele alınır. Wall Street işgallerini toplumsal hareketler literatürü için özel kılan hususlar, işgallerin politik talepleri, örgütlenme mantığındaki köklü değişme ve protesto biçimlerindeki karnavalesk öğelerin çeşitlenmesi olarak ele alınabilir.

VI.2.1. İşgallerin Politik Talepleri

Occupy hareketinin getirmiş olduğu yeni soluşun en önde gelen özelliği, eylem repertuarı ve örgütlenme pratiklerinden önce politik taleplerini yöneltme biçimleridir.

Occupy hareketi, ilk eleştiri noktası olarak temsil mefhumunu gözüne kestirir. Eylemciler, toplumsal sorunların ve yoksulluğun en büyük sorumlusu olarak, kendilerini temsil ettikleri iddiasına dayanarak faaliyette bulunan politikacıları işaret etmektedirler. Burada dikkati çeken husus, eleştirinin politikacıların en büyük dayanağı olan “temsil” sorununa odaklanmış olmasıdır. Böylelikle hareketin eylemlerini belirleyen ilk kriter, temsile karşı yeni karar alma yöntemlerinin keşfedilmesi olarak karşımıza çıkar. Toplumsal hareketlerin tarihsel seyri içinde hareketin içinden politika-yapıcılara doğru tek-yönlü bir talep akışı, hareketlerin sahip olduğu temel motivasyonu teşkil eder. Occupy hareketi, söz konusu talep akışını kırabilen mücadelelerin ilki olarak değerlendirilebilir (Hardt ve Negri, 2012/2012).

Bernard E. Harcourt’a göre Occupy (işgallerin tümüne bu adı vermektedir) muhalefet tarzında yeni bir dönemin habercisidir. Ona göre, eylemler bir sivil itaatsizlik örneği değil, bir siyasi itaatsizlik örneğidir. Sivil itaatsizliğin tersine, siyasi itaatsizlik pasif

bir direnme ve reddetme mantığına bürünmekten ziyade bütünlüklü bir biçimde siyasi sistemin tamamının reddine dayanır:

İktidarla uzlaşmayı, geleneksel siyasete uymayı, kurallara göre oynamayı en baştan reddeden Occupy yeni bir siyasi angajman, yeni bir siyaset biçimi yarattı. Geleneksel siyasetin kelime haznesine meydan okuyan, kullandığımız grameri muğlaklaştıran, siyasetin dilini bütün oyunbazlığıyla çarpıtan yeni bir angajman biçimiydi bu. Hareket yeni bir “siyasi itaatsizlik doğurdu- ABD’de Soğuk Savaş öncesinden beri kolektif imgelememize hakim olan ideolojik manzarayı kökten reddeden, sivil itaatsizliğin tersine siyasi bir itaatsizlik. (Harcourt, 2013: 68).

Hardt ve Negri’ye göre, yerleşik politik kurumlara olan kayıtsız-şartsız güvenin, daha açık bir anlatımla, hâlihazırda yürürlükte olan politik sistemin (yani temsile dayanan demokrasi) ve bu sistemin yürütme organlarının devamı yoluyla eninde sonunda sorunların çözüleceğine duyulan inanç sarsılmaya başlamıştır: “Muazzam bir tabu yerle bir ediliyor. Yüzyıllardır liderler demokrasiyle *raison d’etat*’ın kol kola yürüdüğünü savunmuştur. Hâlbuki şimdi gerçek bir demokrasinin gelişi *raison d’etat* denen şeyin tümünden yok edilmesi anlamına gelmelidir.” (Hardt ve Negri, 2012/2012: 68). Dolayısıyla sorunun, doğrudan demokrasiyi gerçekleştirmenin önündeki engel, yani temsil olduğu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle “Özneleşme süreci retle başlar.” diyen Hardt ve Negri, 68 Hareketi ve yeni toplumsal hareketlerin politik taleplerinden farklı olarak, yalnızca reddin değil, alternatifler üretmenin gerekliliğinin, yeni mücadele dalgasını harekete geçiren motivasyonu yarattığını savunmaktadır.

VI.2.2. İşgallerin Örgütlenmesi

Wall Street işgallerinin yeni dönemdeki hareketleri açığa vuran bir yönü de *örgütlenme* konusunda ortaya çıkmaktadır. İşgallerin başlamasında etkili olan büyük kitle

partileri ve işçi örgütleri ile sendikalar ya da dernekler bulunmamaktadır. Ancak Castells (2012/2013), işgallerin hemen öncesinde ve işgallerin sürdüğü dönemde bir medya kuruluşunun, *Adbusters*'ın öne çıkmasının diğer örgütler arasında bir rahatsızlık uyandırdığını hatırlatmaktadır. Burada *Adbusters*'ın ister istemez bir liderlik görevi gördüğünü belirtmek gerekmektedir. Öyle ki işgallerden hemen önce *Adbusters*, bloglarında Amerikalılardan Wall Street'i işgal etmelerini isteyen mesajlar paylaşmıştır. “We are the %99.” sloganı da ilk kez bu mesajda duyurulmuştur (Earle, 2012).

Occupy işgallerinde oynadığı kilit önemdeki rol dolayısıyla, *Adbusters* ağının bir toplumsal hareket ağı olarak burada ele alınması gerekmektedir. Vancouver kentinden yayın yapan Kanadalı aktivist ağı *Adbusters*, tüketim karşıtı kampanyalarıyla işgal hareketlerinin esin kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Kanadalı yazar ve belgesel yapımcıları Kalle Lasn ve Bill Schmallz tarafından kurulan ağ, kendilerini “Bizler, bilgi çağının yeni toplumsal aktivist hareketini ilerletmek isteyen sanatçılar, aktivistler, yazarlar, muzipler, öğrenciler, eğitimciler ve girişimcilerden oluşan küresel bir topluluğuz.” şeklinde tanımlamaktadır (“About”, tarih yok). Ayrıca kurucularından Kalle Lasn'ın *Kültür Bozumu* (2000/2004) adlı çalışması, *Adbusters*'ın kuruluş hikâyesini anlatan ve diğer yandan *Adbusters*'ın eylemlerinin kavramsal çerçevesi olarak bir çalışma olarak ele alınabilir. Kalle Lasn, 1989'da Kanada'nın British Columbia bölgesinde yaygın olan kereste endüstrisinin ormanları yok etmesine ve bunu örtbas etmek için yüksek bütçeli reklam kampanyaları düzenlemesine karşılık olarak, bir grup aktivist ile birlikte protesto gösterileri düzenleyip haber bültenleri yayımlar. Lasn, sonrasında yaşananları şöyle aktarır:

Orman endüstrisini kendi oyunlarıyla alt etmiştik, hem de beş kuruş harcamadan. Kendimizi müthiş iyi hissettik ve bu duygu Reklam Avcıları Vakfı'nın doğmasına sebep oldu. Umut vaat

eden konularda daha fazla televizyon kampanyası yapmaya ve yayın zamanı satın alabilmek için ısrarcı olmaya karar verdik. Ayrıca medya eylemcileri ağının dergisi Adbusters'ı (Reklam Avcıları) yayımlamaya başladık, sonra da internet üzerinde Kültür Bozumu Merkezi (Culture Jammers Headquarters) 'ni kurduk. (www.adbusters.org). (Lasn, 2000/2004: 36).

Ethan Earle (2012)'ye göre Adbusters, işgallerin başlaması için en dolaysız zemini hazırlayan eylem çağrısını yapmıştır. 13 Temmuz 2011'de #OCCUPYWALLSTREET hashtag'i ile paylaşılan eylem çağrısı, Wall Street işgallerinin somut örgütlenmesi açısından bir program niteliğini taşımaktadır: "Bir Tahrir anı için hazır mısınız? 17 Eylül'de aşağı Manhattan'a akın edin, çadırlar, mutfaklar, barışçıl barikatlar kurun ve Wall Street'i işgal edin." (#OCCUPWYALLSTREET, 2011).

İşgallerin örgütlenmesi, 13 Temmuz'dan 17 Eylül'e kadar çeşitli biçimlerde bir araya gelen aktivistler tarafından gerçekleştirilmiştir. Eylem çağrısının internette yaygınlaşmaya başlamasıyla Ağustos'ta bütçe kesintileri-karşıtı bir koalisyon, işgalleri örgütlemek amacıyla bir kurul oluşturmuştur. Bir protesto ekinde gerçekleşen bu toplantı, Manhattan'ın Financial District (FiDi) semtindeki (Wall Street Boğası olarak bilinen) Charging Bull Heykeli'nin yanında yapılmıştır (Earle, 2012). Bu heykel, mali piyasalardaki değişken iyimserliği ve refahı temsil etmesi bağlamında Occupy Wall Street hareketinin sembollerinden biri haline gelmiştir¹⁸.

İşgallerin başlamasıyla sayıları iki bini aşan eylemciler, Zucotti Park'a akın etmiş ve burada kamp kurmuştur. Harekete çok sayıda yazar, aktivist, karşı-küreselleşme hareketi örgütleri, dernekler, sendikalar katılmıştır. Buna rağmen hareket, herhangi bir

¹⁸ Bkz. (#OCCUPWYALLSTREET, 2011), Adbusters'in eylem çağrısında yer alan görsel, Charging Bull (Wall Street Bull) üzerinde dans eden balerin figürü.

liderlik pratiğine olanak tanımamıştır. İlerleyen sayfalarda görülebileceği gibi, hareketin eylem repertuarı, Castells (2012/2013)'in deyişiyle bir “uygulamada doğrudan demokrasi” temasına sahip olduğundan liderlik ve temsil etme pratikleri, yerini daha dinamik ve anlık gelişen otonom süreçlere bırakmıştır.

VI.2.2.1. İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı

Anthony Giddens'a göre, bilgi teknolojileri ve toplumsal hareketler, Giddens'ın geç modern toplum dediği günümüz toplumlarında şaşırtıcı sonuçlar oluşturacak bir şekilde bir araya gelmiştir. Bu ise, toplumsal hareketlerin oluşturduğu devasa elektronik ağlar ile mümkün olmaktadır. Böylece yerelde ortaya çıkan her toplumsal sorun, bu elektronik ağlar sayesinde küresel düzlemde karşılık bulmakta, eylemciler olaylara anında tepki vermelerini sağlayan bilgi kaynaklarına ulaşabilmektedir (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1989/2004). Hükümetler için yeni ve kısmen engellenemez bir tehlike olan bu durum, toplumsal hareketler açısından yeni eylemlerin ve baskı mekanizmalarının oluşması bağlamında esin vericidir (Giddens, 1982/2008).

2000'li yıllara kadar, toplumsal hareketlerin bel bağladığı enformasyon teknolojisi, cep telefonları ile sınırlı ağ bağlantılarıyla birbirine bağlanmış internet şebekelerinden ibaretti. Henüz iletişim teknolojilerinin yaygın bir kullanıma sahip olmadığı bir dönemde gazete ve dergiler, toplumsal hareketlerin kendisini ifade etmesi ve örgütlenmesinde başat konumdadır. Örneğin Tilly (2004/2008), çok da uzak olmayan bir tarihte, 2001 yılında Filipinler'de devlet başkanı Joseph Estrada'nın istifasını isteyen binlerce insanın Manila'nın Edsa diye bilinen caddesinde toplanmasını, cep telefonlarının SMS (Kısa mesaj ya da Short Message Service) servisleri sayesinde gerçekleştiğini

yazmaktadır. Bundan yaklaşık beş yıl önce Zapatista hareketinin taleplerini dünyaya duyurmak için uydu telefonlarını ve sınırlı kablolu internet hatlarını kullandığı bilinmektedir. Burada dikkati çeken husus, Meksika'daki Zapatistaların Filipinlerdeki hareketten çok daha önce interneti kullanıyor oluşudur. Bu husus, en doğru biçimde coğrafi konumlanışların interneti tüm dünyaya ulaştıracak bir enformasyon teknolojisinin henüz ortaya çıkmadığı bir tarihsel dönem ile açıklanabilir. Castells (2004/2008)'e göre, Zapatistaların internet teknolojisine ulaşması Meksika ve A.B.D. arasında kurulmuş olan yerel internet sağlayıcı hizmeti sayesinde gerçekleşmiştir.

Yeni toplumsal hareketlerin iletişim teknolojilerini kullanmaları, 2000'li yıllarda sosyal medya uygulamalarının ortaya çıkıp küreselleştiği ve daha da önemlisi internetin, kablolu olmaktan çıkıp uydu bağlantıları yoluyla sağlandığı bir döneme kıyasla oldukça deneysel kalmaktadır. Bugünün toplumları, enformasyonun salt iletişimle tanımlanamayacak kadar geniş bir ağ örgütlenmesine sahiptir. Enformasyon toplumu adı ile Daniel Bell'in tanımlamış olduğu toplum, üretimin canlı emekten ziyade makineleri yöneten bilgisayarlı işlemciler vasıtasıyla gerçekleşmesini, buna binaen insan emeğinin hizmet sektörüne aktarılmasını ifade ediyordu. Bugün ise internetin gelmiş olduğu nokta, Castells (2012/2013)'in ağ toplumu olarak adlandırdığı, toplumun bütün alanlarının ağlar ve sanallaşma temelinde örgütlenmeyle kurulmasına işaret eder.

Web 2.0 yeni toplumsal hareketler için 2000'li yılların ilk on yılına kadar geçerli bir iletişim platformu olarak karşımıza çıkar. Günümüzün hareketleri için geçerli olan ve işin doğrusu çok daha karmaşık bir durum yaratan şey, sosyal medyanın biyo-politik yayılmasıdır. Altı toplumsal kurumdan biri olan boş zaman değerlendirme, sosyal medyanın inanılmaz yükselişi ile yalnızca çalışma dışında başvuru bir kurum olmaktan

çıktı. Artık sanal dünyaya bağlı olmak bir boş zaman değerlendirme etkinliği değil; fakat dijital boş zaman mefhumu, bireylerin sanal ortamlarda bulunduğu tüm zamansallıkları tanımlar (Blanco, 2014).

Sosyal medyanın üretimlerinin biyo-politik hale geldiği bir dönemde, Occupy Wall Street dahil olmak üzere dünya üzerinde şok dalgası yaratan Indignados, Arap Baharı, Gezi işgalleri, Yunanistan, Çin ve daha pek çok ülkede patlamalar gösteren toplumsal hareketler, sosyal medya üretimlerinin kültür endüstrisi bağlamında tektipleştirici eleştirisini temelsiz bırakmıştır. Ancak hala sosyal medyanın saf bir özgürleşme düzlemi olarak nitelendirilmesi kesin değildir. Biyo-iktidarın gözetim süreçlerini konumlandığı bir mekan olarak internet, kullanıcılarının “kullanımlarıyla” kendini var ederken, sermayenin pürüzsüz ortamında hareket ederek kodları çözmeye devam ettiği bir yersizyurtsuz mekan olarak karşımıza çıkar (Çoban, 2014). Deleuzecu kapitalist makinenin yan aygıtları olarak denetim mekanizmaları işlemeye devam etmektedir. Açıkça belirtmek gerekir ki, patlamalar şekline ortaya çıkan toplumsal mücadele dalgasının bastırılması da internet ve özellikle sosyal medya sayesinde oldukça kolaylaşmaktadır. Çünkü iktidarlar, tıpkı muhalefet hareketleri gibi sosyal medyayı deneyimleyerek onu bir bastırma düzlemine kavuşturmaya çalışmaktadır.

Wall Street işgalleri, sosyal medyanın, özellikle sosyal ağların yoğun bir şekilde kullanıldığı eylemlerden biri olarak karşımıza çıkar. Castells, Occupy hareketinin sosyal ağları tüm boyutlarıyla işe koştüğünü, işgallerin gerçekleştiği tarihlerde sosyal ağlardaki paylaşımların zirve yaptığını belirtmektedir: “Kasım ayında olağan bir günde Occupy ile ilgili yaklaşık 120.000 tweet geçildiği, 1 Kasım’da Zucotti Park’ın baskına uğramasıyla bu sayının 500.000’i bularak zirveye çıktığı görülmüştür.” (2012/2013: 155-

159), Bunların yanı sıra, Youtube ve Tumblr gibi video ve görüntü paylaşımları, hareketle eş zamanlı olarak dünyaya duyurulmuştur (a.g.e.: 154).

Ana-akım medyanın harekete yönelik ilgisi oldukça düşük bir düzeyde kaldığından dolayı, eylemleri anı anına dünyaya duyuracak bir iletişim mekanizmasına duyulacak ihtiyaç, diğer toplumsal hareketlerde olduğu gibi Wall Street işgalcilerinin de karşısına çıkmıştır. Bu sorun da, internet erişim bulunan mobil cihazlardan alınan görüntünün eşzamanlı olarak internette yayınlanabilmesin olanak sağlayan livestream uygulamaları ile çözülebilmektedir (Castells, 2012/2013). Türkiye'deki medya organlarının internet sitelerinde yer alan haberler, Wall Street işgallerine ilişkin olarak bazı ipuçları sunmaktadır.

Wall Street işgalleri, sosyal ağlarda iletişimi sağlamakla beraber, Occupywallst.org internet sitesinden oldukça yaratıcı paylaşımlar yapılmıştır. Örneğin, 15 Eylül 2011 tarihli bir oryantasyon rehberinde, Wall Street işgalcilerine, işgale hazırlık sırasında, işgaller sırasında ve herhangi bir polis temasında yapılması gerekenleri içeren bilgiler yer almaktadır. Bu rehberde göre, New York Polis Departmanının uyarıları çerçevesinde kaldırımın yarısını boş bırakmak koşuluyla kaldırımında protestonun bir parçası olarak uymanın yasal; fakat çadır gibi yapıları bulundurmanın yasak olduğu uyarısı yapılmıştır. Ayrıca göstericilerin yanlarında getirmeleri gereken uyku tulumu, doldurulabilir su kabı, atıştırmalık gibi malzemelere yer verilmiştir ("Orientation Guide", 2011). Bu örnekte ortaya çıkan husus, siyasal baskı organlarının hareketi bastırmaya yönelik gösterdiği yoğun çabadır. Hardt & Negri, hükümetlerin yeni dönem hareketleri bastırmaya yönelik büyük çabasını, hareketlerin gücünü gösteren bir unsur olarak ele alır. Ancak Adbusters'ın eylem çağrısında kamp kurma eyleminin en temel gerekliliği olarak

çadırların kurulması duyurulurken, işgalden hemen iki gün önce şehrin polis departmanı tarafından hareketin organizasyonuna müdahale edildiği görülmektedir (“Orientation Guide”, 2011).

VI.2.2.2. Kamusal Alanın İşgali

Wall Street işgalcileri, belirli açılardan 68 Hareketi ve sendikal hareketlerin örgütlenme biçimlerini tekrar etmiştir. Kürsü işgalleri ya da işyeri işgalleri, hak aramanın çerçevesini yasal sınırların dışına çıkaran yeni bir ret mantığını yansıtır. Yeni toplumsal hareketler bağlamında protestolar, kentsel alanların toplanma yerleri olan, dahası iletişim ve insan akışının düğüm noktaları olan meydanları ve caddelerde gerçekleşmektedir. Arap Baharı ile başlayan yeni mücadele dalgasında kamusal alanların kullanımı, daha önceki kamusal alan kullanımlarına bir içerik kazandıran yeni pratiklerle gelişmektedir.

Yeni mücadele dalgasının bel bağladığı stratejilerden biri, Hardt & Negri (2012)'nin ifade ettiği gibi, kamp kurmadır. Kentin merkezi bir alanında kamp kuran eylemciler, bu alanları birer yaşam alanı olarak örgütler. Harvey (2012/2013), bunu “şehrin yeniden sahiplenilmesi” olarak nitelendirmektedir. Siyasal baskı, kendine yönelen muhalif hareketi, örneğin kamusal alanlarda gösteri yapılmasına dair kanunlarla kısıtlarken ya da internetin kullanımını kendi meşruluğunu zedeleyecek bilgi akışları bağlamında kısıtlamaya çalışırken, kamusal bir alanın sahiplenilmesi, siyasal baskı organlarının kamusal alanlarla ilgili bir yaptırımının meşru olup olmadığı sorusunu akla getirir.

Kamp kurmanın yeni dönemdeki hareketler açısından anlam, herhangi bir meşruluk zemini aramaksızın talebi bilfiil eylem yoluyla ileten yeni bir kamusalığın

yaratılmasından ileri gelmektedir. Kamp kurma eylemleriyle ilgili olarak 68 Hareketinin hippilerini andıran görüntüelrin medyaya yansması, bu eylemlerin talepsiz anomik davranışlar olabileceği kuşkusunu doğurmaktadır. Bu husus, Zizek'in bir eylemciden aktardığı "Burada yalnızca güzel vakit geçiriyoruz" sözüne dayanarak yaptığı uyarıyı akla getirir. Ona göre yapılması gereken, yalnızca hoş vakit geçirerek "kendimize âşık olmak" değil, bu aktif potansiyeli harekete geçirebilecek yeni örgütlenme yollarını keşfetmektir (Zizek, 2013/2013).

VI.2.3. Eylem Repertuarının Yeni Öğeleri

Charles Tilly, toplumsal hareketlerin başarıya ulaşma yolunda başvurdukları tüm girişim, örgütlenme ve eylemlerin tamamını ifade edebilmek üzere repertuar kavramını kullanır. Toplumsal politik, teknolojik ve kültürel tüm değişmeler, toplumsal hareketlerin mevcudiyetini bir ya da birkaç bağlamda etkilediğinden Tilly'ye göre toplumsal hareket repertuarı kavramı, kampanya ve MBSB (makul olma, birlik, sayı ve kendilerine ve/veya seçmenlerine bağlılık) gösterileri ile bir araya gelerek toplumsal hareketleri meydana getirir. Ancak burada açıkça görülüyor ki, Tilly repertuar kavramı ile doğrudan eylem biçimlerine yönelmektedir (Tilly, 2004/2008).

Occupy hareketi, birçok yeni eylem türünü deneyimlemekle beraber bunları yalnızca protesto türü olarak değil, aynı zamanda bir örgütlenme biçimi olarak ortaya koymuştur. Talepsiz bir hareket olarak doğan Occupy, eylemlerini süreç biçiminde birer politik alternatif olarak sunmaktadır (Harcourt, 2013).

VI.2.3.1. Halk Mikrofonu

Zucotti Park, Occupy işgallerinin merkezi olarak, eylemlerin sürdüğü üç aylık bir dönemde hatırı sayılır sayıda konuk ağırlamıştır. Hem entelektüeller hem de halktan insanlar, kendilerini ifade etmek amacıyla işgalcileri ziyaret etmiş, eylemlere katılmıştır. Bu durum, toplumsal hareketlerin kitle gösterilerinin en bilindik uygulamalarından biridir. İşlerinden atılan işçilerin eylemlerine bir siyasi parti üyesinin katılarak destek vermesi ya da konuşma yapması, sıkça rastlanılan bir örnektir. Ancak Occupy eylemleri, bu duruma çok daha yenilikçi bir buluşla katılmaktadır. “Halk mikrofonu” uygulaması, işgalcileri ziyaret eden kişilerin kendini daha büyük kalabalıklara duyurması bağlamında oldukça yeni bir eylem türü olarak karşımıza çıkar.

Michael Taussig (2013)’ e göre “halk mikrofonu buluşu”nun temel nedeni, (anladığımız kadarıyla kamusal alanlarda gösteri ve protesto kanununda belirlenmiş) mikrofon kullanımına yönelik bir yasağın bulunmasıydı. Bu durum, Deleuze ’un yaratmayı kısıtlı ve azınlık-durumlarla ilişkilendirmesi ile açıklanabilecek bir bağlamda göstericilerin içinde bulunduğu kısıtlı olma koşulu, bu durumdan kurtulmak için onları yeni bir şey yaratmaya sevk etmiştir (Thoburn, 2003/2009).

Castells (2012/2013), kamplardaki halkın mikrofonu uygulamasının işleyişini, insan etkileşimli iletişim süreçleri bağlamında ele alır: “Halkın mikrofonu, konuşan kişinin bir dinleyici topluluğuna söylediği şeylerin topluluk tarafından yüksek sesle tekrarlanması, böylece kalabalığın ses yükseltici cihazlara gerek kalmaksızın konuşan kişiyi dinlemesi yöntemi.” O’na göre, halkın mikrofonunu önemli kılan diğer bir husus, topluluğun

birlikte eylemesini sağlayan eski sivil itaatsizlik biçimlerini hatırlatması ve bu anlamda grup aidiyetini kendiliğinden ortaya çıkarmasıdır (a.g.e.: 158).

VI.2.3.2. Bir Protesto Biçimi Olarak Forumlar

Forumlar, bir karar alma biçimi olarak yeni toplumsal hareketlerin eylem ve örgütlenme repertuarında uzunca bir süredir yer almaktadır. Liderliğin kesin bir dille reddeden yeni toplumsal hareketlerin eylemlerini ve taleplerini ortaya koymak amacıyla bir araya gelerek ortak karar alma pratiklerini hayata geçirebilmesi için, katılımcı ve doğrudan bir demokrasinin uygulanmasını gerektirmektedir. Örneğin, karşı-küreselleşme hareketlerinin 1999 ve 2001'deki Dünya Bankası protestolarında kullandığı bir karar alma yolu olarak, küçük gruplarda beyin fırtınası yaparak herkesin karar almasını sağlamıştır (Foran, 2008).

Wall Street hareketinin Zucotti Park'ta gerçekleştirdiği forumlar, doğrudan demokrasinin küçük gruplarda işlevselliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Castells (2012/2013) 'in de aktardığı gibi, üzerinde konsensüse varılmış birtakım el işaretleri ile eylemciler kararlara doğrudan katılmakta, böylelikle şeffaf ve adil bir karar alma süreci tesis edilmiş oluyordu. Wall Street işgallerinin sergilediği bu doğrudan demokrasi uygulaması, Türkiye'de Gezi protestolarında da tekrarlanmış, böylece güncel hareketlerin eylem repertuarına katılmıştır (a.g.e.: 303).

VI.3. Güncel Toplumsal Hareketlerin Genel Özellikleri

Occupy Wall Street hareketinin yeni dönem bağlamında ortaya koyduğu farklılıkları ele aldıktan sonra, nihayet güncel hareketlerin genel özelliklerine burada değinmek mümkün hale gelmektedir. Elbette bu güncel hareketlerin yeni toplumsal hareketlerden belirli açılardan farklılaştığını söylemek, pazarlıksız bir biçimde onların yeni toplumsal hareketler kategorisi altında ele alınamayacağı anlamına gelmemelidir. Burada önemli olan şey, bu güncel hareketleri açıklama noktasında yeni kavramsallaştırmalara duyulan gereksinmedir.

Castells (2012/2013) 'e göre, her ne kadar güncel hareketlerin içinde ortaya çıktığı toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik bağlamlar, birbirinden farklı olsa da bu hareketler, belirli açılardan ortak birtakım özelliklere sahiptir:

İlkin, bu hareketler ağlar oluşturmuşlardır. Yukarıdaki satırlarda dile getirildiği gibi, internet kullanımının önemi bu hareketler için geri plandadır. Bu hareketler için temel önemli husus, sürekliliğe sahip ağların çevrimiçi ve çevrimdışı ortamlarda tesis edilebilmesidir (a.g.e.: 191).

Bu hareketler, kent uzamını işgal ederek bir hareket haline gelirler. İnternet ağlarından ya da somut mekânsal varlıktan sadece birine ait değillerdir. Eylem alanları, bu ikisi arasındaki karşılıklı besleme ilişkisinden ibarettir (a.g.e.: 192). Ayrıca bu hareketler, kentsel mekanı işgal ederek burada bir özerk alan ilan ederler. Bu alan, hareketlerin politik taleplerin yerine kendi alternatiflerini üretme gücünü yansıttığı bağlamda yeni bir özelliktir (Hardt & Negri, 2011). Castells (2012/2013), bu uzamı *özerklik uzamı* olarak tanımlar ve bu uzamı ağlar oluşturan toplumsal hareketlerin uzamsal biçimi olarak nitelendirir.

Bu hareketler, Hardt & Negri (2011) 'nin belirttiği gibi, herhangi bir şekilde küreselle ilişkileri bulunmadığı zaman bile küreseldirler. Bu bağlamda hem yerelde hareket gösterirler hem de küresele sıkı sıkıya bağlıdırılar.

Bu hareketler, kendi zamansallıklarını yaratırlar. Deleuzecu bir dille ifade edecek olursak hareketler, ne zaman yerinden edileceği belli olmayan bir zamansal bir yeryurtta hareket ederken, ödipallikten doğan düzenli hayatlarını bir şizonun sınırsız akışlarıyla ikame ederler. Dolayısıyla şimdi, şu an burada olan kolektif eylemlilikler olarak şimdinin yaratımını kurarlar (Sutton ve Martion-Jones, 2008/2014).

Bu hareketler, kesinlikle birer patlama olarak kendiliğinden gelişir. Bu özellik, Hardt ve Negri tarafından *İmparatorluk*'ta yaklaşık on yıl önce öngörölmüştür. Onlar, küresel imparatorluğa karşı mücadelelerin bir mücadele dalgası olarak değil, tek tek patlamalar şeklinde gerçekleşeceğini söylemişti (Hardt & Negri, 2001). Esasen, Arap Baharı, Indignados ve Occupy hareketinin yayılma şiddetine bakılınca iyiden iyiye demlenen öfkenin boyutları anlaşılabilir.

SONUÇ

2000’li yılların başında karşı-küreselleşme hareketiyle başlayan güncel toplumsal hareketler dalgası, toplumsal hareketler literatüründe “yeni” olarak bilinen hareketlerin karakteristik özelliklerinden oldukça farklılaşan bir politik talep, eylemlilik ve örgütlenme perspektifi ortaya koymaktadır. Dönemsel olarak 2000’lere kadar epidemik bir kullanıma sahip olan yeni toplumsal hareketler yaklaşımı, toplumsal hareketlerin salt ekonomik taleplerden ziyade, toplumsal alanın bütününe kucaklayan kültür ya da daha spesifik bir gösterge olarak insan eylemlerinin temel sosyal güdüleyicilerinden biri olan kimlik üzerine odaklandığı bir mücadele perspektifini ifade etmektedir. Elbette bu durum, farklı kimliklerin kendi varoluş mücadelesini verdiği bir bağlamda “fark”ın savunulmasını ve bu savunu devlet iktidarını ve dolayısıyla diğer kimlik unsurlarını hegemonik bir baskı altına almadığı sürece politik alana çoğulcu bir renk verdiği için çoğunlukla siyasal iktidarlar tarafından desteklenmesini içerdiğinde katılımcı demokrasilere anlam kazandırmaktadır (Amin, 2010).

Bu çalışmada 1980 ve sonrasında sosyal teoride meydana gelen köklü değişmeler ışığında toplumsal muhalefet biçimlerindeki kaymaları açıklayabilmek adına, toplumsal hareketlerin 2000’li yıllardan sonra ortaya koyduğu yeni mücadele biçimlerinin kavramsallaştırılmasında disiplinler arası etkileşim bağlamında çağdaş siyaset teorisindeki yeni toplumsal açıklamalarının sosyolojik bir analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda siyaset teorisyenleri Michael Hardt ve Antonio Negri’nin imparatorluk ve çokluk yaklaşımları ekseninde ve Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin kavramları, toplumsal hareketleri açıklama noktasında ele alınmıştır.

Michael Hardt ve Antonio Negri'nin İmparatorluk analizi, sosyolojik ve politik düzeyde yeni küresel düzenin yönetim pratiklerine ışık tutması bağlamında oldukça esin verici sonuçlara ulaşmaktadır. Çokluk yaklaşımı ise, yeni toplumsal hareketlerden farklılaşan yeni bir küresel mücadele dalgasının aktörü olarak hem sınıf mefhumunu yeniden analize dahil eder, hem de kimlikle ya da farklılıkla açıklanmayacak bir karmaşıklığa sahip olan karşı-küreselleşme hareketi, Öfkeliiler ya da Arap baharı gibi hareketleri açıklamada yeni toplumsal hareketler paradigmasının yetersiz kaldığı yönleri geliştirir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bir toplumsal muhalefet mefhumunu saptamanın, onu anlamının tamamen tutarlı bir şekilde gerçekleşemeyeceğini de kabul ederek, her ne kadar somut politik-pratik gönderimleri son derece yaratıcı olsa da, Hardt ve Negri'nin çokluk analizinde son derece soyut bir analiz çerçevesini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, Hardt ve Negri, İmparatorluk analizini son derece somut yönetsel işlemlere göndererek oldukça gözle görülür ve sosyolojik bir dille ortaya koyar. Çokluk analizine geldiğinde ise, yeni küresel muhalefetin mimarı olarak çokluğun inşası ve örgütlenmesi, oldukça felsefi ve ontolojik bir düzeyde ele alınır (Göker, 2005).

Gilles Deleuze ve Felix Guattari, toplumsal hareketler kavramına doğrudan başvurmamakla beraber, toplumsal hareketlere motivasyon sağlayan başkaldırı ve isyan mefhumlarının bıçak gibi kesildiği 1968'lerin, 68 Hareketi'nin yenilgisinin hemen ardından yeni toplumsal-politik dünyadaki muhalefetsizlik sorununu yeniden tartışmaya açar. Onların yanıtlamaya çalıştığı soru, insanların neden kullukları için sanki özgürlükleriymiş gibi çalıştıkları sorusudur. Bu bağlamda yazarlar, toplumsal bastırmanın düşüncede yaratılacağı fikrinden yola çıkarak, analizin yönünü oldukça derinlikli bir biyopolitika analizine doğru çevirirler. Onlara göre Batı düşünme geleneği, felsefeden

bilime, politikadan kültüre kadar uzanan ve hiyerarşik bir yapılanma gösteren bir düşünme biçimi olarak, ağaç-biçimlidir. Her şeyi bir köken ve ilk olaya bağlayan ağaç-biçimli düşünce, bireyin yaratıcı varoluşunu keserek farkları homojenize eder ve özdeş kılarak yaratıcılığın önüne geçer. Onlara göre sürekli bozulmalarla kendini daha iyi kılan kapitalizm gibi, Freudçu psikanaliz de kapitalizme özgü bir bilinç üretimi gerçekleştirmektedir. Buradan hareketle kapitalizm ve psikanaliz, hastalıklar yaratan rejimlerdir. Kapitalizm gibi psikanaliz de Deleuze ve Guattari'nin arzu (desire) olarak işlediği ve Nietzscheci güç istenci kavramı üzerinde varlık gösterir.

İnsanlar toplumun arzulama-makineleridir. Arzu, insanların toplumsal hayatı tamamen yapay olarak karşılıklı etkileşimle yaratmasının temel itici gücü olarak her zaman devrimcidir, farklılığı ve özgürlüğü yaratmayı ister. Ancak toplum arzuyu kendini var etmek için bastırır ya da kullanır. İlkel tahakküm, arzuyu bastırırken, modern tahakküm, psikanalizin yeni teknikleriyle arzuyu kullanır ve onu toplumsal bastırmanın en önemli yetkili kurumu olan aile içindeki cinsel tabuları harekete geçirerek üretime kanalize eder. Böylece arzunun kendi bastırılmasını arzulayan yönü harekete geçirilmiş olur. Deleuze ve Guattari, bireyin bu bilinçdışı bastırılmasından özgürleşmenin, bilinçdışının serbest bırakılmasını hedefleyen şizoanalizle karşılık vererek gerçekleştirebileceğini savunur. Giderek devleti de düşüncenin eseri olan bir soyut makine olarak ele alan Deleuze ve Guattari, devletin direnilmesi gereken bir varlık olduğunu öne sürerek, anarşist devlet eleştirisi ile paralellik kurar (Newman, 2001/2014).

Deleuze ve Guattari'nin bu çalışma özelinde toplumsal hareketler alanına yapmış olduğu en önemli katkı, direnişin kaçış çizgileri yaratarak gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamasından ileri gelmektedir. Yazarlara göre ağaç-biçimli düşüncenin

özdeşleştirici tahakkümünden kurtulmanın yolu, özdeşliğin yerine farkın sonsuz tekrarını getiren yapay düşüncenin geçirilmesi olduğunu iddia eder. Şizoanalizin hedefi, arzunun kendi bastırılışını sağlayan düşünce biçimlerini ortaya çıkarmaktır. Rizom fikri, şizoanalizin ilk yöntemi olarak sonsuz bir ilişki akışı içinde bireylerin farklarını koruyarak sürekli bir bilinçdışı akışını gerçekleştirmesidir. Rizomun kendisi, bir kavram olarak bir örgütlenme mefhumuna götürmektedir. Bu bağlamda Castells (2012/2013)'in Öfkeli hareketinin örgütlenme biçimini rizomatik olarak adlandırması gibi, bir insanlar arası ilişki yaratımını ve örgütlenme mefhumunu ortaya çıkarır.

Çalışmada son olarak 2011'de Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et) hareketi, güncel hareketlerin görünen bir temsili olarak ele alınmıştır. Hareket, lidersiz bir hareket olarak sanal ortamda doğmuş ve sokağa çıkmıştır. Ve hareketin en önemli özelliklerinden biri, doğrudan demokrasiyi, uygulamada gerçekleştirmeyi başarmış olması ve politik taleplerini reform talebi olarak değil, alternatiflerin doğrudan pratikte uygulanabilir olduğunu göstererek bir "siyasi itaatsizlik" performansı sergilemesidir.

KAYNAKÇA

#*OCCUPYWALLSTREET* (2011, 13 Temmuz). A shift in revolutionary tactics. 18 Eylül 2014 tarihinde <https://www.adbusters.org/blogs/adbusters-blog/occupywallstreet.html> adresinden alınmıştır.

About. (tarih yok). 17 Aralık 2014 tarihinde <https://www.adbusters.org/about/adbusters> adresinden alınmıştır.

Amin, S. (2010). *Kapitalizmden uygarlığa. Sosyalist perspektifi yeniden inşa etmek.* (Çev. Y. Dönmez ve N. Atabağsoy). Ankara: Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı Özgür Üniversite yayınları.

Amin, S. ve Arrighi, G. ve Frank, A. G. ve Wallerstein, I. (1993). *Büyük kargaşa. Yeni toplumsal hareketlerin krizi.* (Çev. E. Akbulut). İstanbul: Alan yayınları. (Özgün çalışma 1991).

Arato, A. ve Cohen, J. L. (1997). *Civil society and political theory.* (4th edition). Massachusetts: The MIT University Press.

Aron, R. (2008). *Sosyolojik düşüncenin evreleri.* (Çev. Korkmaz Alemdar). İstanbul: Kırmızı yayınları. (Özgün çalışma 1989).

Arrighi, G. ve Hopkins, T.K. ve Wallerstein, I. (2004), *Sistem-karşıtı hareketler*. (Çev. C. Kanat, B. Somay ve S. Sökmen). İstanbul: Metis yayımları. (Özgün çalışma 1989).

Bal, H. (2006). *Kent sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Başkaya, F. (2001). *Az gelişmişliğin sürekliliği*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M., Webster, A. (2008). *Sosyoloji*. (Çev. K. İnal). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Özgün çalışma 2003).

Blanco, A. V. (2014). Dijital çağda boş zamanın dönüşümü. B. Çoban. (Ed.). *Sosyal medya d/evrimi içinde* (185-199). İstanbul: Su Yayınevi.

Boetie, E. D. L. (2011). *Gönüllü kulluk üzerine söylev*. (Çev. M. A. Ağaoğulları). Ankara: İmge Kitabevi.

Bogue, R. (2002). *Deleuze & Guattari. Deleuze ve Guattari üzerine bir inceleme*. (Çev. İ. Öğretirler ve A. Utku). İstanbul: Birey Yayıncılık. (Özgün çalışma 2002).

Bookchin, M. (2013). *Özgürlüğün ekolojisi*. (Çev. M. K. Coşkun). İstanbul: Sümer yayıncılık. (Özgün çalışma 1991).

- Bottomore, T. (2013). *Frankfurt okulu ve eleştirisi*. (Çev. G. H. Yolsal). İstanbul: Say Yayınları. (Özgün çalışma 2002).
- Bottomore, T. ve Nisbet, R. (2006). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi II*. (Haz. Mete Tunçay ve Aydın Uğur). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Caig, J. ve Form, W. (2010). Toplumsal hareketler ve toplumsal değişim. Janoski, T., Alford, R., Hicks, A. ve Schwartz, M. A. (Ed.). *Siyaset sosyolojisi*. İçinde. Ankara: Phoenix yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür. Cilt 2: Kimliğin Gücü*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Özgün çalışma 2004).
- Castells, M. (2013). *İsyan ve umut ağları. internet çağında toplumsal hareketler*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Özgün çalışma 2012).
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe tarihi. Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları.
- Chomsky, N. (2013). *Occupy/işgal et. Sınıf savaşı, isyan ve baskı üzerine düşünceler*. (Çev. O. Akinhay). İstanbul: Agora Kitaplığı. (Özgün çalışma 2012).
- Colson, D. (2011). *Proudhon'dan Deleuze'e anarşist felsefe sözlüğü*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Kitap.

- Colman, F. J. (2005). Rhizome. In A. Parr (Eds). *The Deleuze dictionary*. (pp. 232-235).
Edinburg: Edinburg University Press.
- Comte, A. (2001). *Pozitif felsefe kursları*. (Çev. E. Ataçay). İstanbul: Say Yayınları
- Corcuff, P. (2008). *Siyasetin büyük düşünürleri*. (Çev. A. U. Kılıç). İstanbul: Versus.
- Coser, L. A. (1957). Social conflict and the theory of social change. *The British Journal Of Sociology*, 8 (3), 197-207.
- Çalı, H. H. (2006). *Çevreci toplumsal hareket olarak Greenpeace-Türkiye hareketi*.
Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Çayır, K. (1999). Toplumsal sahnenin yeni aktörleri: yeni sosyal hareketler. Çayır, K. (Ed.)
(1999). *Yeni sosyal hareketler içinde* (13-34). İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Çetinkaya, Y. D. (2008). Tarih ve kuram arasında toplumsal hareketler. Y. D. Çetinkaya
(Ed.). *Toplumsal hareketler: Tarih, teori ve deneyim içinde* (15-61). İstanbul:
İletişim yayınları.
- Çımrın, F. K. (2009). Karşı-küreselleşme hareketlerinin kuramsal tartışmalarına bir katkı:
“İmparatorluk” ve “Çokluk” kavramlarının değerlendirilmesi. B. Çoban (2009)
(Ed.) *Yeni toplumsal hareketler. küreselleşme çağında toplumsal muhalefet*
içinde (147-173). İstanbul: Kalkedon yayınları.

- Çımrın, F. K. (2010). Yeni toplumsal hareketler ve kentsel yaşam. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. 1(2), 45-58. 08 Aralık 2014 tarihinde <http://sbedergi.gumushane.edu.tr/belgeler/sbe-cilt1-sayi2/sbecilt1sayi2.pdf> adresinden alınmıştır.
- Çoban, B. (2009). Yeni toplumsal hareketler, sınıf mücadelesi ve ütopya. Çoban, B. (Ed.), *Yeni toplumsal hareketler. küreselleşme çağında toplumsal muhalefet içinde* (9-42). İstanbul: Kalkedon yayımları.
- Çoban, B. (2014). Sosyal medya d/evrimi. B. Çoban. (Ed.). *Sosyal medya d/evrimi içinde* (9-21). İstanbul: Su Yayınevi.
- Çopuroğlu, Y. C. ve Çetin, B. N. (2010). Yeni toplumsal hareketler paradigması bağlamında Türkiye'deki küreselleşme karşıtı grupların birbirleriyle ve dünyadaki karşıtlarla karşılaştırılması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13-1, 67-100.
- Deleuze, G. (2013). *Müzakereler 1972-1990*. (Çev. İ. Uysal). İstanbul: Norgunk Yayıncılık. (Özgün çalışma 1990).
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1988). *Kapitalizm ve şizofreni I göçebebilimi incelemesi: Savaş makinası*. (Çev. A. Akay). İstanbul: Bağlam Yayınları. (Özgün çalışma 1980).

Deleuze, G. ve Guattari, F. (1993). *Kapitalizm ve şizofreni 2 bin yayla: Kapma aygıtı*. (Çev. A. Akay). İstanbul: Bağlam Yayınları. (Özgün çalışma 1980).

Deleuze, G. ve Guattari, F.(2000). *Anti-Oedipus. capitalism and schizophrenia*. (R. Huxley, M. Seem ve H.R. Lane, Trans.) Minneapolis: University of Minnesota Press. (Originally work published 1972).

Deleuze, G. ve Guattari, F. (2005). *A Thousand plateaus. capitalism and schizophrenia*. (B. Massumi, Trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press. (Originally work published 1987).

Deleuze, G. ve Guattari, F.(2013). *Felsefe nedir?* (Çev. T. Ilgaz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Özgün çalışma 1991).

Deleuze, G. ve Guattari, F. (2014). *Anti-Ödipus kapitalizm ve şizofreni 1*. (Çev. F. Ege, H. Erdoğan ve M. Yiğitalp). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları. (Özgün çalışma 1973).

Downing, J. D. H. (2001). *Radical media. Rebellious communication and social movements*. London: Sage Publications.

Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji dersleri*. (Çev. A. Berktay). İstanbul: İletişim yayımları.

Earle, E. (2012). *A brief history of occupy wall street*. Rosa Luxemburg Stiftung, New York Office. 17 Aralık 2014 tarihinde http://www.rosalux-nyc.org/wp-content/files_mf/earle_history_occupy.pdf adresinden alınmıştır.

Ebenstein, W. (2009). *Siyasi felsefenin büyük düşünürleri*, (Çev. İ. Özel), İstanbul: Şule Yayınları.

Elsässer, J. (2013). *Ulusal devletin yıkımı ve sol tavır*. (Çev. E. Ertem). İstanbul: Kaynak Yayınları. (Özgün çalışma 2009).

Er, S. E. (2012). *Gilles Deleuze'ün fark felsefesi (Bergson, Nietzsche ve Spinoza okuması)*. Konya: Çizgi kitabevi.

Foran, J. (2008). Devrim ve küreselleşme: Chiapas'tan Seattle ve ötesine. Y. D. Çetinkaya (Ed.). *Toplumsal hareketler: tarih, teori ve deneyim içinde* (85-111). İstanbul: İletişim yayınları.

Foucault, M. (2000). *Özne ve iktidar*. (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Özgün çalışma 1994).

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları. (Özgün çalışma 1982).

Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı yayınları. (Özgün çalışma 1990).

Gilson, E. (2005). *Ortaçağ felsefesinin ruhu*. (Çev. Ş. Öçal). İstanbul: Açılım Kitap.

Goodchild, P. (2005). *Deleuze & Guattari arzu politikasına giriş*. (Çev. R. G. Öğüt).
İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Özgün çalışma 1996).

Göker, E. (2005). Toni Negri: Ne yardan, ne serden. *Birikim*, 197, 98-112.

Hacısalıhoğlu, Y. (2000). *Küreselleşme mekânsal etkileri ve İstanbul*. İstanbul: Akademik
Düzyayınları.

Harcourt, B. E. (2013). Siyasi itaatsizlik. Mitchell, W. J. T. ve Harcourt, B. E. ve Taussig,
M. *İşgal et-itaatsizlik üzerine üç tez*. içinde (67-112). İstanbul: Kolektif
yayınları.

Hardt, M. (2012). *Gilles Deleuze felsefede bir çiraklık*. (Çev. İ. Öğretir ve A. Utku).
İstanbul: Otonom Yayıncılık. (Özgün çalışma 1993).

Hardt, M. ve Negri, A. (2001). *İmparatorluk*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
(Özgün çalışma 2000).

Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk. İmparatorluk çağında savaş ve demokrasi*. (Çev. B.
Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı yayınları. (Özgün çalışma 2004).

Hardt, M. ve Negri, A. (2011). *Ortak zenginlik*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı
Yayınları. (Özgün çalışma 2009).

- Hardt, M. ve Negri, A. (2012). *Duyuru*. (Çev. A. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı yayınları.
(Özgün çalışma 2012).
- Harvey, D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir*. (Çev. M. Morali). İstanbul: Metis Yayınları.
(Özgün çalışma 1973).
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler. Şehir hakkında kentsel devrime doğru*. (Çev. A. D. Temiz). İstanbul: Metis Yayınları. (Özgün çalışma 2012).
- Holland, E. (2013). *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u. şizoanalize giriş*. (Çev. A. Utku ve M. Erkan). İstanbul: Otonom Yayıncılık. (Özgün çalışma 1999).
- Işık, G. (2011). Toplumsal hareketler: Tarih-kuram ve kapsam. Işık, G. (Ed.). *Toplumsal hareketler. politikadan edebiyata, sanattan sinemaya, medyadan toplumsal algıya, teorik ve pratik analizler içinde* (1-41). Ankara: Nobel Yayın.
- Kapani, M. (2009). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karakaş, J. (2009). *M. Hardt ve A. Negri'nin görüşlerinden hareketle günümüzdeki devlet ve hukuk anlayışına eleştirel bir bakış*. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Kılıç, S. (2013). *Deleuze-Guattari: şizoanaliz yaratıcı bir fark ve arzu ontolojisi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.

- Kongar, E. (2010). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Küçükalp, K. (2009). Deleuze'un felsefe kavrayışı. Kaygı, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 131-145.
- Kürkçügil, M. (2013). Dünyada ve Türkiye'de kendiliğinden kitle hareketleri. Göncü, G. (Ed.). *#Yaşarken yazılan tarih*. içinde (69-75). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lasn, K. (2004). *Kültür bozumu*. (Çev. C. Pekman ve A. Ilgaz). İstanbul: Bağımsız Yayınlar. (Özgün çalışma 2000).
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Lefebvre, H. (2006). *Diyalektik materyalizm*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Kanat Kitap. (Özgün çalışma 1940).
- Lemke, T. (2013). *Biyopolitika*. (Çev. U. Özmakas). İstanbul: İletişim yayımları. (Özgün çalışma 2011).
- Lenin, V. İ. (2011). *Ne yapmalı? –hareketimizin acil sorunları*. (Çev. A. Berberoğlu). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Locke, J. (2002). *Sivil toplum ve devlet*. (Çev. S. Taşçı ve H. Akman). İstanbul: Metropol Yayınları. (Özgün çalışma 1690).

- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü) Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları
- May, T. (2000). *Postyapısalcı anarşizmin siyaset felsefesi* (Çev. R. G. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Özgün çalışma 1994).
- Melucci, A. (1999). Çağdaş hareketlerin sembolik meydan okuması. K. Çayır (Ed.). *Yeni sosyal hareketler içinde* (81-104). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Montgomery, R. L. (1999). *Introduction to sociology of missions*. Westport, Connecticut: Praeger Publishers.
- Moore, M. (2009). *Capitalism: A love story* [Belgesel]. The United States of America: Overture Films.
- Mouffe, C. (2010). *Siyasetin dönüşü*. (Çev. F. Bakırcı ve A. Çolak). Ankara: Epos Yayınları. (Özgün çalışma 2005).
- Negri, A. (2006-a). *Marx ötesi Marx. Grundrisse üzerine dersler*. (Çev. M. Çelik). İstanbul: Otonom Yayıncılık. (Özgün çalışma 1991).
- Negri, A. (2006-b). *İmparatorlukta hareketler geçişler ve görünüm*. (Çev. K. Atakay). İstanbul: Otonom Yayıncılık. (Özgün çalışma 2006).

Newman, S. (2014). *Bakunin'den Lacan'a anti-otoriteryanizm ve iktidarın altüst oluşu*. (Çev. K. Kızıltuğ). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Özgün çalışma 2001).

Orientation Guide. (2011, 17 Eylül) 20 Kasım 2014 tarihinde <http://occupywallst.org/article/orientation-guide/> adresinden alınmıştır.

Öztekin, A. (2007). *Siyaset bilimine giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Peksan, S. (2007). *Alternatif küreselleşme hareketleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi: İstanbul.

Punch, K. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş*. (Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Özgün çalışma 2005).

Rousseau, J. J. (2013). *Toplum sözleşmesi*. (Çev. V. Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sustam, E. (2009). Küresel kapitalizm çağında yeni sosyal hareketleri okumak: Küresel travma, kriz toplumu ve Favelalar. Çoban, B. (Ed.) *Yeni toplumsal hareketler. küreselleşme çağında toplumsal muhalefet*. (s. 91-145). İstanbul: Kalkedon yayınları.

Sutton, D. Ve Martin-Jones, D. (2014). *Yeni bir bakışla Deleuze*. (Çev. M. Özbank ve Y. Başkavak) İstanbul: Kolektif Kitap. (Özgün çalışma 2008).

Şenel, A. (1968). *Sağcı düşüncesinin kritik tarihi*. Ankara: Doğan Yayıncılık.

Şenel, A. (2004). *Siyasal düşünceler tarihi, tarihöncesinde ilkçağda ortaçağda ve yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş* (11. Kısaltılmış Basım). Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.

Tannenbaum, D. G. ve Schultz, D. (2010). *Siyasi düşünce tarihi, filozoflar ve fikirleri*. (Çev. F. Demirci), Ankara: Adres Yayınları. (Özgün çalışma 2004).

Taussig, M. (3013). O kadar kızgınım ki pankart yazdım. Mitchell, W. J. T. ve Harcourt, B. E. ve Taussig, M. *İşgal et-itaatsızlık üzerine üç tez*. içinde (21-65). İstanbul: Kolektif yayınları.

Thoburn, N. (2009). *Deleuze, Marx ve politika*. (Çev. A. Utku ve M. Erkan). İstanbul: Otonom Yayıncılık. (Özgün çalışma 2003).

Tilly, C. (2008). *Toplumsal hareketler 1768-2004*. (Çev. O. Düz). İstanbul: Babil yayınları. (Özgün çalışma 2004).

Toffler, A. (2008). *Üçüncü dalga*. (Çev. S. Yeniçeri). İstanbul: Koridor Yayıncılık. (Özgün çalışma 1980).

Toku, N. (2005). *Siyaset felsefesine giriş*. İstanbul: Kaknüs Yayınları

Topuz, H. (2008). *Paris '68: bir devrim denemesi*. İstanbul: Agora kitaplığı.

Touraine, A. (1999). Toplumdan toplumsal harekete. K. Çayır (Ed.). *Yeni sosyal hareketler* içinde (ss. 35-51). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Touraine, A. (2007). *A New paradigm for understanding today's world*. (G. Elliot, Trans.). Cambridge: Polity Press.

Türkdoğan, O. (2013). *Sosyal hareketlerin sosyolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Van Der Veen, E. W. (21.05.2006). *Social movement theories*. 09 Ocak 2012 tarihinde http://husky1.stmarys.ca/~evanderveen/wvdv/social_change/social_movement_theories.htm adresinden alınmıştır.

Wallerstein, I. (2006). *Tarihsel kapitalizm*. (Çev. N. Alpay). İstanbul: Metis yayınları. (Özgün çalışma 1992).

Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *The American Journal of Sociology*, 44 (1), 1-24.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, Y. (2013). *Sosyal Forum'dan Öfkeliilere*. İstanbul: İletişim yayınları.

Yücekök, A. N. (1987). *Siyasetin toplumsal tabanı (siyaset sosyolojisi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Zastrow, C. (1991). *Social problems, issues and solutions*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.

Zizek, S. (2013). *Dünyadaki isyanların anlamı*. (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı. (Özgün çalışma 2013).

Zourabichvili, F. (2011). *Deleuze sözlüğü*. (Çev. A. U. Kılıç). İstanbul: Say Yayınları. (Özgün çalışma 2003).